Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

2. Udgave

HUGO MATTHIESSEN

LIMFJORDEN

FORTONINGER OG STREJFLYS

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
MCMXXXXI

LIMFJORDEN

HUGO MATTHIESSEN

BØDDEL OG GALGEFUGL. Et kulturhistorisk Forsøg. 1910. (Udsolgt).

FREDERICIA. 1650—1760 Studier og Omrids. 1911. (Udsolgt).

NATTEN. Studier i gammelt Byliv. 1914. (Udsolgt).

GAMLE GADER. Studier i Navnenes Kulturhistorie. 1917. (Udsolgt).

DE KAGSTRØGNE. Et Blad af Prostitutionens Historie i Danmark. 1919. (Udsolgt).

TORV OG HÆRSTRÆDE. Studier i Danmarks Byer. 1922.

KØBENHAVNSKE GADER. 1728—1795. Kulturhistoriske Studier. 1924. (Udsolgt).

MIDDELALDERLIGE BYER. Beliggenhed og Baggrund. 1927.

HÆRVEJEN. En tusindaarig Vej fra Viborg til Danevirke. (1930). 2. Udgave 1934.

VIBORG-VEJE. Studier og Vandringer. 1933.

LIMFJORDEN. Fortoninger og Strejflys. (1936). 2. Udgave 1941.

GAMLE HUSE I RIBE. Nationalmuseets blaa Bøger. 1937.

DEN SORTE JYDE. Tværsnit af Hedens Kulturhistorie. 1939.

HUGO MATTHIESSEN

LIMFJORDEN

FORTONINGER OG STREJFLYS

2. UDGAVE

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
1941

COPYRIGHT 1936 BY HUGO MATTHIESSEN - COPENHAGEN

—

ANDEN UDGAVE
HERMED IALT TRYKT I 3500 EKSEMPLARER

—

PRINTED IN DENMARK
GYLDENDALS FORLAGSTRYKKERI
KØBENHAVN

INDHOLD

Første Kapitel. Fjorden rundt ..... 7—43
Andet Kapitel. Gennem tusinde Aar ..... 44—68
Tredje Kapitel. Færdsel og Færgesteder ..... 69—100
Fjerde Kapitel. Fjordens Rigdom ..... 101—138
Femte Kapitel. Fjord og Folk ..... 139—162
Kilder og Bevissteder ..... 163—191
Plancher.

FØRSTE KAPITEL

Fjorden rundt.

„Limfjorden er saaledes beskaffen, at Indsejlingen er kun et ganske smalt Aagab, men naar man kommer længere ind i Fjorden, er den som et stort Hav."

Snorre.[1]

FOLD Kortet ud og følg med! Selvom Turen er lang, er Fjorden værd at befare. Den strækker sig saa dragende lys og stor, spændende næsten over et Fladerum som Laaland-Falster tilsammen, den sender sin friske Strøm gennem Vige og Bugter saa dybt i Halvøens Indre, at — „ingen, holder jeg for, kan siges ret at have beset Jylland, uden han tillige kjender noget til Limfjorden". [2]

Moleer og Kalk — af den jydske „Lim" fik Fjorden jo Navn — træder frem i Bakkernes Brud, Næssene brænder langt forude i Solen som Bavner om Bredninger og Sunde, og vældige Flader med Moser og Engdrag fortæller, hvor Stenalderhavet gik for Aartusinder siden.

I sin Ramme af nøgent Land virker Farvandet ejendommeligt levende, baade Sejlrende og Kystlinje kringler sig saa lunefuldt ud og ind, at man fristes til at følge den svenske Forsker, som i „*Vendel*" søger det gamle Fjordnavn — med „*Wændlefolkherred*" i Syd og „*Wændlesyssel*" mod Nord. [3]

Langt ude fra Kattegattet ses Muldbjergets Masse over Vildmosen som Landkending for søfarende Mand; thi direkte Øst

fra kunde Fjorden ikke befares. Om Nordmandshage strækker Flakkerne her sig truende ud i Havet, og kun udenom Korsholmen, hvor der muligvis i Middelalderen har rejst sig et Kors som Vartegn, aabnede et undersøisk Delta gennem Haadyb, Vejdyb og Egensedyb fra Sydøst Passage til Fjorden.

Dens første Afsnit er noget for sig; thi fra Hals mod Aalborg stævner *Langerak* frem som en Hersker i sin brede, rummelige Flodseng. Ingen Modstand taales, intet Fremspring eller Næs vover at lægge sig i Vejen.

For Aarhundreder siden hed dette Farvand „Aalborg Fjord" — ligesom Sejlløbet fra Hals kaldtes „Aalborg Gat" eller „Aalborg Minde" og Østpynten af Vendsyssel „Aalborg Hoved" — altsammen Navne som blev baarne med Rette; [4] thi her gik i over 900 Aar Købstadens Vej imod Havet. Allerede i Tusindtallet foer Skibene ud derfra — efter hvad Adam af Bremen beretter — paa Langfart mod Island og Norge, ad den smalle Sejlrende søgte de stridende norske Kongsemner i det følgende Aarhundrede Gang paa Gang Tilflugt i Staden, nordiske Pilegrimme kom paa Skibe dragende til Aalborg for her at tage Stav i Haand paa Valfart sydpaa til de hellige Steder, og tværs over Kattegattet pegede Kursen mod Göta-Elvens Munding, hvor de nordiske Riger mødtes. [5]

Chr. Molbech, som 1828 gæstede Aalborg Egnen, betragtede med Forundring Fjordløbet her, „der har Udseende af et vidtløftigt, fra alle Sider indsluttet, men dog frit, af ingen Øer og Odder indskrænket Vand, ikke uligt en mægtig Flod", [6] — og det samme Indtryk paatrænger sig uvilkaarligt, naar man fra Højderne ved Nørre Tranders ser ud over dette Farvand, som blankt og nogenlunde ensartet i Bredde drager sit Baand gennem Fladland og udstrakte Enge. Et Stykke borte fra disse giver de tilbagetrukne Højder paa begge Sider Billedet en vis magtfuld Begrænsning. Bredderne er lave og sumpede, afvekslende indsnævrede og udvidede af Flod og Ebbe, medens selve den skarpt nedskaarne Sejlrende i sin Dybde og sluttede Form

staar som et Levn fra en fjernere geologisk Periode, — pløjet ud som et virkeligt Flodleje i den store Fastlandstid, før den vældige Landsænkning satte ind.[7]

Da denne var paa sit højeste og Stenalderfolket færdedes paa Bakkerne, gabede Limfjorden frit imod begge Have i et Bundt af brede Sunde, hvis Løb tildels gik paatværs af de nuværende Linjer. Gravhøjene stævner sammen oppe paa Højdedragene, og Køkkenmøddingernes vældige Ophobning af Østersskaller gemmer sig mangen Gang i anselig Afstand fra vore Dages Kystrand langt inde bag Lavlandet, hvor forgnavede Fjordbrinker rejser sig brat og ældgamle, hævede Havstokke bærer Vidne om Bølgernes Grænse.

Fra Kattegat overskyllede en bred Havbugt i hine Tider baade Vendsyssels sydlige Sletter og hele det nordøstlige Hjørne af Himmerland omkring lille Vildmose, hvor Muldbjerget alene ragede op. Størstedelen af Kjær Herred laa under Vand. Højdedraget om Hassing Byerne og Ulsted dannede en Holm i Havet, medens Hammer Bakker brød frem som en Halvø fra Vendsyssels Bjergland og Bakkerne ved Aalborg og Nørre Sundby stod vestligst i Bugten som Vogtere ved Limfjordens Snævring.

Sønden for den nuværende Fjord afskar en Række forgrenede Sunde de højtliggende Partier af Himmerland. Tranders-Omraadet hvælvede sig afsluttet som en Holm, Bakkeøen fra Gudum til Klarup var paa samme Maade omringet af Vand, og Vest for Aalborg udgjorde Nørholm ved Hjørnet mod Nibe Bredning en afgrænset Ø for sig selv. Da Landet langsomt hævedes op af Stenalderhavet, stod dettes Grænser uudsletteligt afmærkede i Terrainet. De spores den Dag i Dag, og ligesom dybe Sænkninger med Vandløb, Moser og Kjær adskiller „Holmene" i Himmerland fra hinanden, har disse Omraader ogsaa rent historisk været noget for sig. I Middelalderen udgjorde de særlige Retsomraader, udskilte fra Herrederne som Storvorde eller Gudum, Tranders og Nørholm Birker, og

„Holmboere" tjente som Fællesnavn for Befolkningen dèr helt op imod vore Dage.[8]

Den vildnisagtige Opvækst af Krat og Højskov mellem Moserne paa det flade, vanddrukne Sletteland, som havde løftet sig af Bølgerne, er forlængst lagt øde paa enkelte Rester nær; thi i det lange Spand af Tid, som er henrundet siden da, har Rydning, Brand, Vanrøgt og Storm tilintetgjort det tætte Bælte af Træer, som trængte sig ud langs Kattegattets og Limfjordens Kyster.

Sønden for Fjorden ved Randene af den lille Vildmose mødtes i Middelalderen Kronens, Viborg Domkapitels, Nørre-, Mariager Klosters og Aalborg Vor Frue Klosters Enemærker, og et lille Indblik i Skovenes Skæbne her giver den Klage, „alle Søstre og Brødre i Mariager Kloster" 1524 rettede til Kongen over den Herre Biskop af Viborg, som haardhændet slog ned for Fode blandt Stammerne i Mov og Fjeldmind Skove, hvorfra han daglig lod slæbe Tømmer med halvandet Hundrede Vogne, samtidig med at ogsaa Kronens og Vor Frue Klosters Tjenere hensynsløst skovede ud.[9]

I Egnen om Hals Nord for Fjorden havde Vitskøl Kloster erhvervet sig Gods, efter Reformationen kom Birket her under Kronen, men ogsaa paa dette Strøg foer man saa voldsomt af Sted, at kun spredte Brudstykker er bevaret af det før saa vældige Skovland.

Allerede for 300 Aar siden var Tykningerne ved Hals sprættet fra hinanden i 3 adskilte Afsnit, Nørre-, Strand- og Mellemskoven,[10] medens Melholt og Hovskov længere mod Nord utvivlsomt oprindelig havde gaaet i et med disse og Smaakrat rundt omkring groede ud gennem Moser og Enge. Bønderne fandt i den frodige Underskov af El og Birk Overflødighed af Gærdsel, og lige til 1630 holdt Beboerne af Hov Hegnene vedlige omkring deres Smaahaver og Enge i en samlet Udstrækning af ca. 1 Mil. Nævnte Aar nedlagdes dog Størstedelen af disse Gærder „kongelig Majestæts Skov til Nytte", men denne fik næppe

Tid til at komme til Kræfter, før Arbejdet paa Hals Skanse slugte Tusinder og atter Tusinder af Egestammer til Stormpæle og Palisader.[11]

Under Torstenson-Fejden 1644—45 var alles Haand løftet mod Skovene, hvor man fældede Træer i Massevis til Brændsel og Skansepæle til Aalborg Slot og Dag paa Dag mødte frem — ofte „udi Hundredtal med Slæder og Vogne". Svenskerne slæbte Tømmer til de Skuder, som laa for Anker paa Reden foran Hals, „vel et halvhundred Læs om Dagen undertiden og somme Tider mere", og under den almindelige Lovløshed, Krigen førte med sig, brugte Bønderne Økserne, hvor de lystede. Vovede Skovbetjentene at træde dem i Vejen, „kunde de neppelig undkomme med Livet for Hug og Slag". Ruineringen og Rovhugsten tog Fart paany under den næste store Svenskekrig, da Hals Skanse atter var i Ilden, og 1660 erklæredes Skoven fuldstændig forhuggen paa Eg og Bøg, — „saa den ikke efter denne Dag kan føde nogen Svin".[12]

Hvor Rydningen havde gjort lyst, var Flyvesandet lokket ud af sit Hi, Vildsvinene rodede op alle Vegne, og 1690 jamredes der over „den utroelige Sandflugt", som Aar for Aar voldte Misvækst.[13]

Med Krigene var Skovens værste Trængsel vel forbi; thi skønt yderligere formindsket har Hals Nørre- og Sønderskov dog bjerget Livet og staar den Dag i Dag som mærkelige, oldtidsagtige Minder om Skovene paa Limfjordsletternes Flyvesand og Tørvelag, hvor Stenalderhavet havde rullet.

Trods Tidernes Omskiftelser og mangfoldige Indgreb har Blandingen af forskellige Træsorter mellem hinanden — Ask, Eg, Bøg, Bævreasp, Røn og fremfor alt et kraftigt Opbud af El og Birk — vedligeholdt det Oprindelighedens Præg, som gør Skovene her til et Æventyr.[14] Rødellen med sit duskede, mørkgrønne Løv groer paa sit Knippe af mossede Rødder op af Sumpene i en Fylde og Frodighed uden Lige, Askene breder sig i Mængde, og baade her og Sønden for Fjorden — særlig

i Høstemark Skov ved lille Vildmose — lyser Birketræernes Bark i paafaldende festlig Skønhed, som minder om Nordens Hvidbirk. Hist og her paa Lysningerne i Nørreskoven blinker Vandet frem gennem Tørvemosernes Pels af bugnende Lyng, Blaabær og Tyttebær, Tørst og Ørnebregner danner tætte Dværgskove, og sine Steder har Hind- og Brombær rottet sig sammen i uigennemtrængeligt Vildnis.

Fra gammel Tid hører Kristtornen hjemme i Østjyllands Skove; ogsaa her staar den stadig grøn med sine blanke, kantede Blade, — en Kæmpe i Sønderskoven maaler 1 Meter i Stammeomfang og 8 i Højde — og Egen breder sig i sin Ærværdighed som Storskovens gamle Adel. Endnu ca. 1810 fandtes der i Hals Nørreskov 10,000 Stykker i Behold, haarde som Sten i Veddet og af ypperlig Vækst.[15]

Takket være den fugtige Bund trivedes alle disse Træsorter i Fordragelighed; thi selvom Bøgen i Aarhundreder har haft Borgerret i Skoven, hvor dens Olden var kærkommen for Vild- og Tamsvin, formaaede den dog ikke her som andet Steds at tilrive sig Herredømmet. Den fik det for vaadt om Tærne til for Alvor at gøre sig gældende, og først nyere Tiders Afvanding har fremskyndet dens Udbredelse.

Forhen laa det meste i Sump. Sure og svampede trængte Moserne frem mellem Stammerne, og Tykningens Underskov afgav ypperlige Tilholdssteder for de talrige Dyr, som færdedes i Skoven. Raadyrene findes endnu, men den gamle Bestand af Kronhjorte, som her paa utilgængelige Skjulesteder havde formaaet at trodse al Forfølgelse, gik efterhaanden under og forsvandt for et Par Menneskealdre siden.[16] Endnu i 1870erne svømmede disse stolte Dyr stundom over Fjorden mellem Himmerland og Vendsyssel.[17] Vildsvinene, som siden den jagtglade Frederik den Andens Dage havde formeret sig som en Landeplage for Egnen, udryddedes først mod Slutningen af det 18. Aarhundrede — det sidste skal være fældet 1787 [18] — og Resterne af Ulvene tilintetgjordes omtrent paa samme Tid baade

her og hinsides Fjorden, hvor der endnu i 1770erne gjordes aarlige Klapjagter paa dem.[19]

Sorte Storke byggede i Mands Minde i Træerne — Sønden for lille Vildmose skal de stadig findes —, Edderfuglene søgte i det 18. Aarhundrede ind fra Havet til en lille Kratskov overfor Hals for at ruge, jævnligt forstyrrede af Omegnens Bønderdrenge, som stjal deres Æg,[20] og i 1870erne havde Ørnene Rede i Nørreskoven i Toppen af en vældig Bævreasp, som paa de saakaldte Ørnerimmer sammen med et Par Kæmper af samme Art ragede op over Kronerne som et Vartegn.[21]

I dette Skovbillede kæmper en Stump af fjerne Tiders Natur endnu for Tilværelsen; thi i Lighed hermed maa man vel tænke sig Kystsletterne her for tusind Aar siden, da de vaade Bredder, laadne af Krat og Højskov, med Flyvesand og Morbund, Moser og Kjærstrøg rakte frem imod Fjorden. Nu er Fladerne som Helhed træløse og bare, og nøgne er de brede Bakker, som blaaner i Lyset langt borte, skønt ogsaa de for længe siden bar Oldenskov af Eg og Bøg, Hassinglund, Ulstedlund, Ravnskov, Dødskov og mange flere, hvis skamhuggede og fortørrede Rester i det 17. Aarhundrede gik Undergangen i Møde.[22]

— En Milsvej fra Aalborg møder Langeraks myndige Flodleje pludselig Modstand. Kridtbakkerne ved Nørre Tranders og Sundby, som træder kraftigt ud imod Kysten, kniber Farvandet sammen og tvinger det som en Skruestik i et S-formet Knæk mod Sydvest og atter mod Vest. Nørre Tranders anselige Kirke staar højt paa sit Limbjerg som Sømærke for Sejlerne, — og har man passeret Signalbakken, ved hvis Fod Cementværkernes Skorstene ryger og de graadige Udgravninger æder Grunden bort under de lyngklædte Kæmpehøje, ligger Limfjordens Hovedstad forude, strækkende sig langs Fjordstranden i hele sin Længde.

Skansebakken ved Nørre Sundby og Aalborg Skovbakke hilser hinanden med løvklædte Skrænter tværs over det smalle Sund; forhen var de nøgne gennem flere Hundredaar, men i

endnu fjernere Tid stod Skoven utvivlsomt paa Skraaningerne ligesom nu. De armtykke Enebærstager, man stundom finder gemt bag Tavlenes Klineværk i Aalborgs gamle Bygninger, har man sikkert hentet i Nærheden af Byen, og endnu i Begyndelsen af 1600erne opfedede Slotsherren Svin i „Lunden ved Aalborg". 1611 vurderedes den til 50 Svins Olden, og jævnlig holdtes der Vagt, for at ingen fremmede Svin skulde slippe ind og æde Frugterne bort for Trynen af de privilegerede, hvis Brændemærke bevidnede, at de gik der med lovlig Ret.[23]

Tæt Vest for Byen begynder Fjorden at udvide sig uden om Øen *Egholm*, som med en bred Krave af Enge ligger lav og flad i Mundingen af Gjøl Bredning. Sejlrenden spalter sig her i to Grene. Nørredyb strækker sig mod Nordvest langs Rødslets Kjærstrøg hen imod Ryaaens Udløb ved Halager, medens selve det bugtede Hovedløb vrider sig Sønder om Øen gennem Bredningens vidtstrakte Grunde.

Egholm — Valdemars Jordebogs „Æggiæholm", som siden erhvervedes af Nonnerne i Aalborg Vor Frue Kloster, — maa i Middelalderen have været skovklædt. Da Christian den Anden 1520 nærede Ønsker om at faa den fra Søstrene for at udsætte Harer derpaa,[24] var det vel allerede tyndet stærkt ud i Bevoksningen; mod Slutningen af det følgende Aarhundrede skal der hverken have været Træ eller Busk at øjne, Beboerne savnede Gærdsel, og kun Stednavne som „Skoven", „Skovkjæret", „Tyrholdt" og lignende fortalte om Fortids Herlighed.[25]

Efter Reformationen var Øen skiftevis under Aalborghus eller særskilt bortforlenet, saaledes 1588 til Søhanen Mogens Heinessen, og 1587 og 1602 paatænktes det at flytte Beboerne til Fordel for indkaldte Hollændere. Folk, som forstod at inddige, kunde der i hvert Fald nok have været Brug for her, hvor de udsatte Enge led under Højvande og der vel nu og da druknede Høveder af „Kongelig Majestæts Fæmon", som under en Røgters Opsyn græssede paa Øen.[26]

Lave og truede af Stormflod var ogsaa Kysterne paa begge

Fjordsider, hvor Nørholm Bakkeø mod Syd skyder frem i sin Ensomhed. Kronet af den hvide Kirke, om hvis Dige gammeldags, tæt sammenbyggede Gaarde malerisk slutter op i Række, vender den med stejle Brinker Front imod Fjorden. Engfladerne om dens Fod vidner om kraftig Landhævning; thi i vore Dage er Bredningen kun en ringe Del af det Vandareal, som for Aartusinder siden begravede alle Lavninger.

Fjorden naar nu mod Nord kun til Gjøl og Øland — Vejlerne bag disse er inddæmmede — men forhen var de to Øer fuldstændig omflydte, ja i Stenalderen dækkede Havet det meste af det tilgrænsende Vendsyssel. Store Vildmose med Omgivelser laa under en Havarm, hvor Vesterhavets Bølger gik, og kun spredte Højdepartier — om Vadum, Biersted, Aaby, Brovst, Jetsmark, Saltum, Hune og Ingstrup — løftede sig som Øer. Egholm var overskyllet i hele sin Udstrækning, og af Gjøl og Øland stak kun Højderyggen frem.

Da det sydvestlige Vendsyssel atter dukkede op af Bølgerne og Fordelingen af Vand og Landjord faldt til Ro indenfor de Rammer, som saa nogenlunde kom til at ligge fast i historisk Tid, fyldtes ogsaa disse hævede Strøg — i Lighed med Fjordens østlige Sletter — af Skov og Krat, et sumpfødt Vildnis paa Sand og Tørvegrund, væsentligt bestaaende af Birk og El.

Bortrydningen af hele denne Bevoksning ligger langt tilbage i Tiden, men endnu 1643 kaldtes dog det meste af Bratskov Enge, Kyststrækningen hen over Halvrimmen ad Birkelse til, for „Bratskov Ulvskov", et Minde om fordums Skove.[27] I 1400erne havde Børglum Bispens Bønder paa Gjøl Øksehug i Halager Skov, hvor Eg, Birk og El den Dag i Dag groer i Fordragelighed Side om Side,[28] og Vest for Birkelse møder man endnu i Ulveskoven Torsoen af den Storskov, som omtales blandt Kronens Gods i Kong Valdemars Jordebog, men nogen Tid efter kom i Vitskøl Munkenes Eje og endnu i det 16. Aarhundrede udgjorde en særlig Forlening.[29]

I de tykke Ris af El og Birk mellem vaade Moser maa Ul-

vene fra ældgammel Tid have søgt Skjul; ligesom Vildmosen længe udgjorde „en øde og fæl Bolig" for disse glubende Dyr,[30] vedblev Ulveskoven langt op i det 18. Aarhundrede troligt at gøre Skel for sit Navn,[31] og først 1874 bukkede de sidste under af dens frie Bestand af Kronhjorte.[32]

Uden egentlige Grænser fortonede Kystens Mosedrag sig mod Fjorden, der skilte dem fra Gjøl og Øland ved et mærkeligt Fladvand, opfyldt af store Stene, Skove af Star og Siv og frem for alt en Mangfoldighed af Græsholme, som ofte overskylledes, naar Højvande satte ind. Inddæmning i nyeste Tid har helt aflukket dette rolige, mod Strøm og Søgang beskyttede Omraade, og Udpumpning vil vel før eller senere fuldstændiggøre Tørlægningen, men fra Aarhundred til Aarhundred laa disse Vejler hen med Tuer i Tusindvis, halvt hørende Fjorden, halvt Landjorden til, som et Paradis for Vadefuglenes Vrimmel.

Ad bugtede, med Koste afmærkede Køresteder færdedes Bønderne fra gammel Tid frem og tilbage gennem Vandet mellem Fastlandet og Øerne,[33] men lidt efter lidt skrumpede de aabne Vejler ind, Bunden hævede sig, — langsomt og sikkert byggede Opvæksten Bro mellem Smaaholmene. Den Landvinding, Naturen saaledes her selv havde sat i Værk, mærkedes i Tiden før Havets Indbrud ved Agger 1825 saa kraftigt, at gamle Folk kunde huske store Strækninger af Vandspejlet bag Gjøl, som var opgroet til Græsbund i deres Dage,[34] — og nu drager Grønsværet sit perlende Tæppe fra Øerne til Land. Ryler, Klirer, Viber og Hjejler, Sumplandets rige Fugleverden, giver Engsletterne Liv, Fugten fra den vaade Bund fordamper i Sommersolen til gennemsigtig Blaanen, Øernes Højder løfter sig saa festligt, og forude øjner man Fjorden.

Gjøl er nøgen. Længe mindede kun et ubetydeligt Krat om de Skove, som vistnok allerede i Middelalderen var gaaet til Grunde,[35] medens *Ølands* Bakker den Dag i Dag brændes af frodige Løvmasser. Gemt bort mellem Træerne, som fordum overskyggede det meste af Landet, levede Nonnerne afsides i

Ø Kloster, der efter Reformationen blev kongeligt Len og siden omdannedes til Herregaarden Oksholm, og inde fra Tykningen lød i Middelalderen Klokkeklangen fra den Sct. Laurentii Kirke, som 1562 lagdes øde.[36]

For fire Hundredaar siden, da Kongens Stodheste tumlede

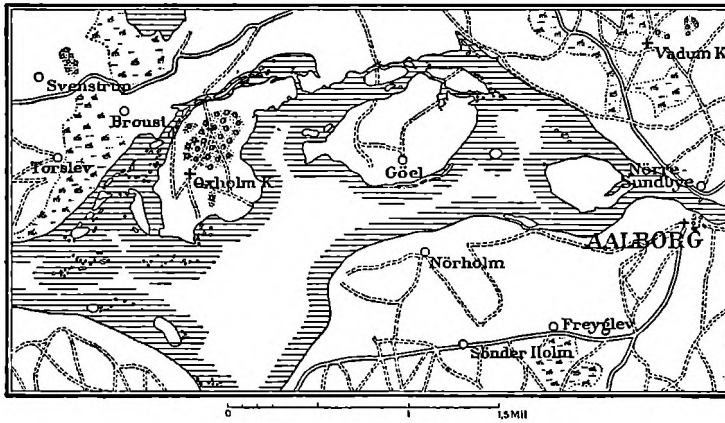

Farvandet om Gjøl og Øland 1791.
(Efter Videnskabernes Selskabs Kort.)

frit omkring med flyvende Manker,[37] grønnedes Krat og Lunde overalt paa Øen, Resterne af „Fruerlunden" nær Klosteret findes endnu, og friskt og tæt staar Skovstrøget samlet mod Nord.

Kunsthistorikeren Høyen blev 1833, som han selv fortæller, „behageligen overrasket, da jeg kjørte ind over Vejlen til Øland og passerede igjennem den smukke Skov af Eg og Bøg". „Den er ej stor, 600 Tønder Land, men den ligger saa allerkjæreste, og naar man kommer ud af den, saa viser Landet sig saa vidt med fjerne, blaa Bølgelinjer".[38] Trods alle Omskiftelser har Øland Skov, hvor Hejrerne byggede højt i Kronerne,[39] holdt sig ved Magt. I Miles Omkreds var det den eneste Bøge- og Egeskov, skøn at se paa, „temmelig tætsluttet og bestaaende af meget ranke, høje Træer, hvoriblandt nogle saa velvoksne

Ege, at jeg faa Steder har set deres Lige", siger en anden Forfatter 1828, idet han dog i det samme beklager, at en vindesyg Herremand paa Oksholm havde ryddet 30 Tdr. Land af Formuren mod Vest, hvor de kraftigste Træer i Aarhundreder havde kæmpet mod Stormen. Nu var Bolværket brudt, de voldsomme Vestenvinde havde faaet Adgang, og hvert Aar krævede de deres Ofre.[40]

I Skove og Bakker overalt paa Øland holdt Troldtøj til, Dværge, „Dravdokker" og Ellefolk; thi den Sag var vis, at „Øboer er af alle Mennesker mest plagede af Dværgene".[41] Uhyggen lurede bag Krat og Vildnis, og paa Vejlen mellem Gjøl og Egholm kunde man møde „den lede Ting", Godtfolk var bange for at beskrive.[42]

Ulvedybet staar som et Gab ind mellem Øland og Gjøl, og Vest for sidstnævnte Ø, kun knyttet dertil ved en Bro af Havstokke, løfter „Bjerget" sig pludselig som en Varde for Fiskerne paa Fjorden. Set ude fra en Baad forsvinder den Fortøjning, som holder det fast, lodret og isoleret staar „Gjøl Bjerg" da i det Fjerne, som groede det op af Bølgerne, — og Knuden eller Laaddenbjerg paa Ølands Vestspids danner en lignende Figur.

Nibe Bredningens store Bugt staar ved det snævre *Sebbersund* mod Syd i Forbindelse med Sebberfjord, som hinsides Herregaarden Halkjær fortsætter i Dalstrøget af en hævet Oldtidsfjord helt ned mod Aars, gennemstrømmet af Halkjær Aa. Vidt udstrakte, bløde Flakker, i hvis rige Bevoksning af Vandplanter Sildene fordum ynglede, behersker det meste af Bredningen, flade Smaaholme fører en usikker Tilværelse i Vandskorpen, og kun en lille, ufuldbaaren Sejlrende strækker sig ned imod Nibe.

Selve Hovedløbet fra Øst mod Vest, den store Alfarvej gennem Fjorden, følger fra „Dynens" Grund ved Egholm sin stærkt bugtede Bane over „Draget" og videre frem ad „Hagedybet" gennem Haverslev Bredning. Det fiskerige Hagedyb,

som i Middelalderen udnyttedes af Ø Kloster, borer sig ind mellem Grundene, flankeret af Troldholmene, Stavn-, Vaar-, Kyøholm og mange flere, Rønstenene lurer som et farligt Skær imod Syd, og af den Mangfoldighed af store Søsten, som tidligere laa med vaade Rygge overalt paa Limfjordens Flakker — „Gjøl-Sten" var særlig bekendt — har Stenfiskere forlængst bortfjernet de fleste.

Tæt Vest for Sebbersund staar en skarpskaaren, enlig Bakke skudt frem i sin Nøgenhed foran Højlandet bagved. Det er Sct. Nikolaj Bjerg, opkaldt efter den til hellig Nikolaus indviede Kirke, som i Middelalderen ragede op fra dets Top over et Hav af Trækroner.[43] Endnu mod Slutningen af 1600erne kransedes Bakkefoden af Tornebuske og Smaaege, fattige Rester af den Overflødighed, som fordum fyldte Fjordens Kyster og kravlede op over Bankerne.[44] Smuler deraf ses endnu langs Sebberfjord, og Sebberkloster, som nu ligger frit, omringedes i sin Velmagt ligesom Ølands Nonnebolig af en „Fruerskov", der rakte lige til Valsted.

I gode Oldenaar kunde den føde sine 500 Svin, endnu 1581 takseredes den til 300,[45] men allerede i Nonnernes Dage mærkedes Svindet stærkt. 1529 befandtes Skovene „storligen paa en stakket Tid forhugne", saa ingen Synsmænd vidste at vurdere Skaden, og 1661 kaldtes Fruerskoven „ganske ringe og meget ruineret". Størstedelen af Træerne var faldne og forraadnede, og kun „naar Gud giver den bedste Olden", var der Føde at hente for et halvt Hundrede Svin.[46] 1743 var det meste af Grunden opbrudt og lagt under Plov, kun ved Valsted krøb et lille Ellekrat sammen, og alle Vegne paa dette Strøg af Slet Herred møder man en tilsvarende tøjlesløs Tilintetgørelse.[47] Af Hornsgaard Skov, som havde bredt sig ud over Bakkerne mod Barmer By, var ved Midten af 1700erne ikke en Pind tilbage. Hvor uforsvarlig Rovhugst havde flaaet Hul, brød Stormen ind og gjorde rent Bord; thi Størsteparten af den fordum 3 Fjerdingvej lange Skov ved Herregaarden Vaar havde „Vindfald" for-

længst lagt øde, og ikke en Stump stod til Rest af de store Skove ved Krastrup, hvorom Mindet levede endnu i det 18. Aarhundrede.[48]

Ogsaa videre Vest paa langs *Haverslev Bredning* havde Brederne fordum et blidere Præg, overalt gjorde Skoven sig gældende. Det karakterfulde Højdedrag i Han Herred bag Attrup og Torslev, paa hvis Skraaning man skimter Kokkedals hvide Borgmure mellem Træerne, har i gammel Tid været kronet af Krat og Højskov. Sønden for Torslev Kirke paavistes 1638 Tomten af den Skov, „som blev afhugget af Fjenderne", ved Alsbjerg omtales ligeledes en ødelagt „Skovlund", og hele Strøget bærer den Dag i Dag Præg af et hærget Skovland.[49]

— Hen imod Aggersund bliver Farvandet efterhaanden smallere og smallere. En hævet Stenalderbugt med grønne Enge, hvorover det mørke Marbjerg løfter sin skarpe Profil, borer sig mod Syd dybt ind i Slet Herred, begrænset mod Vest af Næsborg Bakke.[50] Kirken her overser som Sømærke store Dele af Fjorden, og mod Nord stiger Han Herreds Højder bag Haverslev og Bejstrup langsomt op mod Sct. Jørgensbjergets Plateauer, som for et Par Menneskealdre siden laa sorte af Lyng og oversaaede af Kæmpehøje.[51]

Fra *Aggersunds* ældgamle Færgested — Aggersborg Kirke knejser yderst ude paa Bakkeranden med Herregaarden ved sin Fod — tvinges Sejlløbet stærkt mod Syd helt ind forbi Bolværkerne i Løgstør af den store, graaligt lysende Grund, som Aarhundreder igennem lukkede for Gabet til Bredningen. „Frederik den Syvendes Kanal", det første vellykkede Forsøg paa at forcere Adgangen, ligger nu øde hen under Kalkbrinkerne hinsides Byen, og ad det nye, kunstigt tilvejebragte og vedligeholdte Dyb tværs gennem Flakkerne staar Skibene nu direkte ud i *Løgstør Bredning*.

— Her ude skifter Limfjorden pludselig Ansigt. Rummet vokser, Væggene vider sig ud, og færdes man i Baad, virker Far-

vandet vældigt og uoverskueligt som en Havflade. Omgivelserne føles barskere, Luften mere skarp; man mærker Havets Nærhed, dets dybe Dundren i Efteraarsstormene giver Genlyd vidt og bredt langs Kysterne, og Fjorden vedkender sig Slægtskabet.

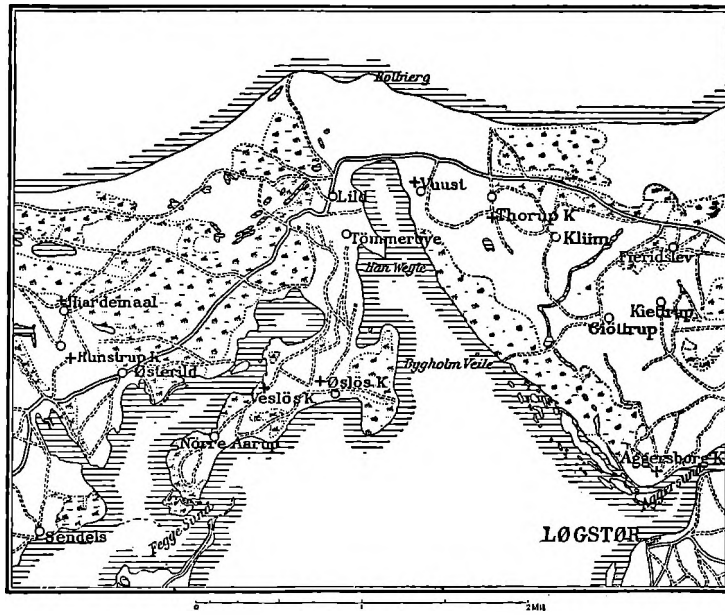

Vejlerne i Han Herred 1795.
(Efter Videnskabernes Selskabs Kort.)

Dens Aandedrag har vundet i Bredde og Fylde, Blæsten bryder haardere paa, og over den milelange Vandflade faar Bølgerne Plads til at løbe sig store. Mærkerne af deres Vildskab ses rundt om paa de oprevne Brinker og afbidte Næs.

I Modsætning til Fjordudvidelserne ved Gjøl og Nibe med deres udstrakte Fladvande er det sammenhængende Flakomraade i Løgstør Bredning forholdsvis begrænset, i alt væsentligt samlet mod Sydøst, Nord og frem for alt Nordøst, hvor det fortones i de værgeløse Græsholme og forrevne Engstrøg foran Gjøt-

trup og Aggersborg. Dybden, som i Gennemsnit naar ca. 25 Fod, vokser kendeligt i Bredningens sydlige Afsnit, men rundt om sidder Sandgrunde og Smaaskær skjult under Vandskorpen eller løfter sig svagt over denne, hvide som Sne af hvilende Maager og Terner.

Langt borte mod Vest standser Blikket ved Morslands kraftige Bjergprofil og stærkt fremskydende Hoved, hvorfra Buksør-Odde som en lang, spids Næse hænger ned foran Draaby Vig. Ejerslev Moleersbrud rejser sig som en Fjeldvæg, og yderst ude — kun sammengroet med Øen ved en lav Landstrimmel — staar Feggeklit i det Fjerne som et stejlt, taagesvøbt Forbjerg.

Det vigende Synsfelt, som Nordpaa fortaber sig over de vidtstrakte, langt indskaarne *Vejler*, forstærker Indtrykket af Storhed. Hannæsland, fra hvis Højderyg Øsløs og Tømmerby Kirker skimtes som hvide Pletter, skyder sig her skraat frem fra Nord mod Sydvest som en aflang Halvø, der deler de store Fladvandsarealer i to Grupper: Bygholms Vejle, Han Vejle, Selbjerg og Lund Fjord mod Øst, Arup Vejle, Vesløs Vejle og Tømmerby Fjord mod Vest.

Endnu i Mands Minde hørte disse mærkelige Strøg Fjorden til, ja for Aartusinder siden dannede de aabne Sunde mod Vesterhavet. Landhævningen og den vældige Ophobning af Flyvesand har dog i Tidernes Løb bygget en bred, ørkenagtig Barrière op mellem Bolbjerg og Hanstholm Kalkklipper langs Vigsø Bugten, medens Vejlernes Munding mod Syd fuldstændigt afspærres fra Fjorden ved de i Slutningen af 1860erne paabegyndte Inddæmninger. Beskyttet af disse er Bundgrøden nu i kraftig Opvækst, Skove af Rør, Star og Siv, Kjærstrøg og Enge med frodigt Græs har over store Strækninger forvandlet Vejlerne, og umaadelige Skarer af Vandfugle ruger i dette fredfyldte, vidt udstrakte Sumpland, som med sin evindelige Blæst, sine Luftspejlinger og fiskende Hejrer besjæles af en lignende Stemning som Camarguen ved Rhones Udløb.[52]

Ogsaa Fjorden selv minder om Middelhavet, naar man ser

den en Sommerdag i Sol. Vandet har den samme farvemættede Blaanen, og Livø og Fur rejser sig som Klippeøer med sydlandsk glødende Brinker.

Inde ved Foden af Himmerlands Bakker paa Randen af en udtørret Oldtidsfjord ligger Herresædet Bjørnsholm, det tidligere Vitskøl Kloster. De hvidkalkede Mure ses milevidt over den lave, lyngklædte Strand, og Munkene kunde fra deres Bolig daglig fryde sig ved Synet af *Livø*, som svømmede saa forjættende en Milsvej ude i Bredningen. Allerede ved Midten af 1200erne var den Brødrenes Ejendom, her havde de en Ladegaard med Avl og Kreaturer, og Skoven gav rigelig Olden.[53]

Til Glæde for flere Hundrede Svin bredte Nøddekrattene sig endnu i 1650erne over det meste af Øen, medens Størstedelen af Højskoven var forsvunden.[54] Brudstykker deraf findes dog den Dag i Dag paa dens Midte, og her trives Hasselbusken i en Herlighed uden Lige. Gamle Ege med kort Bul og brede Kroner, værdige Ætlinge af Fortidens Oldentræer, lever endnu, og El, Elm, Tjørn, Skovabild, Bævreasp og Birk i karakterfuldt udformede Individer fastholder stadig et Skovbillede fra svundne Tider. Vendte de Vitskøl Munke pludselig tilbage, vilde de genkende deres Skov, hvor formindsket den end er bleven; thi uberørt i sin Mangfoldighed virker den som et levende Stykke Middelalder. Bunden myldrer af Bregner, Uglerne svæver lydløst fra Gren til Gren, og nu og da bryder et Daadyr gennem Tykningen.[55]

Nordspidsen af Øen ligger i Hede. Gamle, grønklædte Skred, gennemvævede af Kildevæld, glider i stor Bredde ud mod Stranden med Havtidse, Enebær og Hyld i store, samlede Bevoksninger, og mod Vest staar de høje Klinter i evindelig Kamp imod Bølgerne. Strandskaderne lader deres gennemtrængende Stemme lyde over hele Øen, Rovfuglene stryger spejdende over Heden, og Gravænder ruger i Brinkerne.

Omgivet af Flakker rager den lange Liv-Tap, hvor Sælhundene ynder at sole sig, et Par Kilometer ud fra Øens sydøstre

Hjørne, — og hinsides Favnedybet ligger *Fur* forude mod Syd med Salling gemt bag sin Ryg.

Furlands Højder samler sig mod Nord, hvor „Dragens Bolig",[56] den sagnrige Rødsten, skjuler sig i en Dalslugt, og en Blok af lignende rødlig Sandal forvitrer foran Klinterne i Havstokken. Søernes Angreb fra Vest brydes mod Knudshoved, Ferkør- og Engelst-Odde rækker frem mod Øst, og Højlandet, hvor det hvide Moleer hist og her skinner igennem som sammenføgen Sne, dækkes af kummerlig Lyng, der højlig mishagede St. St. Blicher, hvem Alhedens Bær- og Blomsterpragt havde gjort kræsen. Hos ham vakte Furlands „høje, bratte Banker, ikke bevoksede, men næsten overalt besprængte med ussel, unyttig Dyngelyng paa en stenskællet Overskorpe", Forestillingen om „den nyskabte, endnu øde Klodes „Limbo", paa hvilken Miltons Satan var det eneste levende".[57] Og som Øens mørke Isse med „Lille Jens' Høj", hvorfra Limfjorden aabenbarer sig saa straalende vidt, fyldte Blicher med Uhygge, befolkedes disse Strøg i Almuens Fantasi af Trolde og dæmoniske Væsner.

Fortidens Lærde fandt det høje Fur med dets sjældne Sten- og Jordarter gaadefuldt „som et Stykke af en anden Verden";[58] for Menigmand var det fyldt med Mystik, og naar Mørket faldt paa og Vinden puslede i den tørre Lyng, er mangen Furbo i Rædsel flygtet ned over Bakkerne til de Egne, hvor Mennesker boede.

Jævnt skraanende mod Syd bliver Øen veldyrket, frugtbar og befolket ned mod Fursund, som skiller den fra Salling. Overalt møder man her et grønt, smilende Land, og med Sct. Mortens og Sct. Margrethes Kirker havde Viborg Domkapitel derfor allerede i 1100erne sikret sig Fodfæste paa Øen.[59] Stor og hvid ligger den første af disse endnu paa den grønne Brink over Færgestedet, medens Sct. Margrethe Kirke forlængst er forsvunden, saa end ikke Stedet kendes og kun Folkesagnet fortæller, at den havde ligget paa Kjønsbjerg ude mod Øst.[60]

Ved et af Fru Maren Krabbe oprettet Alter i Sct. Morten

indstiftede denne Dame 1410 daglige Sjælemesser, samt en aarlig Mindefest, der højtideligt skulde fejres i Fur Kirke med Bistand af 12 Præster. Som Sjælegave skænkede hun til Gengæld sit Herresæde Lundegaard til Viborg Domkirke og Kannikebord, og dermed havde Kapitlet erhvervet sig det meste af Øen.[61]

Dette skønne Land, som lovprist for „herlige Skove og rig Aalefangst" kaldtes „Faffverland" i det 16. Aarhundrede,[62] har efter de to Sognekirker at dømme i Middelalderen været stærkt befolket, og sikkert er det i alle Fald, at de siden saa afskrællede Højder i gamle Dage var løvklædte. Skoven paa Fur nævnes 1531,[63] og allerede for Aarhundreder siden søgte man Forklaring paa Øens Navn i dens Rigdom paa Skovfyr, — et Træ, hedder det hos Resen, som „ellers sjældent forekommer i Danmark og ikke medmindre det er saaet med Haanden"; thi ifølge Meddelelse af Viborg Bispen Peder Villadsen, som døde 1673, bestod Bevoksningen fortrinsvis af Fyrretræer, „hvis øverste Grene ragede højt op i den udstrakte Skov", der i Kejserkrigen 1627 jævnedes med Jorden af fjendtlige Soldater.[64]

Mod Slutningen af 1600erne groede der paa Øen en tæt Tornebusk, som Furboerne kaldte „Hellig-Torn" og ærede saa højt, at ingen vovede at afplukke den mindste Pind eller Splint.[65] Men Skoven selv var borte. „En høj Bakke, begroet med Hessel-Træer", nævnes endnu i 1750erne, og en Menneskealder senere var der af Fortidens Rigdom — „kun Rødder og Stubbe tilbage".[66]

Fra Løgstør-Livø Bredningen, som med sine 8—9 Kvadratmil minder om en vældig Indsø, fører fire Porte mod de øvrige Afsnit af Fjorden. Gennem Aggersund er der Adgang fra Øst, Feggesund bryder ud ved det nordvestlige Hjørne, Sallingsund følger Morslands Kyster mod Syd, — og fra den sydøstre Krog staar Sejlrenden ind i de Fjordarme, som borer sig ned imod Midtjylland.

Mellem Fursund og Ertbølle-Hoved, — der med sprængte

Moleersvægge, stribede af vulkanske Askelag, slider sig op i sit Kystforsvar, — skyder *Risgaarde Bredning* sig ind mellem Salling og Himmerland.[67]

Smalle Strande og bløde Bakkedrag slutter Farvandet inde; thi med Salling møder man et nyt Landskab, hvis Jordstrøg — for at bruge Blichers Ord — er „blidere bølgeformigt, og som istedetfor Bakker har Højninger, istedetfor Dale Lavninger".[68] Stærkere af Støbning trænger dog Halvøen Lovns fra Himmerlandsiden sit Højland frem — for Sønden for Bredningen at tvinge Farvandet sammen i det korte, rivende *Hvalpsund.*

Tappen fra Sundsøre vasker her sin lange, grusede Krop i Strøm og Bølgeslag, store og lille Rotholm svømmer i Vandskorpen, og for Aarhundreder siden stod Træerne tæt paa begge Bredder af Sundet.

Fordum var Lovnsland løvhængt. Endnu bider Smaakrat sig fast i Bakkerne, nøgne Marker bærer gamle Skovnavne, og Aktstykker beretter om Skov og Lund, som er faldne for længe siden.[69] Overvaagede af Herremændene paa Eskjær og Astrup holdt de bedre Stand paa Sallingkysten, hvor Kristtornen i en Lund ved Astrup Vig naar sin yderste Grænse mod Nordvest og Blandingen af forskellige Træsorter paa en rig Bund vedligeholder det gammeldags Skovpræg; thi selv i vore Dage er Bøgen langtfra eneraadende, ja 1768, da en Auktionsplakat over Eskjær Gods opregner Herligheden af „Ege, Elle, Espe, Elm, Hessel og Birk" som noget i disse Egne „rart og kostbart", glemmer man fuldstændig Bøgen.[70]

Og Skovene bredte sig videre mod Nord. Ved den ærværdige Jungetgaard, som helt folkeviseagtig i sin Stemning søger Læ bag Bakkerne, gror en Tykning af Hassel den Dag i Dag tæt ud mod den hvide Strand, og Lundene om Kjeldgaard længere mod Nord bringer Hilsen fra Sallinglands Skove.

Efter at have passeret Hvalpsunds Dyb tvedeles Vandet. Skive Fjord sætter Kursen lige mod Syd, medens *Lovns Bredning,* — som følger Halvøen Øster paa til den hævede Oldtids-

bugt mellem Ullids og Gjedsted, — fortsætter mod Syd ad Virksund i den krogede Hjarbæk Vig.

Vandvejene grener sig mod alle Sider, og naar Jeppe Aakjær i sit Digt om Limfjorden besynger:

„Hvor herligt du lyser, du krummede Fjord,
der slynger de Sløjfer i Sønder og Nord,
du Vindenes Orgel, du tonende Vand,
der bræmmer med Skummet din riflede Strand",

tænkte han vel først og fremmest paa Farvandene her, den „Fjorddalens Bugtning saa lys og saa lang", han daglig havde for Øje fra Jenle ved Astrup Vig med det vide Udsyn over svindende Kyster og —

„de krogede Hager, de bittesmaa Næs,
hvor Rylerne ruger i saltsvedent Græs".

Paa samme Maade som Horns Herred spalter Issefjorden i to Arme, den ene mod Holbæk, den anden mod Roskilde, danner Fjends Herreds Halvø fra Syd et højrygget Skel mellem *Hjarbæk* og *Skive Fjorde.*

Bag oversvømmede Flakker og Hejlskovørs lyngklædte Forland holder et Par mørke Bakkeknuder Udkig fra dens Nordspids, og skudt ud mod Vest, kun landfast ved inddæmmede Enge og Vejler, ligger *Lundø* med Jelse Odde som en Spydstage strakt imod Nord.

I „Lognø", den ældste Form for Lundø, og Lovns som Navn baade paa Bredning og Halvø, møder man utvivlsomt Ordet „logn", stille, rolig, i god Overensstemmelse med Karakteren af dette lukkede Farvand.[71] Her yndede Fiskene at færdes, og muligvis skyldes det først og fremmest deres Mangfoldighed, at Lundø i Middelalderen træder frem med en Betydning, man nu har svært ved at fatte. Vurderet til 24 Mark Guld hørte Jorder her 1231 til Kong Valdemars Gods, siden hen lagdes den ind under Viborg Domkirke, og dette Forhold forklarer, at Øen lige til Slutningen af 1600erne udgjorde et særligt Birk.[72]

Endnu 1743 huskede man, hvorledes Kirken fordum som „Viborg Domkirkes Kapel" havde aflagt Regnskab for Kannikerne og Sct. Clemens været dens Skytspatron, hvis Træbillede, „dog noget mutileret", endnu var i Behold,[73] — og som Minder om dens rige, middelalderlige Udstyr forvarer Nationalmuseet ikke alene et gothisk Lavatorium i Løveform, men ogsaa et pragtfuldt, romansk Processionskrucifiks af Malm, lueforgyldt og graveret med Sct. Michaels Billede paa Bagsiden.[74]

1789 paastodes det, at Kornet modnedes langt tidligere paa Lundø end omliggende Egne, men stort havde det ikke at betyde, da Grunden „er mest Sand, og Beboerne kan ikke avle Føden af Landet, men maa nære sig af Vandet".[75] Dets Rigdom paa trækkende Sildestimer var til Gengæld saa lokkende, at Lundøfolkene 1596 maatte kalde Lensmanden til Hjælp mod Fremmedes Indgreb og 1646 tage sig selv til Rette i et „Søslag" mod nærgaaende Sallingboer.[76]

Men ikke alene Fjorden, ogsaa Skoven gav Indtægt. Endnu 1625 takseredes Lundø til 80 Svins Olden, 1629 kunde den forsyne Jebjerg Kirke med Egebjælker, men „meget forhuggen i disse Krigstider" forfaldt Skoven efter 1660 mere og mere, saa til Slut kun et Krat var tilbage.[77]

Vest for Lundø staar Sejlløbet ind i *Skive Fjord*. Bag Baadsgaard Vig kupler Fjends Herred sig i de lynggroede Bruddals Bakker, Højslev Kirke og Staarupgaard kommer til Syne nærmere Stranden, — og fjernt mod Sydøst, hinsides den hævede Fjordbund om Tastum Sø, øjner man Sct. Mikkels Kirke i Kobberup.

Efter den tog Fortidens Søfarende Kurs undervejs mod Karup Aaens Munding i de grønne Enge nedenfor Skive Bybakke,[78] medens Nutidens Skippere holder Øje med Resen Kirke paa Sallingsiden Nord for Krabbesholm, hvor Havnen er flyttet ud foran Herregaarden.

Paa Brinkerne bag dens Ryg flokker Skoven sig med gamle Ege og en Overflod af Elm, Køkkenmøddingerne langs Bakke-

foden beretter om Livet ved den Stenalderbugt, som oversvømmede Engstrøget mellem Skov og By, Padderokker i Tusindvis snylter nu paa Skaldyngernes Kalk, og som Konge i Skoven stod der fordum i Nærheden af Krabbesholm en Kæmpeeg, hvis Stamme 1824 maalte 8 Alen i Omfang, medens den vældige Krone udfoldede sig i en Bredde af 36 Alen paa den ene Led, 42 paa den anden.[79]

Den langt indskaarne Limfjord faar ved Skive Forbindelse med de alfare Veje, som fra ældgammel Tid passerede Karup Aa foran Skivehus, — og Østen for Fjends Herreds Halvø kunde Søfarten ad *Hjarbæk Fjord* i ærbødig Afstand nærme sig Viborg, Jyllands Hovedby, Kongernes Hyldingstad, Landstingets og Bispernes Sæde.

For Stadens middelalderlige Magtstilling, som saa afgørende var betinget af de store Færdselsaarer, har det sikkert ingenlunde været uden Betydning, at der kun 5 Fjerdingvej fra dens Port kunde skabes Forbindelse ogsaa til Søs.[80] Mangen Kongeflaade har utvivlsomt baade i Fredens og Borgerkrigenes Dage søgt Adgang til Staden fra denne Kant, og Hjarbæk Havn ved Foden af Vorde Bjerg blev fra gammel Tid Indlandsbyens Aandehul imod Havet. Takket være det regnedes Viborg endnu ved 1400ernes Midte — jævnsides Aalborg, Nykøbing og Lemvig — blandt Limfjordens lovlige Havne, fremmede Købmænd maatte befare.[81]

Skønt Hjarbæk Fjord, som mod Øst udvider sig stærkt under Rinds Herreds Bakker, i mangt og meget slægter sin Moder paa, udgør den dog et særpræget Afsnit af Limfjorden, paa en Gang yndefuldt og kraftigt, rummeligt og indsnævret, afstængt og aabent; thi Øster ud viger Højderne til Side for Simested- og Skalsaadalenes kongelige Pragt af Enge, i den modsatte Krog ved Kvols fortaber Fiskbækaaens Flodseng sig langt ind i Landet, og længere mod Nord mellem Fjends Herreds Bakker fører Jordbro Aa i Triumf sin grønne Lavning mod Fjorden.

Aadalene giver Billedet Dybde; det føles, som om Midtjyl-

lands Indre fra alle Sider lukker sammen om denne Indvig i magtfuld Tyngde af Fortid, — uden at se Viborg aner man Byens Nærhed.

Selv ligger den gemt bag Vorde Bjergets brede Majestæt, hvor den langvejs lysende Kirke og Galgehøjen staar som Minder om Domkapitlets Herrevælde paa disse Egne. Vorde Birk var da i dets Haand, fra Hjarbæk Ladeplads gik „Kapitlets Skibsmænd" med Saltskuden til og fra Læsø, „Vor Frue Land", og skinsygt vaagede Domherrerne over de udstrakte Fiskeriretigheder ved Skals Aaens Munding, hvor „Kannike-Fiskene" gik.[82]

Langs Kysterne brød utvivlsomt endnu i de Dage Lunde og Skovbryn frem paa Bakkerne. Egene stod sikkert i sluttet Skare langs Kanterne af Vordeland, hvor Krattene siden krøb sammen; paa det nøgne Lyngland, som Rinds Herred skyder frem over Lynderupgaard, Viborg Bispernes gamle Besiddelse, har Skoven groet, og pletvis livede Løvmasserne op langs Fjends Herred. Ved Taarupgaard, Strandet og frem for alt Ørslevkloster ude mod Nord følger man deres Spor; thi ogsaa her fandt Nonnerne — i Lighed med Søstrene i Sebber og Ø — Ly bag en „Fruerlund", som med andre Skove gjorde Egnen rig.[83]

Og Fjorden var levende. Ikke Hjarbæk alene, men ogsaa den lille, kredsrunde Bugt ved Kvols under de bratte Banker brugtes fordum som Ankerplads. Naar en middelalderlig Krønike beretter, at Knud den Hellige samlede et Flaadeopbud ved Fiskbæk, er det vel Aagabet her, som menes, og utænkeligt vilde det ikke være, om Ledingskibe i gamle Dage flokkedes her;[84] thi Aarhundreder igennem var Kvols en tryg Ishavn for Købmandsskibene, et af Limfjordskrejlernes vigtigste Tilholdssteder.

Da Forfatteren M. Goldschmidt paa sin Hederejse 1867 pludselig befandt sig ved Bredderne af Hjarbæk Fjord, fyldte den ham med Beundring. „Her synes Vindskibelighed og Idyl forenede, Landet ligger vidtstrakt, storskaaret og ligesom beredt

til Noget", „Vandet giver det Liv, og Bevidstheden om, at det er Havvand, man mellem de grønne Banker sejler paa, tilføjer en Fornemmelse af Kraft, Energi og Frihed".[85] —

I Modsætning til disse saa lunefuldt svungne Farvande staar *Sallingsund* i lige Løb som en Strøm mellem Salling og Mors. Bugterne langs dets Vej faar ikke Lov til som Bredninger at forstyrre dette Indtryk af klar Begrænsning; thi Øroddes krumme Arm søger at stænge Nykøbing Bugten inde, Gabet af Lysen Fjord i Salling indsnævres af fremstrakte Sandrevler, og det Net af Oldtidsfjorde, som fordum flaaede Kysterne op paa begge Sider, er forlængst tørlagt og lukket forsvarligt af Strandvolde.

Grønt og blidt glider Morsland paa dette Strøg ud imod Vandet, kun den mørke Masse af Legind Bjerge giver Landskabet Storhed, og tæt Sønden for disse Højder bag Herresædet Højris brummer Blæsten om de sidste Rester af Øens forsvundne Skove.

Middelalderen saa dem gaa under, ja, her paa den sydlige Del af Mors holdt Stumper af Højskov Stand helt op i det 17. Aarhundrede. Dueholm Klosterskov ved Nykøbing Strand levede da endnu som en Egelund, Lilleris og Gammelskov i Nærheden af Højris sank i Knæ som forkuede Krat, og længere Sønder paa hørte Skaderis Skov ved Sillerslev ind under Lenet i Lund.[86]

Højris Skov formaaede 1683 hverken at yde Tømmer eller Olden, men hvor haardt den end trængtes, var det dog den eneste af alle Morslands Skove, som bjergede Livet til vore Dage.[87] Her groede Ask, Esp, Birk og Eg i Flæng over et Krat af Hassel og Enebær, Ravnene havde Rede i Kronerne, og endnu i Begyndelsen af 1800erne husede Skoven to rankvoksne Fyrretræer, af hvilke det ene en Alen fra Roden maalte 6 Fod i Tykkelse og i Højde svarede dertil.[88]

Meget synes at tale for, at dette vildtvoksende Par i lige Linje har kunnet føre deres Herkomst tilbage til fjerne Tiders Fyrre-

bestand; thi naar Modelbogen i 1680erne mellem Bøg, Eg, Birk og El udtrykkeligt anfører „Grand", er det antagelig Skovfyr, som menes, og med de to enlige Kæmper, der rakte de røde Arme mod Aftensolen, uddøde kanhænde de sidste Efterkommere af Oldtidens Fyrreskov i Danmark.[89]

Medens Morsland ved Sundet har et overvejende venligt Præg, viser Sallings Kyster mod Sædvane en affejende Barskhed. Strandlinjerne er stærkt afslebne af den rivende Strøm, plettede af Lyng slutter Brinkerne Sønden for Glyngøre Hage op i ensartet Kolonne, og Plateauet oven over ligger øde, magert og mennesketomt, — mishandlet af Sandflugten, som i 1740erne tog Fart over Glynge og Sæby Jorder. Store Strækninger har lige op mod vore Dage ligget i Hede, og endnu 1817 var et Sandflugtsareal paa 85 Tønder Land en stadig Trusel for Egnen.[90]

Sønden for Vile Kirke gaar Lysen Fjord bag Odderne ind i Landet. Hjerk Nor kniber sit smalle Fladvand ind mod Syd, forgrenet i en udtørret Fjordsnævring ad Krejbjerg til, medens to fremskudte Bakker i Baggrunden mod Øst bevogter Indløbet til Harre Vig. Den anselige Hjerk Kirke dominerer fra sit høje Stade mod Syd store Dele af Salling, og i Vigens modsatte Væg skærer Harre Nor sig ind som en blinkende Kniv mellem Lyngbakkerne.

Uanfægtet af disse Indvige skrider Sallingsund dog videre frem imod Syd for at ende sin Tilværelse i den tragtformede Bredning ved Kaas. Her — som overalt paa Østsiden af Limfjordens Bredninger — bløder Kystbrinkerne i aabne Saar imod Vandet. Ude fra dette ses Toppen af Spøttrups Gavle som en Teltlejr over Klintekammen, og forbidt i sin Kamp danner det trodsige „Hoved" ved Kaas længst ude mod Syd en haardnakket Forpost mod Bølgerne. —

Hvor Morsland ender ved Hesterodde, mødes Sallingsund med den Sejlroute, som fra Feggeklit har tilbagelagt den vestlige Vej uden om Øen gennem et uendelig bugtet Farvand, som

begynder i Pathos og slutter i Idyl; thi trods sin Ensartethed i mange Maader er Limfjorden præget af Modsætninger. Snart vid og udflydende, snart ligesom indfanget af Landskabets rolige Vælde, aabenbarer den paa sin Vandring fra Øst mod Vest et mærkeligt Tværsnit af Jylland.

— Færden gaar Norden om Mors. Kun fortøjet dertil ved Havstokke — som et Gjøl-Bjerg i større Format — rejser Feggeklit sin Rovfugleprofil over Sundet. Thisted Bredning vider sig ud imod Syd, og højt over Morslands Bjergryg rider Salgjers Høj, som øjnes ude fra Havet.

Nu er Bakkerne dyrkede, men for et Par Menneskealdre siden laa det meste i Lyng, og en Arkæolog, som 1873 havde berejst disse Egne og en Snes Aar senere gensaa dem, vilde næppe tro sine egne Øjne; thi Kornmarker bølgede nu over Bakkehæld, han kun havde kendt som Hede, og Ploven gik over Tomter af Gravhøje, som før havde præget Landet.[91]

Vender man sig fra dette kraftigt hvælvede Mors, som ved Hanklit falder af mod Fjorden i stejle Klinter af Moleer, møder Blikket hinsides *Feggesund* et helt andet Billede. De forholdsvis lave Kyster paa Thy nærmer sig nølende Vandet, og bag Hannæs og Østerild sniger Arup Vejle og Lønnerup Fjord sig saa stilfærdigt ind i de milelange Engstrøg, — forlængst udtørrede Sunde, som for Aartusinder siden førte Bølgerne ind fra Havet.

Mangen Limfjordskaag gled i ældre Tider med barkede Sejl ind i Krogen foran Lønnerup Fjord, hvor Hovsør Havn var at finde; thi allerede 1374 nævnes den Side om Side med Thisted som Udskibningsplads for Thy, 1532 var den paa Nippet til at bjerge sig Købstadret, og Aarhundreder igennem holdt Borgerskabet i Thisted uroligt Øje med den gamle, farlige Konkurrent.[92]

Paa den fremskudte Landrunding, som mod Nord danner Grænse for *Thisted Bugten*, staar Sennels Kirke tæt ude ved Fjordbredden, — og inderst ved Vigen ligger Købstaden selv paa stigende Terrain i en Vrimmel af røde Tage. Synsfeltet luk-

kes her mod alle Sider af nøgent, stortskaaret Land, Bugten er næsten ufattelig blaa, og Stranden lyser med Kalk og Flint som en Marmorramme om Fjorden.

Ned mod *Vilsund* faar Thylands Bakker baade Bredde og stærkere Runding, Skrænternes Smaakrat af Roser, Slaaen, Skovabild og Tjørn leder Tanken hen paa Fortidens Skove,[93] — og naar det snævre Sund er passeret, forvandles Landskabet pludseligt.

Sejlløbet bugter sig lunefuldt ud og ind, Dragstrup Vig og Visby Bredning spiler Farvandet op, og baade fra Øst og Vest føjer det bare, skovløse Land sig mærkelig fortroligt om Fjorden. Ingen trodsige Klinter, ingen bydende Bakker, kun hist og her paa Thyland nogle rødlige Smaabrinker, en enlig Plet Lyng, ellers er alt en Idyl af Frodighed, ja, hinsides Passet ved *Næssund* bliver Bredderne endnu lavere, mere udglidende, mere fligede af Fjorde, og Vandet mødes af Enge med Hjorde af broget Kvæg.

Medens Doverkil og Skibsted Fjord grundigt afskærer Halvøerne Bodum og Thyholm, rækker Glomstrup delvis udtørrede Vig langt ind i Morsland, og flade Smaaøer i Mængde — Lindholm, Hindsels Fugleø og Rotholmenes Række — flyder som Græstæpper paa Vandspejlet.

I gamle Dage krydsede Smaafartøjerne ofte sindigt frem og tilbage i Sejlrendens Labyrint mellem Landgrundene til og fra de Smaahavne, som lettede Udskibningen af Thylands Produkter; thi langs hele dets Østkyst sluttede de op paa Rad efter hinanden — Hovsør, Thisted, Vilsund, Gudnæsstrand, Doverodde, Styvelbæk og adskillige flere, — Smuthuller, som søgtes baade af Krejlernes Kaage og Nordmændenes Skuder med Tømmer, som jævnlig gæstede Fjorden.[94]

I dette lille, afstængte Øhav hæver to Smaaøer sig i Størrelse over de andre, tæt under Mors den frugtbare, nu landfaste Agerø, hvor Viborg Domkapitel 1239 maatte overlade Kongen alt sit Gods, vurderet til 30 Mark Guld,[95] — og yderst mod Syd

Jegindø, „Ekund" i Kong Valdemars Jordebog. Ellers havde den middelalderlige Kirke næsten faaet samtlige Limfjordsøer i sin Magt, men disse to formaaede Kronen dog at fastholde, ja, Jegind dannede længe et særligt Len og forenedes først 1605 med Lundgaard paa Mors.[96] Fra gammel Tid synes Øen at have udgjort et Birk for sig, og Jegindboerne værnede saa trofast om et Tornekrat ved Tingstedet Norden for Kirken, at den Mand, paa hvis Lod det ved Udskiftningen kom til at ligge, maatte love at frede derom.[97] Disse ærværdige Hvidtjørne, som endelig bukkede under ca. 1850, var utvivlsomt de sidste Ætlinge af Jegindøs gamle Skov.[98] Stednavne bekræftede, at den havde været til, Tjørne, Brombærris og Trærødder holdt længe Mindet vedlige, og Hullerne i Heden røbede, hvor Skovens Træer havde groet.[99]

Øst for Jegindø — der fra gamle Dage havde den Ejendommelighed, at man her kunde høre Kirkeklokkerne ringe i tre Bispedømmer, Viborg, Børglum og Ribe,[100] — mødes som ovenfor omtalt de to Sejlrouter udenom Mors for forenede at tage Fart imod Syd. —

Vi er atter i Farvandet foran Salling i en aaben, rummelig *Bredning*, hvor Halvøen *Kaas* dominerer saa straalende festligt i Landskabet.

Bag den bølgeformede, næsten olivengrønne Hede rejser Herregaarden sin røde Klump. Indløbet til den lille Sø, som forhen dannede en Indvig, har en Strandvold spærret forlængst, — og Skovens Bryn staar som en vindklippet Skærm langs Halvøens Nord- og Østside. Den lever i evig Strid. Stormen trykker de forvredne Kroner og tvinger dem ned, men de gamle Ege stritter imod, — man mærker næsten Musklernes Spil i de magre, stenhaarde Lemmer.

Fod for Fod er denne Fortidens Højskov af Eg, Bævreasp, Hassel og Birk langsomt vegen for Overmagten; thi den herskede sikkert engang i sin Velmagt overalt over Hede og Kjærstrøg. Smaakrat dukker sig endnu for Blæsten mellem Strand-

bakkerne Vest for Gaarden, Anemoner blomstrer i deres Bund, og selv paa lave Jorder hensygner i Grønsværet Stub ved Stub som Ruiner af et Træsamfund, Saltvandet har slaaet ihjel, da Stormflod gik over Landet.[101]

Den svære Strandvold, som nu danner Barrière for Halvøens Enge og Heder, skal efter Sigende være skyllet op 1825, da Havet erobrede Fjorden,[102] og naar dens Indvolde af Ral og Grus en Dag er fortæret, — Bortgravningen er i fuld Gang, — vil Vandet vel atter gaa ind; thi Halvøen ligger i Kamplinjen.

Stormen fra Vest presser Vandflommen fra Nissum Bredning ind gennem Porten ved Oddesund, Strøm og Sø fortsætter uhindret deres nedbrydende Virksomhed, og det fremskudte „Hoved" yderst ude maa tage det værste Stød. Dets gule, forbidte Skrænt lyser langt over Bredningen; over Halvdelen af Gravhøjen paa Klintens Top har Bølgerne undergravet og stumpevis styrtet i Stranden.

— Fra dette Punkt af Limfjorden gaar *Venø Bugten* velbehagelig buget som Bunden af en Jydepotte mod Syd mellem lave Kyster. Dens Runding er næsten ubrudt; thi Sønder Lem Vig i Skellet mellem Salling og Harsyssel begrænses mod Fjorden af det gamle Kørested „Fælen",[103] dækket af Vrald Odde ligger Struer med sin Bugt klemt ind mod Sydvest, og det lille Indvand „Kilen" længst imod Vest afspærres af en Landevej paa Thyboernes fordums Vejlested mellem Humlum og Struer.

Vestligt i Bugten, skilt fra Skodborg Herred ved et smalt, dybt Sund, strækker *Venø* sin fiskeagtige Krop med krummet Hale og Klovvigs Øglegab mod Nord.[104] „Vennerholm" hed den i gamle Dage,[105] og naar Datidens Lærde skulde forklare Navnet, var man i Vildrede om, hvorvidt det burde udledes af „væn", „Venner" — eller Elskovsgudinden Venus.[106] Forbløffende lød det unægteligt at bringe Øens magre, lynggroede Fremtoning i Forbindelse med noget saa frodigt, men før i Tiden stod der dog Skov paa dens Ryg, Navne som Nør- og Sønderskov minder derom,[107] — og hvorhen man i Middel-

alderen end rettede sit Blik, laa der Løvmasser Fjordstranden rundt.

De drog deres Skygge over Sydspidsen af Mors, Jegindø og Thyholm. Endnu for næppe 100 Aar siden fandtes der døende Egekrat ved Egeris og andet Steds langs Halvøens Østkyst,[108] og Folkevisen om „Liden Engel" fortæller:

„Saa red de ud af Helleris
igennem Rokjær Skov,
saa red de til Mariæ Kirk'
paa Hester begge to." [109]

Hvor Tappen fra Humlum Sogn skyder frem paa Færgestedet mod Venø, møder man den Dag i Dag bag Strandbjerggaard en Skovstrimmel, som 1795 fortrinsvis bestod af Asketræer.[110] Skov og Lund omkransede hele Venø Bugten. De lave Strande foran Volstrup bræmmes endnu af vindkuede Smaakrat; Levninger af en fordum anselig Skov slutter tæt op til Herregaarden, Bøgekronerne ved Kvistrup øjnes mod Sydvest, og Rydhave Skov med sin Bund af Kristtorn staar i Baggrunden som et Minde om Smaaskovenes Mangfoldighed helt op mod det gamle Landting. Endnu 1555, da Brødrene Rosenkrantz skiftede Skovene mellem de to sidstnævnte Herresæder, groede der Lund ved Lund over store Strøg; — knap hundrede Aar efter var Herligheden forsvunden.[111]

— Hinsides Oddesund, hvor de lange Hager fra Syd og Nord nærmer sig tæt mod hinanden, ligger *Nissum Bredning*, Limfjordens sidste Afsnit, som en vindaaben Forgaard til Havet.

Vandet er salt og stærkt, Vestenvinden saa ubarmhjærtig og vedholdende; forlængst har denne „Jyllands gamle Tyran" — for at laane et Billede fra Blicher[112] — fejet alle Strandbakkerne bare. Ingen Løvskov breder sig paa de storladne Højder, hvor man — ligesom andet Steds i Nordvestjylland — i Jordens egen magtfulde Form synes at fornemme „Anelsen af slumrende Vælde.[113]

Thyholms og Thylands Kyster løber skraat op mod Nordvest, voksende i Storhed over Helligsø, Gjettrup og Hjælpensbjerg til Ashøje oppe bag Hurup, og ikke mindre stolt af Bygning staar Skodborg Herred frem fra Syd med Toftum Klinternes forrevne Skrænter ved Humlum og Nørre Nissum Bjergets rolige Masse. Overalt hvor man færdes paa Hav og Fjord i disse Egne, fanger Blikket dets Kirke. Intet Sømærke her rækker saa vidt imod alle Sider, ja, den gamle Kirkebog vil tilmed vide, at Nr. Nissum Kirketaarn før Branden 1666 havde været saa højt, at det 8 Mil langt kunde skimtes ude fra Havet.[114]

Sejler man en Efteraarsdag mellem Sunddraget og „Pineodde" fra Oddesund ret ud imod Vest, hvor Himmel og Hav synes at mødes, — først et godt Stykke fremme skimter man Harboøreland som en usikker, vigende Stribe, — tror man at være i rum Sø. Bølgerne vokser i Bredde, mørke Flokke af Knortegæs gynger forude i Skumsprøjtet, og Havmaager paa vaade Vinger bringer Bud fra det store Vand. Opdriften over de blændende hvide Strande bærer Vidne om Havets Nærhed, og dog er det kun godt et Hundredaar siden, at Saltvandet erobrede dette Fjordafsnit, som før havde været lukket. Nu ejer Havet det helt og holdent, Fiskene derude fra føler sig hjemme, hvor man før fangede Gedder og Aborrer. Den blaaduggede Hornskulpe, glaucium luteum, med sine store, gule Blomster, som ellers holder til ved Atlantens Kyster, er gaaet paa Vandring ind langs Stranden om hele Bredningen, hvor den pletvis vokser ved Vestervig, Randrup, Helligsø, Draget og Oddesund, ved Harboøre, Hygum, Gellerodde og Lemvig, ja, østligere endnu, helt inde paa Stenvolden ved Kaas;[115] — man mærker paa mangfoldig Maade, at Porten mod Vest staar aaben.

Gennem den er Sandet i umaadelig Masse ført ind, hele det nordlige og vestlige Omraade af Bredningen er opfyldt med flade Grunde. Hist og her løfter enkelte som Smaaøer ved Ebbetid Sandryggene op, og Tangen selv helt yderst ude tegner sig kun svagt mod Horisonten. Spredte Huse og Højninger her

og der stiger frem paa Afstand, — „de ligge i det fulde Sollys som gaadefulde Afbrydelser paa Vandets store, blinkende Flade, de se saa hjælpeløse ud hist ved den smalle Grænse mellem Havet og Fjorden".[116]

Vest for Nr. Nissum Højland bøjer den lille Bugt ved Lemvig mod Syd, hvor Byen kniber sig Fodfæste under Bankerne og Nr. Lem Kirke fra sin Højde holder Udkig mod Havet. Vigen gav Købstaden Navn, og for over 600 Aar siden valgtes den som Motiv af den middelalderlige Kunstner, som skulde forfærdige Byen et Signet. Lemvigs gamle Seglstempel, en Trekant med Bølgelinjer, omsluttet af en prikket Strandbred, viser derfor et af de ældste, danske Landskabsbilleder, man kender.[117]

Med Krik-Bugtens Fladvand mod Nord toner Bredningen bort i Omgivelser af betagende Storhed. Havfladen mod Vest, skilt fra Fjorden af Aggertangens Goldhed, Flad- og Ørum Sø længere Nord ude mod Lodbjergs graalige Klitter, — og midt i Billedet Vestervig Klosterkirke, ensom og hvid paa sin Terrasse foran Thylands vældige Landryg. Hvilken Plet for et Samfund af Munke! Her hvor Havet i evindelig Forandring bredte sig for deres Blik, hvor Solen sluktes i Bølger og Bjerge af havfødte Skyer løftede sig og forsvandt. Himlen syntes forunderlig stor, og naar Taagerne druknede alt, kunde Sindet finde Fred i Fordybelse, mens Svanerne sang derude over Vig og Klitsøer og Brændingen dundrede i Havstokken.[118]

I Klosterets første Aar var Agger-Harboøre Tangen en Tid lang sprængt, saa Skibene frit kunde færdes ud og ind, men Gabet lukkedes atter; bortgemt i sin Afkrog fandt Munkesamfundet Erstatning i de frodigt bugnende Agre, og visse Træk tyder afgjort paa, at Skoven har groet langs Havets Rand endnu i Brødrenes Dage.

Man kunde næsten fristes til at tro, at her omkring Nissum Bredning, hvor alt nu er bart og Vestenvinden regerer, har Løvskoven aldrig haft Rod; — og dog findes dens Spor ogsaa

her. De præger ikke Landet, hvis Nøgenhed raaber mod Himlen, men ser man nøjere til, forputter lidt Egekrat hist og her sin Fattigdom i Bakkernes Folder. Faa og spredte er de unægteligt, kummerlige Stumper at opbygge et Skovland over, men Ruinerne af et saadant maa dog utvivlsomt være gaaet under i en Tid, som ikke ligger længere borte, end historisk Hukommelse rækker; thi Navn ved Navn tropper op for at aflægge Vidnesbyrd.

I det vindhærgede Humlum Sogn Sønden for Oddesund møder man Gaardnavne som Skov eller Tageskov, Ørskov, Ørskovhus, Store Lund, Sønderlund, 1683 kaldet Lille Lund, Nørlund og Brejnholt.[119] Ved Aamølle og Tanggaard nær Fjordrimmerne i Lavningen Østen for Nr. Nissum Banke groer der den Dag i Dag en Hessellund, som i det 18. Aarhundrede bredte sig over 30 Tdr. Land. 1638 hed Lunden Tangshoved, men 1683 fandtes der „intet uden nogle afhugne Stubbe og smaa Buske",[120] — og stiger man op paa Nissum Bjerg røber den fordums Bevoksning sig i Benævnelser som Byskov, Lundgaard og Sønderskov, et Hus, som 1683 laa paa Kongsgaardens Mark.[121]

Yderst ved Hjørnet af Højlandet, hvor Lemvig Bugten gaar ind, kniber Egekrat sig endnu ind i Kløfterne ved Kappel og fylder dem med deres Kroner,[122] og Navne paa Skov og Lund fortsætter hinsides Vigen helt ud mod Havet og Harboøreland i de afklædte Egne mellem Engbjerg, Hygum og Hove.[123]

I Slutningen af 1500erne berettes om Thy, „som nu er blottet for Træer", at det „fordum var dækket af Skovtykninger, hvor grumme Ulve og andre Vilddyr fandt Tilhold", men Beviserne for denne Paastand søgte man kun i opgravede Hjortetakker og andre Mosefund fra længst forsvundne Perioder.[124] Kun pletvis langs Landets Østrand kan Sporene følges, for de øvrige Egnes Vedkommende ligger Skoven fjernt. Dens Undergang unddrager sig vor Viden, baade Kratrester og Stednavne svigter, men de Ydelser i Skovsvin, Bønderne endnu i

sidste Halvdel af 1600erne maatte udrede, tør vel tolkes som Levn fra ældre Tider, da Thyland endnu havde Olden.[125]

Ude ved Vestervig stod der dog i Middelalderen, ja muligvis senere endnu, Rester af Skove tilbage. Helt yderst ved Havbrinkerne udkæmpede et ældgammelt Samfund af Træer sin haabløse Strid for Livet. Rovhugsten, Stormen, Sandet og Søerne slog dem langsomt ihjel.

Hver Gang Bølgerne bed Mundfulde af Brinkernes Ler eller Blæsten fejede Flyvesandet bort, saa man i forrige Aarhundrede Egestubbe og Rødder af betydelige Træer staa Side om Side i Underbunden. Nord for det af Havet forlængst fortærede Nr. Aalum blottedes der, naar Sandet føg af, „Trærødder af anselig Størrelse", og de Stormfloder, som 1806—07 satte ind, udgravede 7 Træstammer, som maalende i Omfang 4 Alen hævede deres Stød fra 1 til 3 Alen over Roden.[126] Tilsvarende Iagttagelser er Gang paa Gang bleven gjort i Moselagene under Sandet.[127] Atter 1818 dukkede et Par svære Træstammer frem mellem Nr. og Sdr. Aalum, og da Flyvesandet 1825 røg af Havbakkerne ovenfor Agger Kirke, kom 35 Stammer til Syne.[128]

Af Stubbene paa Rod mente man 1817 at kunne skønne, at Skoven maatte være gaaet til Grunde som Følge af hensynsløs Udhugning, som havde prisgivet den for Stormen,[129] — men ogsaa Havet tog sit. Med Rette formodede en Forfatter 1802, at Bølgerne da rullede hen over en Landstrækning, som før havde været træklædt,[130] og selvom adskillige af de fundne Spor maaske hører hjemme i aartusindgamle Mosedannelser,[131] er der ingen Grund til at henlægge Skovenes Undergang til en taaget Oldtid. Enkelte Stednavne trækker den i hvert Fald tættere ind paa Livet af os, og de Skovsvin, Bønderne i Agger Sogn — tilmed helt ude paa Røn — i første Halvdel af det 17. Aarhundrede efter Jordebogen maatte svare til Vestervig Kloster, vedligeholdt Mindet om Fortidens tabte Herlighed.[132]

Under Klitterne Sønden for den saakaldte „Træholm" er

Lerknuden — ligesom i selve Aggerbjerg — gennemvævet af Trærødder; en forlængst af Sandflugt begravet Landsby i Lodbjerg Sogn bar Navnet „Skovsted“,[133] og endnu i 1650erne omtales ved Agger et Hus kaldet „Risshoff“, samt Ejendommen „Dydskov“.[134]

Paa den Tid var Bevoksningen fuldstændig gaaet under i Sandflugt og Storm,[135] og ikke Løvskov alene, ogsaa Agerland var lagt øde. Under det afføgne Sand ved Harboøre har man fundet tydelige Spor af Plovfurer;[136] thi i ældre Dage var Tangen forholdsvis frodig, værnet mod Havet af Sandbakker strakte den sig med brede Græsgange paa Ler og Klæg imod Fjorden.

Da Christoffer den Første 1255 tilskødede Ribe Bispestol Harboøre, der lige til Reformationen udgjorde et biskoppeligt Birk, var det utvivlsomt godt Land;[137] selv den øde nordlige Del af Tangen bræmmedes tidligere mod Øst af Marskenge, hvor Vestervig Kloster havde 100 Stude paa Græs.[138] Men Vandflod og Flyvesand forvandlede Frodigheden til Fattigdom, Havet stjal begærligt af den udsatte Landstrimmel, som stadig trængtes mod Øst, og berøvet sin Skærm af Kratskove blev Agger en Ørken, „overalt“ — som det 1683 hedder — „saa ganske fordærvet af Sandflugt, at det staar aldrig til Redning“.[139]

Stundom i Aarhundredernes Løb brød Vesterhavet igennem, 1825 sprængte det Tangen varigt, — og Limfjorden har siden da været et Sund. —

— En Novemberdag kom jeg vandrende fra Harboøre op over Bakkerne mellem Engbjerg og Hygum. Havet havde fyldt mine Støvler med Vand nede paa Stranden, det var blæsende koldt, og nu og da fik jeg en Haglbyge i Nakken.

Oppe paa Højden vendte jeg mig og saa imod Nord.

Her rejser Landet sig brat som en Brink over Engene og de oversvømmede Lavninger mellem Hygum Nor og Ferring Sø, hvor Havet engang er brudt ind.[140]

Mørke Skyer med Byger trak op fra Vest, men for et Øjeblik var Solen med ét trængt igennem, og en Regnbue hvælvede sin Glorie over Agger og Ryggen af Thy. Paa sin hastige Flugt strejfede Sollyset Vestervig Kirke, én for én sprang skinnende hvide Kirker ud af Taagen langs Thylands Kyster, og langt, langt borte tegnede pludseligt belyste Klinter og Næs et flygtigt Omrids af Fjorden.

Betaget glemte jeg Kulde og Træthed, Billedet greb mig saa stærkt, at nu da jeg — længe efter — sidder ved mit Bord i Færd med at skildre Limfjorden, er det lige forunderligt levende. Som Landskabet aabenbarede sig hin Novemberdag fra de Hygum Bakker, uhaandgribeligt, sløret og fjernt, med enkelte lysende Linjer, — ser jeg nu Fjorden for mig.

At klarlægge Emnet i dets Mangfoldighed kræver mere end Enkeltmands Evner, derfor har jeg — paa historisk, kulturgeografisk Baggrund — søgt at drage Hovedtrækkene frem af Limfjordens Ansigt, at finde min Begrænsning i Undertitlen paa min Bog, naar jeg kalder den: — *Fortoninger og Strejflys.*

ANDET KAPITEL

Gennem tusinde Aar.

„Udsigten til den stolte Limfjord, der engang var Nordkjæmpers Tumleplads, og Synet af de mange ærværdige Oldtids-Høje, der kroner den høje Mark og Hede", kan ikke andet „end forlyste den Tænkendes Øje og Sind".

Provst Schade, 1811.[1]

En Efteraarsdag 1857, da „gamle Thomsen", Nationalmuseets Skaber, sad paa Prinsens Palæ, traadte en Bondekarl ind ad Døren og gav sig til at knappe op over Brystet, først Frakken, saa Trøjen og endelig Vesten med, — og da det var gjort, aabenbarede der sig for den undrende Oldgranskers Blik et massivt Halssmykke af det pureste Guld. Trodsende Rejsens Besvær havde den forsigtige Jyde saaledes selv bragt Klenodiet velbeholdent i Havn, og ikke mindre forbløffende var Fundforholdene, idet han paastod uforvarende at have faaet Guldringen om Foden ved at vade gennem den lave Vejle mellem Øland og Vendsyssel. Finderen modtog en klækkelig Ducør, — og som „Fløjmand og Paradeur", for at citere Thomsens egne Ord, pranger dette Oldtidssmykke nu paa Museet som et Minde om Folkevandringernes Liv langs Limfjordens Kyster.[2]

Mangen Fortidsskat skjuler sig muligvis paa lignende Vis i Farvandets Bund, begravet af Mudder og Sand, medens Gravhøjene den Dag i Dag i Tusindtal staar over Fjordbakkerne.

De giver Limfjordsegnen dens særlige Tone; i det nøgne, forblæste Land taler de simple, lynggroede Tuer fra Højderne med indtrængende Styrke, — men Livet selv og dets Gang i disse fjerne Tider, da store Dele af Lavlandet laa hen som Hav, gemmer sig i Taage, Gravhøjene alene fortæller, at Aartusinders Historie ligger langt forud for det Tidspunkt, da Sløret endelig langsomt lidt efter lidt løfter sig for Limfjordens Saga.

Vikingetiden stod som et Vejr gennem Fjorden, der da i visse Perioder aabnede et Løb Vester ud som selvskreven Ledingsvej for Flaaderne. To Færdselsstriber skar saaledes tværs over Jyllands Halvø: gennem Sønderjylland over Slien-Ejdermundingen, gennem Nørrejylland ad Limfjorden, — og denne sidste Farled har muligvis ikke alene Landets egne, men ogsaa Svearnes Vikingesværme vidst at benytte som Fugleflugtslinje mod Vest.[3]

Ynglinga-Saga beretter, at Upsala Kongen Jørund, som hærgede paa Jylland, om Høsten løb op i Limfjorden og naaede til Oddesund, hvor norske Vikinger i Forening med Beboerne overvældede og ryddede hans Skibe og han selv ophængtes i en Galge paa Stranden. Da Sveakongen Ottar — ifølge samme Saga — med sine Snekker styrede op i Fjorden og hjemsøgte „Vendel" med Baal og Brand, samlede Jarlerne deres Skibe, omringede og besejrede ham. Henslængt paa en Høj inde paa Kysten gaves hans Lig til Pris for Vilddyr og Ravne.

Med 3 Langskibe stævnede Harald Graafeld fra Norge og lagde til ved Hals, hvor han overrumpledes af sin Fjende Guldharald. Kampen rasede inde paa Stranden, og Harald Graafeld bukkede under, men umiddelbart efter overvældedes Sejrherren selv af Hakon Jarls friske Stridskræfter og endte sit Liv i Galgen.[4]

Saaledes fortæller de islandske Sagamænd, og hvor usikre og sagnagtige disse Beretninger end kommer os i Møde fra fjerne, barske Tider, lyser de i alle Fald op som Blink af

Livets ubændige Uro langs Limfjordens Kyster. Blaanende som dette Farvand toner frem bag Odder og Næs med Vige og Bugter, Strømme og Dyb, Bredninger og trange Smutveje mellem Landene, maatte det blive en yndet Tumleplads for Vikingernes Sværme. Gennem Fjordens talrige Forgreninger kunde disse Stormfugle plyndrende trænge dybt ind, — og naar Gabet mod Vest stod aabent, drage videre ud paa Langfart.

Nedgravede Skatte af kufisk Mønt vidner ikke alene om Handel og Købmandsfærd, men afspejler Beboernes Rædsel, naar de brede Sejl af Langskibe og Drager dukkede frem bag Pynterne,[5] — og i sine store Linjer, med Bakkeaasene kronede af Gravhøje i Mængde, er Limfjorden i sin Stemning den Dag i Dag i Slægt med Lurernes Gjalden.

I 1000-Tallet laa Fjorden utvivlsomt som Hærstrøg farbar mod Vest. Af Olaf den Helliges Saga fremgaar dette i Skildringen af Knud den Stores Hjemfærd fra England med sin straalende Flaade 1027; thi her omtales udtrykkeligt, hvorledes Stormændene samlede Skibene i Limfjorden for at oppebie Herskerens Komme. Hele Situationen synes at forudsætte, at Kongen Vester fra ventedes til Fjorden, — og den samtidige Sigvat Skjald beretter da ogsaa i sit Drapa, at Knuds Skibe, „som kom Vesten fra, gled over Bølgevejen til Limfjorden".

Aaret efter, da Kongen med sin Sømagt brød op fra Limfjorden for at tage Norge i sin Haand, maa det efter islandske Kilder have været dennes vestlige Udfaldsport, han valgte, idet Kursen synes at være sat direkte efter Agder i lige Linje Norden for Jyllands Vestkyst.[6]

Stærkt omstridt er Snorres Beretning om Harald Haardraades Plyndringstog i Fjorden 1061, et for Indbyggerne uvelkomment Besøg, hvorom vi muligvis har et Minde i den ved Munksjørup ved Bjørnsholm nedgravede, 1829 fremdragne Skat, bestaaende af 56 danske Mønter fra Knud den Stores, Hardeknuds, Magnus den Godes og Svend Estridsens Tid, 60 engelske fra Edvard Bekender, en irsk og 17 tyske, ialt 312

Stk.[7] Da Harald under sin Hærgning med ét blev var, at Svend Estridsens overmægtige Flaade havde opsporet ham, undslap han raadsnar af sin Knibe ved om Natten at trække sine Skibe over et smalt „Ejd" ud i Vesterhavet.[8] Hvor denne Bedrift fandt Sted, nævnes ikke, men hvordan Forholdene end har været 1061, staar det i hvert Fald fast, at da Knud den Hellige 1085 agtede at erobre England, samledes Storflaaden ved Vestervig, et uomtvisteligt Vidnesbyrd om, at Fjorden da var aaben mod Vest.[9]

Sandet tilstoppede dog atter denne Munding i den følgende Tid, men Mindet levede endnu paa Saxos Dage, idet han omtaler Limfjordens vestlige, „fordum sejlbare, men nu af Sandbanker spærrede Udløb", og naar Jyllands nordligste Bispesæde i Vestervig en Menneskealder ind i 1100erne overførtes til Børglum, hænger Flytningen muligvis sammen med, at den vestlige Adgang mod Havet gik i Baglaas for lange Tider.[10]

— I de Perioder af den ældre Middelalder, da et Løb førte Vester ud, blev Limfjorden Alfarvej mod England, hvorfra en rig, kirkelig Kultur strømmede ind over Danmark. Tilfældigt er det næppe, at just disse Egne modtog dybe Indtryk fra Vest. Af Jyllands 4 til „Englands straalende Stjerne", Sct. Bothulf, indviede Kirker maa de 3 søges om Limfjorden, i Aalborg, Viborg og Tømmerby i Han Herred.[11] Den taarnprydede, i Plan som et græsk Kors opførte Sct. Thøgers Kirke i Vestervig, som forlængst er forsvunden, synes at have hentet sit kunstneriske Forbillede i England, selve Klosterkirken peger i visse Detailler mod samme Kilde,[12] Lime Kirkes Zigzagbaand og Rullestave vidner om engelsk-normannisk Stil, og samme dekorative Enkeltheder kendes fra den nedbrudte Vor Frue i Aalborg, hvis Grundplan var præget af engelsk Mønster. Balusterformede Søjleskafter i Sjørring, Børglum, Vitskøl og Kobberup maa ligeledes forklares som et fra England indført Motiv.[13]

I Aaret 1086 greb Limfjordsegnene ind i Rigets Skæbne.

Vendelboerne rejste sig mod Knud den Helliges Strenghed. Fra Børglum maatte Kongen flygte for Bønderne ad den gamle „Vendelbovej" langs Jammerbugten og ned gennem Han Herred, hvor han bøjede af til en Biskop Henrik tilhørende Torp, den nuværende Landsby Bejstrup, medens Vendelboerne stormede Aggersborg. Kongsgaarden gik op i Luer, men Kongen slap uændset over Sundet, og Flugten fortsattes over Viborg til Slesvig, hvorfra han naaede Odense og faldt for Mordernes Haand foran Altret i Albans Kirke.[14]

Limfjordens Betydning mindskedes ikke med Vikingetidens Ophør og Gabets Lukning mod Havet, endnu nogle Aarhundreder forfægtede den en fremskudt Plads i Historien.

Seks af Nørrejyllands gamle Sysler — Vendsyssel, Himmerland, Ommer-, Salling-, Har- og Thysyssel — samt 25 Herreder omringede Fjorden; Viborgegnen, Middelalderens politiske Magtcentrum, beskylledes af dens Bølger, fra Hyldingstaden selv var der kun 5 Fjerdingvej til Hjarbæk Havn, og under Borgerkrigene i det 12. Aarhundrede stod Flaaderne op gennem Fjorden.

Indholdet af 2 beslægtede Møntfund, fra Aalborg Klostermark 1696 og Ø. Uttrup 1708, viser tydeligt, at disse Skatte maa være skjulte 1157, det stormfulde Aar, da den store Afgørelse faldt.[15]

Efter sin Sejr skænkede Kong Valdemar i Tak til Gud for sin Frelse Cistercienserne Vitskøl ved Limfjordens Bred, en kongelig Gave, som indvarslede et Tidsrum af indre Fred, og Grundlæggelsen af Klosteret og dets vældigt planlagte Kirke blev næsten symbolsk for Limfjordsegnenes Udvikling; thi i mærkelig Grad blev denne bestemt af den katholske Kirke og dens stadig stigende Storhed.

Tre Bispedømmer vaagede over Fjorden. Vendsyssel, Thy og Mors hørte under Børglum, Grænsen for Viborg Stift markeredes mod Nord af Himmerlands, Nørlyng-, Fjends Herreds og Sallinglands Kyster, og det udstrakte Ribe Bispedømme

bredte sig gennem Hjerm, Ginding, Skodborg og Vandfuld Herreder helt op imod Limfjordens Strande.

De dybt indskaarne Vige, Fiskerigdommen og Færgestederne

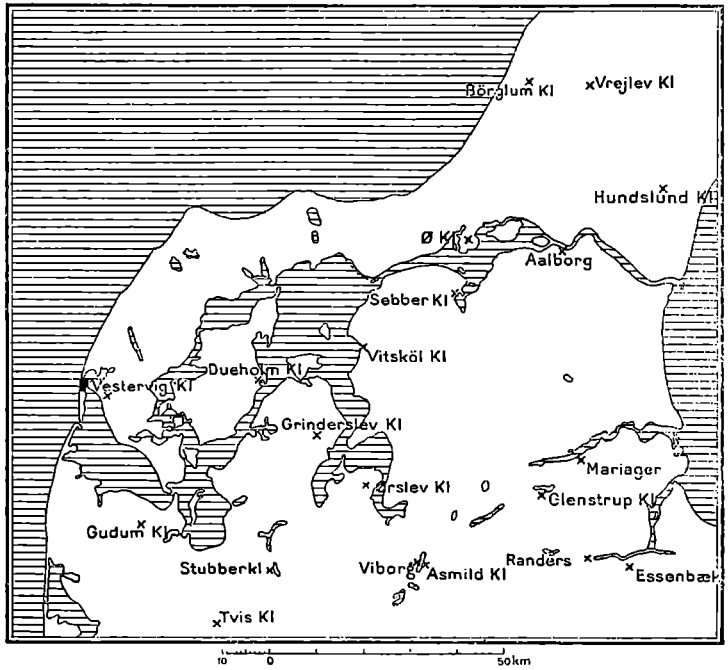

Klostre omkring Limfjorden.

gav dette Farvand, som paa lange Stræk indesluttedes af frodige Agerjorder og Græsgange, en særlig Tillokkelse for Middelalderens Mennesker, — Kirkens Tjenere ikke mindst; thi paafaldende er det maalbevidste, gennem Aarhundreder fortsatte Arbejde, Gejstligheden satte ind paa at tilvende sig Herredømmet over dets Bredder.

Klostrenes Opmarch virker imponerende. Nonne- og Munkesamfund satte Bo ved Kysterne, og over *Viborgs* kirkelige Vælde stod Limfjordens Klosterverden i nær Forbindelse med

den Sammenhobning af lignende Stiftelser, som beherskede Gudenaaens Opland.

Foruden det ærværdige *Vor Frue Nonnekloster* saa Aalborg efterhaanden baade et *Graabrødre-* og et *Helligaandskloster* opstaa bag sine Mure. Søstrene i *Sebberkloster* fandt Ly ved den stille Indvig bag Nibe Bredning, Nonnerne i *Ørslevkloster* tog Nordspidsen af Fjends Herreds Halvø i Besiddelse, og i *Grindeslev*, hvor Sundvejene mødtes i Nordsalling, fæstede Augustinerne Bo. Det af Valdemar den Store grundlagte Ciestersiensersamlag i *Vitskøl* lejrede sig i det nordvestre Hjørne af Himmerland tæt ved den aabne Strand med den straalende Bredning foran, Nonneklosteret *Ø* beslaglagde det skovgroede Øland, og i Nykøbing paa Mors indstiftede Johanniterne *Dueholm*, hvor talrige Lægfolk ogsaa „tog Korset" og med Gaver af Jordegods indfæstede sig i Klosteret eller sikrede sig Gravplads under dets Kirkegulv.

Nordligt i Skodborg Herred, kun faa Kilometer fra Fjorden, mødte man ved Randen af en mærkelig, dyb Kløft Benediktinerklosteret *Gudum*, og yderst Vester ude med Blikket rettet mod den smalle Tange, hvor Hav og Fjord brødes og stundom gik i ét, sad det gamle *Vestervig* som en Ørn i det storladne Land.

Enkelte af disse Klostre laa — som Vitskøl — Fjorden saa nær, at Lyset fra Vinduerne i de tykke Mure glimtede i Mørket langt ud over Bølgerne, og Klokkernes Kalden, Hymner og Messer kunde, naar Vinden bar fra Land, høres ude paa Vandet.

Et gammelt engelsk Vers fortæller, hvorledes Kong Knud den Store, da han foer Ely Kloster forbi, lod sine Mænd nærme sig Flodbredden.

„Ro, Knægte, nær mod Land,
at vi kan høre Munkenes Sang".

De hellige Steder virkede forunderlig tiltrækkende, og mangen Gang har sikkert de, som færdedes paa Fjorden i stille

Sommernætter, følt sig fristede til ligesom Kong Knud at styre Baaden ind under de Klostre, man sejlede forbi.

Den Magt, Gejstligheden besad over Befolkningen, forstod den til Gavns at udnytte. Herregaarde og Bøndergods, Skove, Enge og Øer vandrede Tid efter anden for „Aartider" og Sjælemesser den sikre Vej over i Kirkens Eje, og det værdifulde Fiskeri, Kronen paa al Limfjordens Herlighed, kom paa lange Strøg i dens Varetægt; thi ikke alene de Klostre, som laa nærmest, søgte at udnytte Farvandets Rigdom, ogsaa Munke- og Nonnesamfund nogle Mile derfra hørte for saa vidt Limfjordsbækkenet til, som de med ikke mindre Iver søgte ud mod de dragende Strømme.

Fra Baggrunden mod Nord brød saaledes de tre Vendelbo Klostre, *Børglum*, *Vrejlev* og *Hundslund*, frem mod Fjordbredderne, medens *Nørre Kloster* i Glenstrup og dets mægtige Arvtager i *Mariager* strakte deres Godsomraade langs Kattegattet og lille Vildmose til Limfjordens østlige Gab over Mov og Egense Birker. Baade Birgittinerne og *Viborg Sct. Hans Kloster* bjergede sig anselige Besiddelser helt ud langs Himmerlands Vestkyst, *Stubberkloster* rakte med Handbjerggaard til Venøbugten,[16] og sammesteds havde Cistercienserne i *Tvis* ved Storaaen fra første Færd skaffet sig et Aandehul over Kvistrup.[17]

Endnu kraftigere formaaede dog Bisper og Domkapitler at hævde sig i Kappestriden. Deres Magtfylde betød mere, og ofte har sikkert Haardhed og Vold afløst Mildhed og blide Ord, naar Kirkens Sag skulde fremmes. Gamle Sagn beretter, at Børglumbispen Oluf, som havde ranet en Enkes Gods, faldt som Offer for hendes Søns Blodhævn, — og hvorledes Sagen end forholder sig, staar det i hvert Fald fast, at Jens Glob den 29. August 1260 myrdede Bispen i Hvidbjerg Kirke paa Thyholm.[18]

En Række Hovedgaarde langs Fjorden, Klarup- og Lynderupgaard i Himmerland, Kjeldgaard og Spøttrup i Salling,

laa under Krumstaven i Viborg. Domkapitlet her skrabede Kirker og Gaarde til sig langs Kysterne, hvor Gudumholm i Fleskum, Nørholm i Hornum, Vorde i Nørlyng, Lundø i Fjends Herred, Krejbjerg i Salling og Øen Fur dannede særlige Birker.[19] Ribebispen fik fra 1255 Harboøre Birk i sin Haand, baade Bøvling og Volstrup Borge kom med alle Herligheder i hans Eje,[20] og Embedsbroderen paa Børglum strakte fra Hammelmose sine Besiddelser ud over den store Vildmose til Birkelse, medens Aalegaard i Han Herred, Irup, Thistedgaard, Bodum Bisgaard og Hindsels paa Thyholm laa under hans Vælde.[21]

Størstedelen af Limfjordens Øer gled, den ene efter den anden, helt eller delvis over til Gejstligheden. Aalborg Vor Frue erhvervede sig Egholm, Børglum satte sig fast paa Gjøl, Ø Kloster paa Øland, samt Holmene mellem denne Ø og Torslev Dyb, Vitskøl ejede Livø, Ribebispen antagelig Venø,[22] Viborg Domkirke Fur og Lundø, der skønt sammengroet med Fjends Herred ved en Vejle dog nærmest hører Øerne til og nævnes som saadan i Valdemars Jordebog.

Birkelse Gods, som fordum havde ligget under Vitskøl, tilhørte siden — skønt ingenlunde uanfægtet — Bispen af Børglum,[23] og Vitskøls betydelige Besiddelser i Sundby og Hals lykkedes det 1219 Munkene ved Kongens Mellemkomst at fuldstændiggøre med Kirkerne sammesteds.[24]

Mageskifter afmærker Forsøgene paa at gruppere det spredte Gods;[25] thi med de forskellige Besiddelser kilede ind i hinanden paa den besværligste Maade udgjorde Limfjordsegnenes middelalderlige Ejerforhold i Sandhed et broget Billede. I Han Herred mødtes Vestervigs, Børglums, Ø Klosters, Viborg Bispens, Dueholms og Vitskøls Jordegods, indfiltret i hinanden; det samme gentog sig paa Mors, og særlig forviklede var Forholdene i Salling, hvor Grindeslev Kloster hørte hjemme, samtidig med at Dueholm sad inde med ca. 36 Gaarde, deraf 25 i Harre Herred alene, Viborg Biskop og Kapitel med store,

delvis samlede Omraader, medens Mariager Kloster, Sct. Hans Klosteret i Viborg og adskillige flere havde bjerget sig Strøgods i Mængde.[26]

Selv nogle af de Smaakøbstæder, der som Udhavne groede op langs Fjorden, kom mer eller mindre i Kirkens Magt. Thisted blev til i Ly af Krumstaven, Bispen i Børglum, hvis Gaard laa umiddelbart derved, gav den utvivlsomt de første Benaadninger, som Kongen 1524 stadfæstede „for Biskop Styge Krumpens Skyld",[27] og allerede 1234 havde Valdemar Sejr overladt Ribebispen Byen Lemvig.[28] Under den store Kirkestrid tilbød Erik Menved 1299 for at fremme et Forlig med Ærkebiskoppen Jens Grand at afstaa ham „hele den Købstad, som kaldes Nykøbing paa Mors",[29] — første Gang Byen nævnes, — og selvom dette Tilbud ikke blev modtaget, fik Borgerne her i den følgende Tid det gejstlige Tryk at føle, da Dueholm Kloster voksede til.[30]

Under alt dette var Kronens og Adelens Ejendomme skrumpet foruroligende ind. Sandelig, Kirken havde i al sin Storhed sat sig til Rette paa disse Strøg, og først og fremmest blev det den, som plukkede Sejrens Frugt, da Bondeoprøret 1441 var knust i Blod med Vendelboernes Nederlag paa Sct. Jørgensbjerget i Han Herred. To Aar efter lykkedes det nemlig de jydske Bisper at gennemtvinge den fulde Tiendeydelse af Bønderne.[31] Kirkens Vælde var i stadig Vækst; den udbyggedes i det mindre gennem talrige gejstlige Birker langs Limfjordens Bredder, adskillige høje Prælater tog efterhaanden baade Kongsgaarde og Krongods i Len, og Bisperne af Børglum, Ribe og Viborg grundfæstede paa denne Vis yderligere deres Herredømme om Fjorden.[32]

Men det var dog ikke Jordegodset alene, som lokkede, Farvandet og dets Fiskerigdom vejede stundom mest. Rækker af Aalegaarde og Bundgarnstader kom i Grundejernes Hænder og skaffede anselige Indkomster. Viborg Domkirke var Herre over baade Nørholm med Klitgaards Fangstplads og det syd-

østlige Hjørne af Hjarbæk Fjord med Skalsaaens Udløb, hvor Helt, Aal og anden „Kannikefisk" bragte Garnene til at bugne, og ligesom det voldte Kapitlet evindelig Strid at værne om dette Gode, maatte Nonnerne i Ø aarle og silde være paa Post mod Indgreb i deres frie Fiskevand, Hagedybet fra Vesterhage Aalegaard til Hallegaard, en Rettighed et Par af Klosterkirkens Altre 1440 havde erhvervet, men Børglum Bispen med andre ofte gjorde dem stridig.[33]

Langt ned i Tiden tilflød der Sebberkloster stor Velstand af Sildebundgarnene i Nibe Bredning, og Birgittinerne i Mariager drev ivrigt Fiskeri ved Egense Strand. 1494 gav Kong Hans dem Ret til at sætte Ruser i Havet Sønden for Snekkedybet,[34] og medens de havde Vragret Syd for Limfjordsgabet, hævdede Vitskøl sin Forstrandsret ud for Hals. Ved Strømmene her i Fjordmundingen tørnede saaledes flere Klostres Interesser faretruende sammen, og 1320 maatte Kong Christoffer derfor i egen Person sætte Grænse mellem Vitskøl, Nørrekloster og Viborg Domkirke, saaledes at „Vededybet" mod Syd fastsloges som Skel for Vitskøl Munkenes Ejendom.[35]

Limfjordens store Perspektiv satte Fantasien i Bevægelse, og Kirkens Prælater nøjedes ikke med snævert at afrunde Godskomplekset om deres Hovedsæde, — Tanken tog Flugt efter længere Linjer. Fjernt ude i Kattegattet svømmede Læsø, „Vor Frue Land", — og paafaldende er det unægteligt, hvorledes baade Vitskøl og Viborg Domkapitel stræber Øster ud gennem Fjorden, følgende den Kurs, Saltskuderne tog; thi Domkirkens Birker i Vorde med Hjarbæk Havn, Nørholm og Gudumholm, Vitskøls Godsomraader i Nr. Sundby og Hals pegede jo som Stationer frem mod det Maal, de begge havde i Sigte. Viborg Kannikerne havde fra gammel Tid erhvervet sig Læsø, som Skove og Saltproduktion gjorde værdifuld. Udvindingen af dette Stof af Havvandet, som blev dreven i stor Maalestok til ubodelig Skade for Øens Fyrreskove, der ofredes under Saltpanderne, maatte jo være af Vigtighed, saa vist som Salt

under alle Forhold og fremfor alt paa de store Fangstpladser var et uundværligt Produkt.

Ret tidligt havde Kannikerne dog overladt Vitskøl Munkene en Fjerdepart af Øen, et Misgreb, som hævnede sig og affødte langvarig Strid, indtil Pengenød 1320 tvang Klosteret til atter at slippe sin Andel. Men selv efter denne Tid rasede Kampen ofte lidenskabeligt med Bandlysning og Trusler mellem Domkapitlet og den Herre Biskop af Børglum, under hvis Stiftsgrænse Øen jo laa.[36]

Indbyrdes kunde Prælaterne strides om Byttet, — udadtil stod de sammen som en Mur, og i Kraft af Kirkens urokkelige Autoritet formaaede de at kalde baade Adel og Almue til Forsvar, naar det kneb. Mærkeligt er saaledes det Møde, som 1377 holdtes i Lyby Kirke i Salling i Overværelse af Viborg Bispen og adskillige Præster; thi — under Trykket af Tidens Trængsler, „Rov og Brand, Kornets Ufrugtbarhed, Fjendernes Grumhed, Braddød og Guds forkommende Vrede, Fædød og Fiskeriets Formindskelse" — aflagde en Række Adelsmænd her sammen med Sallinglands Almue „med oprakte Fingre mod Himlen" deres Salighedsed paa at ville værne Kirkens og dens Personers Frihed og Rettigheder mod ethvert Overgreb.[37]

Et Blik over Limfjorden viser, hvor langt Gejstligheden var naaet. Overalt havde den Gods og Herligheder, alle Vegne færdedes de kutteklædte Brødre paa Færgesteder og Fiskepladser, paa Borge og Ladegaarde, og da Slud og Havtaage gjorde det umuligt for Præmonstratenserne i Børglum at holde den hvide Ordensdragt ren, tillod Paven dem 1403 at ombytte den med en mørk i Lighed med Augustinernes, der bedre svarede til Vejrliget.[38]

Munkene hørte med i Middelalderens Limfjordsbillede, enkeltvis eller faa i Følge som de rejste fra Gaard til Gaard, fra Kloster til Kloster, Kirke til Kirke, med Brev og Bud — eller dragende i Flok til Fiskerlejerne, hvor travle Mennesker

rev til sig af Fjordens Overflod. Overalt hvor Penge og Varer strømmede sammen, fandt Kirken ind; skærmede af Klostres og Kapellers Fredhellighed udfoldede de store Markeder sig; Lerup Sct. Mariæ Marked skylder Salget af pavelig Aflad sit første Ry,[39] „Klostermarked" lokkede store Skarer til de lyngroede Strandvolde foran Vitskøls Porte,[40] Pinsemarkedet ved Sct. Jost i Nibe, der siden af Kong Hans flyttedes til Aalborg, nød Navnkundighed vidt og bredt,[41] og til Vestervig Marked var der Tilløb fra hele Limfjorden.[42]

Folkestævner af denne og lignende Art var en yndet Arbejdsmark for Afladskræmmere, Almissebedere og Tiggermunke, alle disse Tryglere, „Bissemunke" og „ørkesløse Buge", Reformationens Fanatikere angreb saa ubehersket, — og ikke blot i Højtidsstunder, men Dag ud og Dag ind Aaret rundt hjemsøgtes Bøndernes Døre baade af Udsendinge fra nærliggende Klostre og tiggende Brødre langvejsfra. Reformationsdigtet om Peder Smed og Adser Bonde, som den danske Bearbejder har henlagt til Limfjordsegnene, myldrer af Smaatræk om de kronragede Trygleres Overhæng. Faarekroppe i Læssevis slæbte de bort, og mangen fed Ost gik i deres Pose.

Graabrødrene kom strygende fra Randers, Sortebrødrene helt fra Aarhus, Johanniterne fra Horsens, ja selv fra det fjerne Maarkjær i Angel fandt Antoniusbrødrene Vej til disse Kanter af Riget. 1482 fik Sct. Clara Søstrene i Roskilde Bispens Tilladelse til i ti Aar at lade Bedere gennemstrejfe Børglum Bispedømme for at sammentigge Gaver,[43] og 1520 maatte Paven gøre Skridt til at mægle Forlig mellem Helligaandsmunkene i Aalborg og Vendelbo Bispen, da denne søgte at presse Penge af de Afladskræmmere, Klostret slap løs over Stiftet.[44]

„Jeg haver et Afladsbrev fuld skønt,
og Indseglet hænger i Silke grønt,
og Vokset det er altsammen rød",

siger Adser Bonde med Selvfølelse, og mangen Limfjordsbo har sikkert som han følt sin Samvittighed tryg ved Tanken om

slig en Stump Papir med pavelige Nøgler, han i dyre Domme havde erhvervet.

— Reformationsrøret, som fik Luft under Vingerne af den gærende politiske og sociale Uro, satte voldsomt ind over Limfjordsegnene, Arnestedet for den frygtelige Bonderejsning, som i den forjagne Christian den Andens Navn under Skipper Clements Førerskab brød ud i det nordlige Jylland.

Nu lodes der haant om alt, man før holdt for helligt.

Børglum Kloster maatte aabne sine Porte, én for én gik Vendsyssels Bispegaarde op i Luer, og hvor de ophidsede Bønderhobe med „Vendelbo Pig og Køller" mødte frem, slog Flammerne sammen om Adelens Borge. Brændende Herresæder stod som Fakler langs Fjorden og forplantede Vildskaben viden om, selv paa det ærværdige Vestervig Kloster vovede man at sætte Ild, og da Oprørernes Skarer i Slaget i Lere Sig ved Svendstrup havde knust Adelens Opbud Sct. Galli Dag, den 15. Oktober 1534, sad Skipper Clement som Sejrherre i det befæstede Aalborg.

Omslaget kom brat. I Ilmarch førte Johan Rantzau sine Tropper op langs Vestkysten af Jylland, den 18. December samme Aar toges Aalborg i Storm, Blodet flød ad Gaderne i den til Plyndring prisgivne By, Clement selv gjordes til Fange, — og tynget af knugende Bøder maatte Bonden bøje sin Nakke.

Grevens Fejde havde lamslaaet Limfjordsegnene. Den gamle Kirke styrtede omkuld, Kongemagt og Adel delte det vældige Bytte, og hvor Bisper og Klostre før i Aarhundreder havde raadet, kom nye Herrer nu til.

Med de fordums Magthaveres Fald gled Nordjylland ud i Baggrunden af Rigets politiske Historie. Prælaternes Vælde var knust, Bøndernes Selvfølelse og økonomiske Kraft knækket, og medens Viborg som Hovedsæde for den nørrejydske Adel dog endnu en Tid formaaede at gøre sig gældende, gik Fjordlandet ud af det store Spil.[45]

Det var, som om det trak sig længere og længere bort i sin

afsides Krog af Riget. Kongerne, som havde sikret sig Løvens Part af den katholske Kirkes Bo og lagt deres Haand over store Strækninger om Fjorden, nærede ingen personlig Interesse for disse barske Egne, hvor Blæsten sled i de hensygnende Skove. 1602 fik Lensmanden Ordre om at nedskyde Storvildt og Raadyr, som kom ind i Hals Birk, — her agtede Majestæten ikke at have Fredejagt.[46] Andre Dele af Jylland med Skovtykninger og herlige Vildtbaner, frem for alt Egnene om Koldinghus og Skanderborg, laa Frederik den Anden og Christian den Fjerde mere paa Sinde, — og saa tyndede det da atter ud i Kronens Gods omkring Fjorden. Herregaarde og tidligere Klostre gik efterhaanden ved Mageskifte over i Hænderne paa Adelen, og efter 1660, da ogsaa dens Time slog, holdt Herskab af jævnere Byrd sit Indtog paa nordjydske Godser.

Limfjorden blev yderligre fjern og forglemt. Magtens Sæde laa i Enevældens Dage saa langt derfra. Vejene dertil blev saa besværlige. Upaaagtede og lidet besøgte laa disse Egne af Jylland hen som en lille Verden for sig.

I det 17. Aarhundredes Krige delte de dog Skæbne med det øvrige Land. Forgæves vaagnede det gamle Kampmod i Vendelboerne, som 1644 i Slaget ved Nørre-Sundby søgte at spærre Svenskerne Adgang, og Thyboerne stred 1657 tappert ved Nabe ude paa Aggertangen med lige saa ringe Lykke.

Limfjorden var daarligt beskyttet. De Muligheder, den frembød for et virksomt Forsvar, havde man langtfra udnyttet med Kraft, kun ude mod Øst satte Regeringen mere ind paa at hindre Passage til Fjorden. De ældre Jordværker var i Kejserkrigen blevne erobrede, men sidst i 1640erne paabegyndte Kongen som Værn for Aalborg Opførelsen af Hals Skanse, og Arbejdet fortsattes i 1650erne, da det oven i Købet toges under Overvejelse at bygge en Fæstning og Handelsby.[47]

Efter Krigen, under hvilken Hals Skanse var skiftet fra Haand til Haand, døde Planerne om at grundlægge en ny Købstad dog atter hen, — og Aalborg aandede lettet op; thi som

Stabelplads for Limfjordshandelen fastholdt den driftige By stadig sit Førerskab. De andre Smaakøbstæder var fattige og ubetydelige, Viborg i rivende Nedgang, og saa at sige ene paa Pladsen blev Aalborg Fjordens merkantile Midtpunkt, Jyllands anseligste By. —

Under Stridighederne mellem Domkapitel og Borgerskab i Viborg om Fiskeriet i Hjarbæk Bugt paastod Købstadmændene 1488, at Limfjorden maatte regnes for „Kronens frie Fiskevand", medens Kannikerne, som nød Herligheden af Fiskeriet ved Skalsaaens Udløb, fremhævede det ulovlige i med opsatte Garn at spærre Vandet mellem Vorde og Himmerland; thi Fjorden burde være aaben, saa Fiskenes Opgang ikke hindredes. Kongen forbeholdt sig at tænke nøjere over Sagen.[48] — Begge Parter førte jo netop de Synspunkter i Marken, som Kronen plejede at forfægte.

I Kraft af den Højhedsret, Landsherren fra gammel Tid haandhævede over Rigets Strømme, fastholdt han fra Middelalderen sin Myndighed over Limfjorden og dens Fiskeri.[49] Hvor mægtigt end Kirke og Adel bredte sig, mødte de her et Standpunkt, Kongemagten kun nødigt fraveg. Fjorden skulde som Farvand være fri, aaben for Færdsel og tilgængelig for Udnyttelse baade af de Omboende og Rigets øvrige Indbyggere. Ingen maatte opkaste sig til Herre over den eller formene andre i at faa Del i dens Skatte. At gamle, lovligt erhvervede Rettigheder, — Adkomstbreve til faste Bundgarnsstader paa visse Strøg af Fjorden, Ø Klosters Eneret til Fiskeriet i Hagedybet og deslige, — kunde faa kongelig Stadfæstelse, var en Sag for sig, men iøvrigt mente Kongen sig berettiget til at vaage over Farvandet til Fordel for det almindelige Bedste.

Aalborgs Forsøg paa at gøre det til et lukket Indvand, fra hvis Fangstpladser og Udnyttelse man helst vilde udelukke Borgere fra andre Byer, strandede derfor Gang paa Gang paa Modstand fra Kongens Side, og 1459 erklærede Christian den

Første med rene Ord Limfjorden for „at være et almindeligt Fiskeri, som af Arildom været har", — saa menige Almue over alt Danmark maatte „fare op og ned efter deres Bjergning i Limfjorden, hvor den behager at fare eller ligge, at købe eller salte og gøre deres Fiskeri uforment af alle", naar det blot ikke skete ud for Aalborg eller andre hævdvundne Havne.[50]

Aar 1471 vedtoges paa Viborg Snapslandsting, at Fjordens Sunde, hvor Fiskene gik, ej maatte spærres med Ruser, der burde anbringes inde ved Bredderne, saa Løbet selv lodes frit, og Kongen stadfæstede denne Bestemmelse.[51] Hævdelsen af Fjordens Frihed blev i de følgende Aarhundreder en Hovedregel, og Majestæten forbeholdt sig Ret til at regulere Fiskeriet og paa forskellig Vis sikre sig Indtægt deraf.

De ældre Bestemmelser gentoges i Christian den Femtes Lov, men trods alt voldte det Besvær at faa dem efterlevet, da Godsejerne følte sig fristede til at betragte Fjorden som lukket Vand og tilvende sig Fiskeriet til Midtstrøms ud for deres Grund. Enevoldskongen fandt sig derfor 1740 foranlediget til kraftigt at understrege, at Limfjordskysterne — „*ligesom alle andre Strande udi Kongens Riger og Lande almindeligen Kongen alene og ingen anden tilhører og af Alders Tid tilhørt haver*".[52]

Baade af Hensyn til Fiskenes Vandringer og uhindret Sejlads maatte Sunde og Sejlløb være farbare, og hvor fjernt Limfjorden end efterhaanden kom til at ligge fra Magtens Centrum, hvor lidet der end fra Statens Side gjordes for at ophjælpe disse afsides Egne, følte Regeringen sig dog forpligtet til at sørge for, at Løbene her holdtes aabne. Fra gammel Tid afmærkede Koste og andre Tegn de besværligste Dyb mellem Grundene. Langs Hovedrenden stod Yderlinjerne for Bundgarnstaderne markeret, 1621 beordredes Stager med Ris opsat ved Dybet mellem „Dynen" og „Munkedraget", alle Skuder over 8 Læster skulde betale „Vejdepenge",[53] — og frem for alt søgte man at lette Indsejlingen ad Løbene mellem Grundene ved Hals.

1552 udgik der Befaling om at udlægge Tønde paa „Bagedybet" her til Gavn for Søfarende,[54] *„Hals Tønde"* blev i den følgende Tid det staaende Navn for Fjordens østlige Gab, og enhver Skipper var fortrolig med „Skomageren" og „Skrædderen", de to Tønder, som afmærkede det vigtigste Dyb.[55]

Da man ved Vintertide af Frygt for Isgang tog Søtønderne ind, saa Skibene kom i Fare, blev der 1577 oprejst to høje Varder af Tømmer paa Egense Ør, og Aarhundreder igennem vedligeholdtes og fornyedes disse „Søtaarne" stadig, naar Vejr og Vind mørnede deres Lemmer, ja 1639, da Storm havde væltet det ene omkuld, udgik der Ordre om at bygge det op af Sten for ret at give det Fasthed.[56]

Intet Under, om Kongen holdt Øje med Limfjordens frie Sejlløb. Mange Steder var de trange og forkrøblede nok, klemt inde af nærgaaende Flakker, som særlig paa visse Strøg lammede Sejladsen paa Fjorden.

Intet Steds følte dette saa trykkende som ved Løgstør, hvor den store Grund stoppede for Udløbet af Aggersund og hindrede Forbindelsen med Bredningen. Fra Højderne bag Byen overskuer man disse vidt udstrakte Fladvandsarealer; graagule af Farve stiger Sandgrundene tæt op under Vandspejlet, kun afbrudt af den nye, kunstigt vedligeholdte Sejlrende, hvis blaanende Baand glider hen langs Bolværkerne og forsvinder ude i Dybet. Det er Limfjordens Storvej fra Øst mod Vest, — men fordum fandtes den ikke. Da standsede den frie Fart ved „Skidengrunden", som tung og død holdt Skibene paa Afstand.

Sandophobningen rejste her et Skel, som tvedelte Fjorden, skadede de vestlige Byer og gav Aalborg, som Øster ud havde Adgang til Havet, et Forspring, dens Købmænd udnyttede hensynsløst. Alle Planer til Afhjælpning af Ulempen mødtes derfor med afvisende Kulde fra den Kant, medens Købstæderne mod Vest atter og atter rørte paa sig, naar Regeringen kørte træt; thi i Kappestriden med det overmægtige Aalborg virkede

Løgstør Grund som en Hemsko for disse Byer ved at fordyre Produkterne og sinke deres Fremkomst.

Hindringen var jo ikke uovervindelig, men at forcere den kostede baade Tid, Arbejde og Penge. Periodevis laa der kun faa Fod Vand over Barren, men den lunefulde Fjord bragte ved skiftende Vandstand og Strøm Dybden til at variere i det uendelige. Stundom kunde Fartøjer, som rummede 3—600 Tønder og stak 7—8 Fod, gøre Regning paa at passere, men til andre Tider løftede Grundene sig saa truende, at Skibene maatte lægtes over med deres Last. Opankrede et Stykke derfra for ikke at drive paa Grund i Søgang og Strøm udlossedes Skuderne da i store Pramme for at lettes saa meget, at de uden Risiko kunde slæbes over, og naar Dybet var naaet paa den modsatte Side, gik Indladningen atter for sig.

Megen Tid var imens gaaet tabt, ikke alene med selve Omladningen, men den utaalelige Venten, hvis Vejr og Vind voldte Uro eller Skibene stimlede sammen i saa stort et Tal — stundom en Snes eller mere, — at der gik 3, 4, ja 6 samfulde Uger hen.[57] Selv maatte de nemlig ikke med eget Mandskab og Materiel besørge Lægtningen, en Entreprenør havde, i hvert Fald fra 1690, Eneret derpaa,[58] og for et Fartøj paa 400 Tdr. ansloges Omkostningerne 1760 til nogle og tredive Rigsdaler. Hele det vestlige Limfjordsbækken led under denne Mare; thi — som det hed samme Aar — „det er en fast Sandhed, at der passerer over denne Løgstør Grunde med Kongens Skattekorn, Landets Korn, Smør, Flæsk og Oste, saltet Aal, fersk Helt, Sild og andre Ting, aarligen over 6000 Læster Vare frem og tilbage".[59]

Hvor længe Barren har siddet som en Prop i Halsen af Sundet, aner man ikke, men i hvert Fald først i 1600erne maatte Skibene, som fragtede kgl. Majestæts Skattekorn fra Mors til København, stoppe op for at lade sig lægte over,[60] og 1636 følte Forholdet saa utaaleligt, at Kongen greb ind. „Menige Stænder paa Limfjorden boende" stævnedes til Møde i Viborg

det følgende Aar for at finde Midler mod „den skadelige Grund ved Løgstør", men intet kom ud deraf,[61] og et Forsøg 1647 gav lige saa magert et Udbytte.[62]

Svenskekrigene og den paafølgende Fattigdom stillede for lange Tider Sagen i Bero, og muligvis har Strømmen selv revet Hul i den svære Sandvold; thi 1747 paastodes, at Grundene for 80—100 Aar siden havde været besejlede af store Skibe.[63] Saa rykkede Sandet imidlertid igen voldsomt frem fra sit Baghold. Nogle nærede den Mening, at Masserne kom fra Han Herreds Vejler, Bygholms Vejle især, en uudtømmelig Sandsæk, det gjaldt om snarest at faa lukket; thi skete det, vilde Tilskylningen høre op af sig selv, Fjorden indsnævres og Strømmen vokse saa rivende, at Barren fejedes til Side.[64]

Endnu 1735 kunde Fartøjer, som stak 7—8 Fod, stadig passere,[65] men efterhaanden forværredes Forholdene, saa man 1761 kun turde regne med $2^1/_4$ Fod.[66] Da endelig tog man fat paa at uddybe en Rende. En Muddermaskine holdt sit Indtog paa Fjorden og viste sin Kunst en Række Aar, men Sandet spottede al Møje, ja, da Sildefiskeriet samtidig svigtede ved Løgstør, gjorde man dette Apparat ansvarlig som Fredsforstyrrer i Farvandet.[67]

1768 trøstede „Jydske Efterretninger" i Aalborg dog det utaalmodige Fjordfolk med, at nu lysnede det omsider; snart vilde man „nyde en betydelig Nytte og Gavn af hans kgl. Majestæts højpriselige Foranstaltning med Mudder-Machinen",[68] — og 1771 gik det hele i Staa.

Næste Aar bragtes det da i Forslag at grave en Kanal gennem det faste Land langs Stranden ved Løgstør, saa Skibene den Vej kunde slippe udenom Grundene, men Bekostningen, over 185,000 Rdr., virkede afsvalende, og nogle Aar efter greb Naturen ind ved en Stormnat i Marts 1775 at skylle hele Sandbarren flere Hundrede Alen mod Øst og opflænge en Rende af 6 Fods Dybde. „Gid det ej var en Jydeløgn," udbrød en af Regeringens høje Herrer, da Avisen bragte det glædelige Bud-

skab,[69] men Sagen var sikker nok: Sandet havde for en Snes Aar slappet sit Kvælertag, — Sejlløbet laa aabent.[70]

Bedringen holdt sig dog kun en Tid. Uimodstaaeligt begyndte Masserne paany at opdynge sig foran Indløbet, og først i 1800erne havde de lejret sig saa højt paa den gamle Plads, at kun 2—2½ Fod Vand skyllede hen over Grunden. Sprængningen af Tangen mod Vesterhavet bragte ganske vist de vestlige Byer nogen Erstatning, men Tilstanden ved Løgstør var dog saa knugende, at en Løsning maatte til.

Længe havde man imidlertid brudt Hjernen med at finde en Udvej, og ikke mindst ivrige var naturligvis de Byer, som haabede paa at tilrive sig nogen Fordel paa Aalborgs Bekostning. Alt i 1740erne havde Viborg undfanget Ideen til en Kanal fra Viborg Sø ad Nørremølleaaen over Loldrup Sø til Hjarbæk Fjord for derigennem at drage Handelen paa den vestlige Limfjord til sig, og 1806—10 dukkede nye Planer frem, idet man mente lettere at kunne faa Forbindelse med Fjorden ad en Pramvej gennem Møgelkjær Lavningen over Ravnstrup til Fiskbæk.[71]

Men heller ikke Randers laa paa den lade Side. 1832 overrakte Borgmesteren Kongen et Projekt, som gik ud paa at forene Nørreaa med Skalsaaen og saaledes skabe en uafbrudt Vandvej mellem Byen og Hjarbæk Fjord. Hele Oplandet Vest for Løgstør skulde paa denne Maade trækkes bort bag Ryggen af Aalborg til den bjergsomme Stad ved Gudenaa.[72]

Alt dette blev ganske vist kun skønne Drømme, men de nye Forsøg paa en Udjævning af Løgstør Grunde, man i 40erne satte i Værk, ødelagdes omgaaende af Strømmen, og først 1856—61 virkeliggjordes „Frederik den Syvendes Kanal", som inde paa Stranden førte Sejladsen Sønden om det spærrede Omraade. Fremskridtet var betydeligt, men en virkelig Frigørelse blev der dog ikke Tale om, før man 1900 aabnede Kampen mod Grundene selv ved at uddybe en Rende, som Sandsugere og Muddermaskiner til Stadighed holder farbar.

— Der var dog fra gammel Tid i Limfjordens Tilværelse et andet, langt mere foruroligende Naturforhold, som fyldte Beboerne med Ængstelse, hver Gang den fjerne Dundren af Havet gav Varsel om Storm i Anmarch.

Vilde Bolværket yderst mod Vest, som, mens Aarene gik, mere og mere gav efter, i det lange Løb kunne holde? Man forudsaa klart den Omvæltning, et varigt Indbrud vilde medføre, men ude af Stand til at finde Midler til at afbøde Slaget, naar det faldt, gav man alt i Vorherres Haand.

I visse Perioder af den ældre Middelalder havde Havet jo gennem Agger-Harboøre Tangen vedligeholdt et sejlbart Dyb, som ca. 1100 sandede til. Forholdene i de nærmest følgende Aarhundreder unddrager sig vor Viden, men fra 1500erne tiltvang den paagaaende Nabo sig i hvert Fald af og til i Vinterstorm Adgang til Fjorden. 1560 sprængtes Tangen, saa Skibe kunde passere og Flyndere i Mængde vandrede ind; ved Nytaar 1566 skal Bølgerne igen have brudt saa dybt et Hul mellem Agger og Vestervig, at det først trak sig sammen 12—14 Aar efter, og et nyt Indbrud 1586 var 7—8 Aar om at læges. 1593 overskylledes hele Vestkysten, og 1615 sprængtes Langø Vejle ved Harboøre for hurtigt at lukkes igen; thi Havet, som slog, var ogsaa Mester i at hele. Gang paa Gang udbedrede det selv Skaden og lod Sandfloden tilstoppe Saaret.[73]

Da en ny Storm 1624 skar Tangen igennem og satte Saltvandet ind i Fjorden, vakte det dog en saadan Forfærdelse, at Kongen søgte at gribe ind. 2 Digemestre fra Ejdersted indkaldtes, men de Udgifter, deres Arbejde vilde medføre, voldte Betænkelighed, og efter erfarne Bønders Raad lod man derfor Havet om selv at udrette det fornødne.[74] Det gik, som man forudsaa, men i 1650erne angreb Bølgerne saa rasende, at Tangen brast og Havvandet stod som en hvirvlende Flod gennem Fjorden. Dræbte af Saltet skyllede Gedder, Brasen, Helt, Aborrer og andre Ferskvandsfisk op mod Bredderne i saadan Mængde, „at man paa nogle hundrede Vogne dem ikke haver

kunnet bortage", og flere Aar igennem, indtil Aabningen atter sandede til, domineredes Fjorden mod Vest af Torsk, Flyndere, Hvilling, Aal og Sild, mens andre Fisk holdt sig borte.[75]

Fulgt af forrygende Sandstorm brød de store Ulykkesfloder 1717 og 1720 ligeledes igennem, — og 1742 hed det, at „næppelig gaar noget Aar hen, at jo Havet engang ved Juletider skyder over i Limfjorden".[76]

Medens Tangen under dette vedholdende Tryk stadig blev tvungen mod Øst, gnavede Bølgerne mere og mere af Kysten, hele Landsbyer forsvandt, og Beboerne maatte Aar for Aar vige med Huse og Boskab, forfulgt af det graadige Vand. Værst gik det ud over Agger Sogn, et Billede paa Hjemsøgelse uden Lige i hele Landet, fattigt og nøgent af Sand, truet af Havet, som umætteligt sled i dets Jorder. „Gamle Folk vil sige, at hvor de nu fiske i Havet, saa vidt man kan se ud, har tilforn været Kornland", paastodes det 1769,[77] og hvor stærkt Traditionen end muligvis har overdrevet, lod det sig ikke nægte, at Havet rev glubende til sig.

Byen Bollum med dens Marker forsvandt, af Nabe udslettedes de sidste Spor 1775, og i første Del af forrige Aarhundrede gik efterhaanden baade Toft og Nr. og Sdr. Aalum under. Vemodigt viste Folk „langt ud i Havet det Sted, hvor deres Vugge stod," siges det 1842, og omtrent samtidig boede der i Aalumhuse Nord for Agger en gammel Mand, som paastod, at hans Fødested laa $^3/_4$ Mil ude i Havet.[78]

Uhyggeligst afmærkede dog Agger Kirke Landstrøgets gradvise Undergang. Ifølge gammel Tradition skal den allerede en Gang i fordums Dage være flyttet tilbage,[79] 1598 maatte den i sin Fattigdom have Hjælp af Herredets Kirker,[80] og fra den nøgne Brink afventede den nu sin barske, uafvendelige Skæbne. 1695 laa den ca. 1000 Alen fra Stranden,[81] men 1802 var der til Havet „kun et godt Bøsseskud, hvor der for 30 Aar siden skal have været tre Gange saa langt", og naar Blæsten brød paa, kunde det hænde, at Ligene blottedes i deres Grave.[82]

1806—7 skyllede en 30—40 Alen bred Stribe bort.[83] 1820 havde Søen ædt sig saa langt, at 200 Fod af Klinten styrtede i Bølgerne. „Jeg har set Ødelæggelsen", — skriver St. St. Blicher, — „Kirkegaarden var nu kun nogle Skridt fra Havbrinken". Ligkister og gamle Grave stak ud deraf, „og en bleget Hovedskal keeg op mod Dagens Lys; tvende hud- og kjødløse Ben dinglede ud over Klinten som til en ny Vandring efter den lange Hvile".[84] Med revnet Mur og halvt afrevet Tag holdt Kirken dog Stand endnu, Gudstjenesten ophørte først i 1830erne, Ruinerne fjernedes lidt efter lidt, og et Aar eller to efter strittede Knogler og Kistefjæle ud af Brinken.

„Det var" — siger en Forfatter — „en underlig vemodig Følelse, der greb én, naar man om Aftenen i Skumringen eller en maaneklar Nat gik paa Stranden under den høje Bakke med det buldrende, aldrig rolige Hav paa den ene Side og disse hvide Ben over sit Hoved".[85] — Nu ligger baade Tomt og Kirkegaard langt ude i Havet.

De stadige Tab havde efterhaanden svækket Tangens Modstandskraft foruroligende. Værnet vaklede, Klitbræmmen sløjfedes af Storm og Søer, og med bange Anelser imødesaa man et Stormløb i større Stil. 1818 begravedes anselige Strækninger af det oprørte Vand, som flaaede en Strimmel af Landet, og 3.—4. Februar 1825 rejste Havet sig i saadan Vælde, at det naaede 4 Alen over daglig Højde, gennemborede Tangen paa flere Steder og ved Toft fortærede over 200 Alen Land. Ulykken havde ramt Agger forfærdeligt, Havboerne maatte rømme deres Huse, som prisgaves Sand og Bølger, — og hele Danmark over iværksattes en storartet Hjælpeaktion til Fordel for de forjagne; thi — som St. St. Blicher i den Anledning skrev —:

„Nøgne maatte de fra Hjemmet flytte,
Gods og Hus og Jord blev Havets Bytte." [86]

I Marts samme Aar sattes Masser af Isflager ind over Kysten, — og Natten til 28. November skete det afgørende Brud, da

Aggerkanalen blev til.[87] Hav og Fjord gik i ét, og i de følgende Aar udvidede Strømmen det nye Løb saa kraftigt, at det første Skib 1834 kunde passere.

Med denne Naturrevolution, som paa mange Maader kom til at sætte Skel, ender den gamle Limfjords Saga. For en Mængde Mennesker føltes Omvæltningen som en Ulykke; thi Saltvand og Sand strømmede ind fra Havet, ødelagde Strandenge og Græsgange og udryddede den frodige Fiskebestand, som før havde holdt til i Fjordens Brakvand.

Farvandet var med ét blevet et Sund mellem to Have. Aggerkanalen, som skabte nye Forbindelser, virkede med paa at fuldbyrde de vestlige Fjordstrøgs Frigørelse for Aalborgs Overmagt, — og da Sejlrenden efterhaanden delte Skæbne med sine Forgængere for til Slut 1877 at lukkes af Sand, havde et nyt Indbrud ved Thyborøn 1862 givet Erstatning.

Overvaaget og sikret af det moderne Vandbygningsvæsen holdes denne Adgang til Havet stadig aaben, og en mægtig Kystsikring med Anlæg af Bølgebrydere, Høfder og Glacis'er har reddet Tangen fra den truende Undergang.

Alt dette hører dog nyere Tider til, ligesom Aggertangens Tragedie udgør et Kapitel for sig i Vestkystens Historie, jeg ikke skal fordybe mig i. Hensigten med denne min lille Bog er først og fremmest at give et Billede af Fortidens Fjord, det Vester ud lukkede Farvand, hvor Bolværket trods Tab og kortvarige Brud ukueligt tog sin Tørn mod Havets voldsomme Angreb.

Faren laa stadig paa Lur, — Angsten for den frygtelige Nabo mod Vest gaar som en Skygge gennem Limfjordens Liv.

TREDJE KAPITEL

Færdsel og Færgesteder.

> Limfjordens Sundsteder er „hverken Sommer eller Vinter saa tilforladelige, at man kan gjøre nogen sikker Rejsebestik paa dem".
>
> H. O. Scheel, 1785.[1]

UOVERSKUELIG og gaadefuld stod Limfjorden for de Fleste — ja staar vel forøvrigt den Dag i Dag — som et mærkeligt, aflukket Farvand. Kun den Rejsende, som tog sig for at gennemsejle det paa langs, havde Mulighed for at faa et Overblik og lære det nogenlunde at kende, men til Gengæld hændte det ganske vist ofte, at det fastholdt ham længere, end han egentlig skøttede om, naar Strøm og Modvind i Ugevis sinkede Sejladsen.

Størsteparten af Trafiken knyttedes jo i gamle Dage ligesom nu — det følger næsten af sig selv, saaledes som Jylland nu en Gang er bygget, — til de Router, som krydsede Fjorden paa tværs, og for mange blev Billedet af dens snævre Sunde, som pludselig afbrød Landevejens Ensformighed, det eneste Indtryk af Fjorden, de nogentid fik.

Paa lange Strækninger trak den sig saa fornemt tilbage, utallige Steder gjorde Eng- og Kjærstrøg Kysterne utilnærmelige, — og Vejene fulgte dem for det meste i anselig Afstand. Kun nu og da kunde den Rejsende fra en Bakketop — eller hvor Vejen paa et kortere Stykke vovede sig nærmere Bredden, — for en stakket Stund fanges ind af dens friske, sælsomt betagende Skønhed.

Men paa Færgestederne møder man Fjorden, hvor Strømmen hvirvler af Sted i Snævringen mellem Landene. Naturen har udpeget Pladsen og hjælpsomt lagt Forholdene til Rette, saa Overfarten lettes, Sundet er dybt, Havstokke gør Brederne faste, og langt fremskudte Tappe af Grus og Smaasten rækker fra begge Sider som Bølgebrydere frem mod hinanden.

Fra umindelige Dage mødtes Vejene derfor ved Limfjordens Sundsteder, tusinde Aars Historie knytter sig dertil, naturbestemte som de er, befarede af Slægt efter Slægt og saa urokkeligt bundne til deres Plads, at selv i vore Tider, da moderne Teknik bygger Bro og Dæmning, er det ufravigeligt de gamle Steder, man vælger at sætte over.

— Da Landevejene i en fjern Fortid fra Himmerland søgte at faa Forbindelse tværs over Fjorden, styrede de derfor frem imod de to smalleste Overfarter, *Aalborgsund* og Aggersund længere mod Vest. Paa det milelange Fjordstrøg satte Færdselen af netop fra de Punkter, hvor Terrainforholdene egnede sig bedst, — og meget betegnende er saaledes Aalborgs Beliggenhed for Nordenden af den store Aadal, som borer sig ind i Landet. Denne fordums Fjordarm af Stenalderhavet havde den paafølgende Landhævning forlængst lagt tør og afspærret fra Strandengene ved en naturlig Barrière, hvorigennem Vandløbene sprængte sig Vej, — og paa langs ad dens Ryg, med endnu sporligt Fald mod begge Sider, fører det gamle Hærstrøg, Algade, den Dag i Dag Færdselen gennem Staden.[2]

Paa Højderne uden om det udstrakte Moseomraade mod Syd rykkede Øst- og Vesthimmerlands alfare Veje frem for at mødes mellem Bakkerne foran Aaens Delta, hvor Fartøjer trygt kunde søge ind. Rent færdselsgeografisk synes alt netop her lagt til Rette for et Byanlæg med Forbindelse ud over Sundet; thi medens bløde Engdrag spærrede det meste af Kjær Herreds og Himmerlands Kyster, var der ved Aalborg og Sundby et sikrere Fodfæste ved Fjorden.

Ligesom Rigets Strømme i Middelalderen regnedes for Kongens, var Færgerne hans,[3] og selv om de Tid efter anden havnede paa andre Hænder, hævdede Kronen vedblivende sin Ret til Kontrol. Lige til 1717 fastholdt den saaledes stadig Ejen-

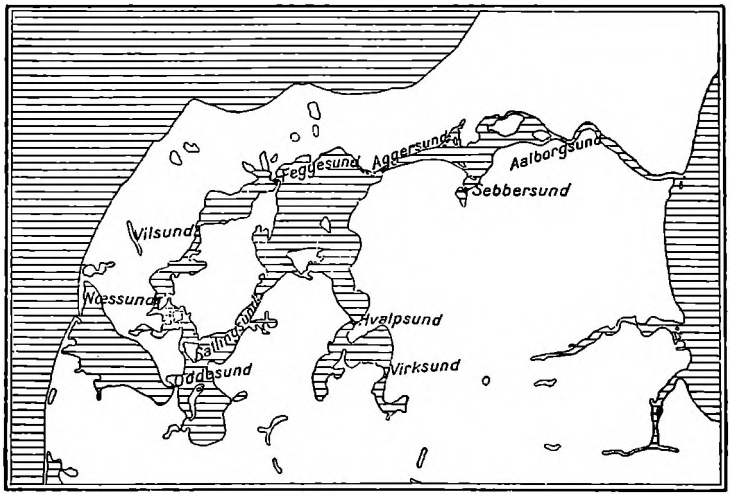

Limfjordens vigtigste Færgesteder.

domsretten til Overfarten mellem Aalborg og Nr. Sundby, uden Sammenligning den vigtigste af alle Limfjordens Passager.

Blandt disse, som mangen Gang holdt til paa afsides, ofte nøgne, mennesketomme Steder, udgjorde den noget for sig; ene af alle nød den Fordelen af direkte at udgaa fra en By, tilmed en af Landets rigeste og driftigste Handelstæder, — og selv paa den modsatte Kyst mødte man gammel Bebyggelse, ikke som ellers paa Fjordens Sundsteder et ensomt Hus paa en stormpisket Strand.

Her ovre havde Færgeindretningen hjemme; Aarhundreder igennem var „*Sundby Færge*" det almindelige Navn, og Aalborgs Magt og Indflydelse, der saa afgjort var betinget af dens fortrinlige Placering, skaffede Overfarten langt bedre Vilkaar

end alle de andre Sundsteder. Over Aalborgsund befordredes jo ikke alene den gennemgaaende Landevejstrafik fra og til Vendsyssel, men Færgen blev i det daglige Liv det uundværlige Bindeled mellem Købmandsgaardene i Aalborg og det store Opland, som bredte sig Norden for Vandet.

Færgefarten formede sig derfor mere regelmæssigt og velorganiseret her end andet Steds langs Limfjorden. Et Færgelaug med Oldermand i Spidsen hørte til i Sundby, og drevne frem gennem Strømmen af vældige Aarer gik de rummelige Færgepramme — 12 i alt, i hvert Fald fra først i 1600erne, — Dag og Nat frem og tilbage fra Øster- og Vesteraas Gab til „Sundby Bro" med Gods, Kvægdrifter, Heste, Vogne og Rejsende. Først 1865 gjorde Pontonbroen dem overflødige og skabte fast Forbindelse mellem Kysterne, men fra Aalborg blev til, ja, uden Tvivl længe forinden, har Fartøjer søgt fra Land til Land over Sundet paa dette Sted.[4]

„Ledige Personer", som ikke medførte Vogne eller større Fragt, kunde fra ældre Tid sættes over fra Mov til Hals helt ude mod Øst.[5] Fra „Ladens Sundsted", som bar Navn efter Helligaandsklosterets gamle Kornlade en Milsvej Øst for Nr. Sundby, befordredes Folk ligeledes pr. Baad over Vandet til Ø. Uttrup Strand.[6] Men disse smaa Færgeløb betød intet for den store Trafik. „Sundby Færge" var uden Medbejler, — over det smalle Indløb ved *Sebbersund* holdtes jo kun selve Himmerlands Vejfærdsel vedlige,[7] — og først ude ved *Aggersund* mødte man en Overfart, som i Middelalderens ældste Dage kunde kappes med Aalborgs om Rangen.

— Den gamle Viborgvej følger fra Bakkerne bag Løgstør Strandvoldene mellem Fjord og Enge og bøjer paa sit sidste Stykke tæt ind langs en stejl Fjordbrink med hvide Kridtbrud, som blændende skinner i Solen.

Men inden den er naaet her ud, passerer den tæt forbi Ørbæk, der nu kun er en uanselig Samling Gaarde, men i 1000-Tallet havde Klang; thi her var et Møntværksted i Virksom-

hed i Knud den Stores og Hardeknuds Dage, da Skibene gik gennem den aabne Fjord paa Langfart fra Hav til Hav.

I det store Vejkors, hvor Sejlrouten skar Adelstrøget mellem Jyllands Hovedby og de nordligste Sysler, maa Forudsætningerne for Udmøntning have været til Stede, idet Færdsel og Købmandsfærd hurtigt kunde sætte Pengene i Omløb.[8] Limfjordssildens Ynglepladser laa jo tæt Østen for Færgeløbet, — og flankeret af Sebberkloster og det mægtige Vitskøl, med et mærkeligt Bygningsmonument som Skarpsalling Kirke i sin Midte, med længst nedrevne Kirker og Kapeller, paa Sct. Nikolaj Bjerg ved Sebbersund, Aal ved Bjørnsholm og Lundgaarde i Farstrup Sogn, præges Himmerlands nordvestlige Hjørne unægtelig dybt af rig, middelalderlig Kultur.

Sætter man over Aggersunds snævre Løb til Han Herred, staar ogsaa her Minde ved Minde i Sporene af Aarhundreders Færdsel. Yderst ved Pynten af Landet, hvor Sund og Bredning sønderflænger de vaade Enge, ligger Herregaarden Aggersborg bag forblæste Træer paa Tomterne af den ældgamle Kongsgaard. I Aaret 1086 lagdes den øde af Vendelboernes Oprørskare, som fulgte i Hælene paa den flygtende Knud den Hellige; her udfærdigede Erik Glipping 1272, Valdemar den Tredje 1327 Privilegiebreve for Ø Klosters Nonner, og da Fæstet atter var blevet et Rov for Fjender, forpligtede Slotsherren sig 1373 til at genopføre det med Forborg og Barfred, Planker, Broer, Grave og Volde, som det var før Branden „i sidste Oprør og Fejde".[9]

Utænkeligt er det ikke, at en lille Køb̊ing i den ældre Middelalder har fundet Beskyttelse og Næring ved Borg og Færgested; 1468 omtales her en Filial af Helligaandsklosteret i Aalborg, og en hellig, til Sct. Nicolaus indviet Kilde vældede ud af en Stenrimme ved Stranden.[10]

I senere Aarhundreder benyttede man stundom Færge for „ledige Personer" direkte fra Løgstør til Aggersborg, — en brydsom Overfart, da Baaden kun kunde passere selve det

smalle Dyb, saa de Rejsende maatte vade i Vand over Grundene det meste af Vejen, — fra Færgeholmen til Borreholmen og videre ind over Strandengene.[11]

Det rette Færgested laa dog — i gamle Dage ligesom i vore — en Fjerdingvej Østen for Gaarden ved Snævringen af Sundet, og da en kongelig Befaling, som var fremkaldt af Ønsket om at begrænse Studeudførselen, 1516 strengt indskærpede, at Øksne fra Vendsyssel og Thy udelukkende maatte drives ud over Aalborg- og Aggersund, gav Transporten med Stude Færgerne fuldt op at bestille og Brugerne gode Penge.[12]

Christian den Andens Dørsvend Jens opnaaede samme Aar Livsbrev paa Aggersund Færgegaard ved den søndre Side, og 1521 fik Kongens Yndling, Tolderen Hans Bartholomæussen Færgeriet med Aalegaard og Heltfiskeri, en Indtægtskilde, han dog ikke fik Lejlighed til at udnytte ret længe, da han Aaret efter myrdedes af sine Fjender i Aalborg.[13]

„De red frem ad Aggersbro
frem ad Aggersborg By,
de satte Ild paa Kongens Gaard,
det stod saa højt i Sky". [14]

Saaledes besynger Folkevisen Bondeoprøret 1441, da Borgen tilintetgjordes for aldrig at rejse sig siden, og om den blodige Kamp, som endte med Stormen paa Vendelboernes Vognborg, minder den nærliggende Valplads paa Sct. Jørgensbjerg, hvor „Huseby Hule" borer sine lynggroede Hulveje op paa Højdedraget.[15]

Vildsomt og øde var dette endnu for et halvt Hundredaar siden, fuldstændig klædt i Lyng og oversaaet af Oldtidshøje;[16] nu er de fleste af disse borte og Jorderne under Plov, men Bakkernes store Linjer er stadig i Behold — og Udsigten straalende skøn.

Vester ud fortoner Løgstør Bredning sine fjerne Kyster, Ølands og Nibe-Egnens Skove fanger Blikket mod Øst, og yderst mod Nord skimter man Havet. Næsborg Kirke træder

majestætisk frem paa Højden over det søndre Færgested, og som Sejlere med samme Kurs staar Aggersborg og Kjettrup Kirker over Han Herreds nøgne Bakker.

Det Sct. Jørgens Kapel, som omtales 1474 paa disse Kanter, har antagelig ligget Valpladsen nær;[17] thi fordum randt en Sct. Jørgens Kilde frem ved „Huseby Hule", — og som et Monument fra de Tider, da Børglum Bispen havde sin Gaard i Byen, ligger Bejstrup Kvaderstenskirke lavt nede ved Fjordengene med sin mærkelige, romanske Forhal under det tunge Taarn.[18]

Over det gamle Færgested har Historien sat sine stærke Spor paa begge Sider af Fjorden.

Mod Slutningen af Middelalderen, da Aalborg afgørende havde erobret Førerskabet paa Limfjorden, synes Egnens Betydning at være mindsket. Kongen opgav fuldstændigt Aggersborg Befæstning, og mægtigst paa disse Kanter var i de Tider Gyldenstjernerne paa Aagaard, hvor Kong Hans i Oktober 1505 kom paa Gæsteri med 300 Heste.[19] Sandelig, hvor Landsherren mødte med sligt et Følge, blev der Tummel og Travlhed paa Færgestederne!

Herregaarden Aagaard skjuler sig ved et Engdrag tæt ved de gamle Vendelbo-Veje, som fra Aggersund styrede mod Slette for langs Jammerbugtens Strand at slæbe sig videre ad Børglum til. Men dette Alfarstrøg — det samme Kong Knud den Hellige 1086 fulgte mod Syd, da han flygtede for de forbitrede Vendelboer, — var ingenlunde ene om at bestride Færdselen til og fra Aggersund Færge. To andre tog Del i Opgaven, — og da der i det 17. Aarhundrede ingen Kro fandtes ved Aggersborg, følte Sognepræsten sig 1625 højlig besværet af det ustandselige Gæsteri.[20] De samme Klager lød dog ogsaa fra hans Embedsbrødre i Herredet, Nabopræsten i Kjettrup laa ligeledes Adelvejen nær og besøgtes idelig „af onde og gode", og Sjælehyrden i Kollerup længere Nord paa plagedes af Korsvejen gennem Sognet, saa han maatte være „Hospitalis for alle Stæn-

ders Personer, helligt og søgn Tid, Nat og Dag, med stor Bekostning, Uro og Fortræd, for mig og mit fattige Hus paa saa ringe et Sted".[21]

Vejen fra Aalborg til Aggersund, som Øst fra sneglede sig frem gennem Bondebyerne Haverslev og Bejstrup, har fordum været flittigt befærdet, og Sognepræsten i førstnævnte By ansaa sig 1625 særlig overrendt af Fremmede, da der ved hans Præstegaard var indrettet en „Barfred", et særligt, fredhelligt Herbergehus, beregnet til at give Kongen og andre Vejfarende Nattely.[22] Til Dækning af Udgifterne herved var der ganske vist henlagt noget Jordegods til Præstens Bord, men et saadant Rygstød savnede Embedsbrødrene i Aggersborg og Kjettrup og havde derfor god Grund til at føle sig brøstholdne. Gennem deres Sogne gik nemlig ikke alene Forbindelserne i Syd—Nord, men ogsaa de vestlige Sidegrene, som paa den korteste Route styrede ad Mors og Thisted til ud over de store Vejler.

Af disse, der bredte sig over 10,000 Tønder Land paa begge Sider af Halvøen Hannæs, var Bygholms Vejle, som Biskop Bircherod 1695 siger, baade „den længste og om Vinteren besværligste og farligste Vej udi hele Stiftet".[23] Mere end en halv Mil bred fortsattes den halvanden Mil i Han-, Selbjerg Vejle og Lund Fjord hen imod Klitlandet bag Bolbjerg.

I sin gamle Skikkelse, før Inddæmningen sattes i Værk i forrige Aarhundrede, fremtraadte den stundom — hvad Søkorttegneren Jens Sørensen erfarede en Julidag 1695, da han passerede den med sin „Milevogn", — som en „stor, tør Sandvig udi ét"; til andre Tider laa den totalt begravet af Fjorden.[24]

Paa den udstrakte Flade, hvor ved For- og Efteraarstide Tusindvis af Svaner, Vildgæs og Ænder flokkedes saa tæt, at de pletvis skjulte den, stak hist og her en Holm op over Vandet, utallige store Sten laa spredte rundt om, og bundløse Bløder med Klæg og Mudder sad paa Lur umiddelbart op ad det nogenlunde faste Strøg, Vognhjulene kunde passere. Baade paa Østsiden ved Gjøttrup Enge og paa Hannæs ved Øsløs stod der

— i hvert Fald fra 18. Aarhundrede — opplantet en høj Stage med en Tønde paa Spidsen for at oplyse de Vejfarende om, hvor Op- og Nedkørselen til Vejlen burde søges, og midtvejs ude rejste der sig et lignende Vartegn paa den Holm, som dannede den sikreste Tilflugt, naar Fjord og Vejle flød sammen.[25]

Mangen Gang steg Vandet nemlig en Alen eller mere over Terrainet, skjulende alt, ja Sceneforandringen kunde til Tider foregaa saa overraskende brat, at Folk, som kørte ud paa en Vejle saa tør, at den formelig støvede, efter kort Tids Forløb mærkede Vandet stige uhyggeligt under Vognfadingen. Vinden havde da vendt sig, og satte den kraftigt ind, kunde Oversvømmelsen vokse saa rivende, at Vandet gik midt op i selv Køretøjet og brusede frem — som det 1760 fortælles — med „saadan Force, at det har omkastet Vognen, saa baade Folk og Heste ere blevne".[26]

Særlig tildrog dette sig, naar Bugten allerede i Forvejen var overskyllet og Blæsten med et sprang om; thi da strømmede Fjordvandet i et Nu tilbage med saa uimodstaaeligt et Ryk, at alt droges med og de Vejfarende var fortabte. Mange Menneskeliv, Kreaturer, Heste og Vogne sattes overstyr under disse Forhold. Suget af Vandet var saa voldsomt, at Fiskene, som søgte Bunden, lodes tilbage og Mængder af Helt, Aal og Aborrer kunde tages i Pytterne med bare Hænder.

Ved Vintertide spærredes al Passage, hvis Fjordisen bragende brød op og Højvande pressede store „Is-Angler" ind over Vejlerne. Ismasserne kunde da stuves sammen helt op til Lund Fjord, hvor de under det stærke Tryk opflængede Strimler af Engenes Grønjord og slæbte dem med sig med Magt.[27]

Ofte foretrak man derfor den langt smallere Overkørsel ad Han Vejlen til Tømmerby et Stykke nordligere, og af og til var ingen Passage mulig, saa de Vejfarende maatte drage helt Norden om gennem Sognene Vust og Lild i den forrygende Flyvesandsegn, St. St. Blicher afmaler som en „uhyre Kirkegaard", hvor man vandrede „blandt talløse Kæmpegrave eller paa Tom-

terne af en ødelagt Forverden". Thi her mellem Klitterne ved Havet var der „Tavshed og Ro, men alle Vegne Spor af Uro, Forvirring og Elementernes Oprør; denne Sandregion er selv et Hav, hvis vældige Bølger synes grebne af Almagten midt i deres vildeste Tumlen og tryllede til evig Stilhed".[28]

Over Vesløs Vejle, som i Forlængelse af Arup Vejle trænger sig op langs Vestsiden af Hannæsland til Tømmerby Fjord, forfulgtes de Vejfarende af lignende Bryderier. Kørestedet her, der dog var betydeligt kortere og mindre farligt, stod ligeledes afmærket med Stager og oprejste Stene, men denne Passage benyttedes kun af Rejsende mod selve Thy.[20] De, der havde Ærinde til Mors, maatte, naar de var naaet Bakkerne ved Øsløs By, følge Hannæs Sønder paa til Spidsen yderst ved *Feggesund.*

Her paa Stranden, hvor Vandet ofte gaar ind over de sure Enge, staar man Ansigt til Ansigt med et af Limfjordens mest karakterfulde Prospekter. Det korte, skarpe Sund, hvor Feggerøn mod Øst hæver sig lavt over Vandspejlet som Fristed for rugende Søfugle, danner Forbindelse mellem Løgstør- og Thisted-Bredning. Ved Vintertid trækker Svanerne hid og did over Fjord og Vejler, — og „stemt mod Højtid, et Bud fra en anden, højere Verden", kunde Sangen af disse stolte Fugle give et Hannæs-Barn et varigt Minde for Livet.[30]

Mægtigt træder Morsland frem i Baggrunden med sine stærke Bakker, og foran disse, fastgroet til Øen ved „Halsen"s Strimmel af Strandvolde, staar Feggeklit lige for, trodsigt og stejlt som et Forbjerg. Kronen, der danner et nogenlunde jævnt, ca. 40 Tønder Land stort Plateau, løfter sig 24 Meter over Fjorden; næsten lodret som en Fjeldvæg med sit blottede, stærkt foldede Moleer staar Østsiden af Klinten i stadig Kamp imod Bredningen. Over Bundens stenhaarde Skal af Cement løber Bølgerne Storm paa den smalle Forstrand, medens Vestsiden, som er grønklædt og stribet af Faarestier, skærmes af en Sokkel med bredt aflejrede Strandvolde.

Sammenlignet med fremmede Landes Klipper er Feggeklit kun en Dværg, men Linjestorheden i et Landskab bestemmes jo ingenlunde af Dimensionerne alene, hele Situationen bliver afgørende, — og støt paa sin Post mellem de aabne Bredninger virker dette Morslands Forbjerg, naar Lys og Skygge fremhæver dets kongelige Rejsning og utallige Fugletræk sejler forbi over Fjorden, med et Drag af betagende Vælde.

Fortidens Mennesker betragtede det med Ærefrygt, gamle Sagn — som vel oprindelig er fødte af lærde Folks Fantasier [31] — knyttede til den øde Klint Mindet om Hamlet og Kong Fengo eller Fegge, hvis Grav man mente at kunne paavise paa dens Top, og nøgen og ubeboet laa den hen „fra Arvælds Tid" som Overdrev for de omboende Bønder. Da en Mand havde dristet sig til at bygge Hus her, nedbrød de det derfor med Vold og Magt, saa Øvrigheden 1546 maatte gribe straffende ind, men Aaret efter indrømmede Kongen dog Beboerne af Hesselbjerg og Ejerslev Ret til at bruge Klinten til Fædrift mod visse Ydelser til Hald, og Plateauet lagdes først under Plov mod Slutningen af 1600erne.[32]

Ved den lange, fremskudte Tap foran Klintens Nordspids lagde Færgebaadene til, de følger den Dag i Dag den samme Kurs skraat over Sundet, der — hedder det 1454 — laa som „et fri Færgested til Han Herred mellem begge Lande".[33]

Baade Morsinger og Hannæsboer svarede Sundkorn dertil, men Kro var der ikke i gammel Tid, saa Præsten i Sejerslev maatte døje Besværet ved at bo — „paa en alfar Sundvej for Gæsteri".[34]

Forøvrigt siger det sig selv, at Feggesund Færgeløb langtfra i Betydning kunde staa Maal med Aggersund, lagt som det var i den yderste Afkrog som Bro mellem Mors og Hannæs. Ogsaa dette Land — fordum en Ø i Stenalderhavet — udgjorde en lille Verden for sig, omringet af vidtstrakte Vejler og i Middelalderen udskilt fra Han Herred som en Fjerding, der søgte til Næsbo Ting.[35]

Tømmerby til Sct. Bothulf indviede Kirke, som har taget Stade paa Halvøens østre Brink med vid Udsigt over Vejlerne, bærer dog i sine rige, romanske Granitskulpturer Vidne om en mærkelig Fortid; Kongen ejede i Valdemar Sejrs Dage Gods over dette Strøg, Kirken selv hørte siden under Vestervig Kloster,[36] — og Sønden for Sundet ligger paa Nordmors et Stykke Vest for Vejen fra Feggeklit et anseligt Voldsted ved Skarregaard med Tomten af en middelalderlig Borg, som i sin Velmagt kunde vaage over Vejfærdselen. Thi i hine Tider var denne sikkert mere levende end siden hen, da Færgeriet sank ned til den rene Ynk. De store Klostre hobede jo Gods sammen paa begge Sider af Sundet, hvor Dueholm, Børglum, Vestervig, Vitskøl, Ø Kloster og Viborg Domkapitel kappedes om at vinde Ejendomme langs de Linjer, Færdselen tog.

— Langt vigtigere for Limfjordstrafiken end Feggesund var dog naturligvis Oddesund mellem Harsyssel og Thy, men heller ikke det var ene om at vedligeholde Samkvemmet mellem de to Lande. Længst ude mod Vest dannede *Harboøre-Agger Tangen* jo en brugbar, landfast Forbindelse.

Her førte Thyboernes gamle Drivvej fra Vestervig over Taabel og Agger ud over den af Havet hærgede Landstrimmel, der — som en Militærforfatter 1785 udtrykker sig — kun var „et Kanonskud bred og ved højt Vande knap et Bøsseskud";[37] thi 1776 opgives det smalleste Sted til 800 Skridt, 1799 til 600 Alen.[38]

Lang og trælsom var Turen selv ved Sommertide, naar Bølgerne dovent slikkede paa Havstokken, Søfuglene strøg i Skarer over Klitterne og Viberne ustandseligt skreg paa de rødlige, forrevne Enge langs Fjorden, — men i Vinter- og Efteraarsdage maa Vejen i Sandhed have været tung for Studeflokkene og deres Drivere, som efter en Opstrammer i Taabel Kro, tiltraadte deres Vandring.[39] Prisgivet Blæsten og pint af det rygende Sand maatte de over Strandgrus, Vand og Dynd møjsommeligt Fod for Fod tilbagelægge over to Mile, før de naaede frem til Bakkerne Sønden om Harboøre.

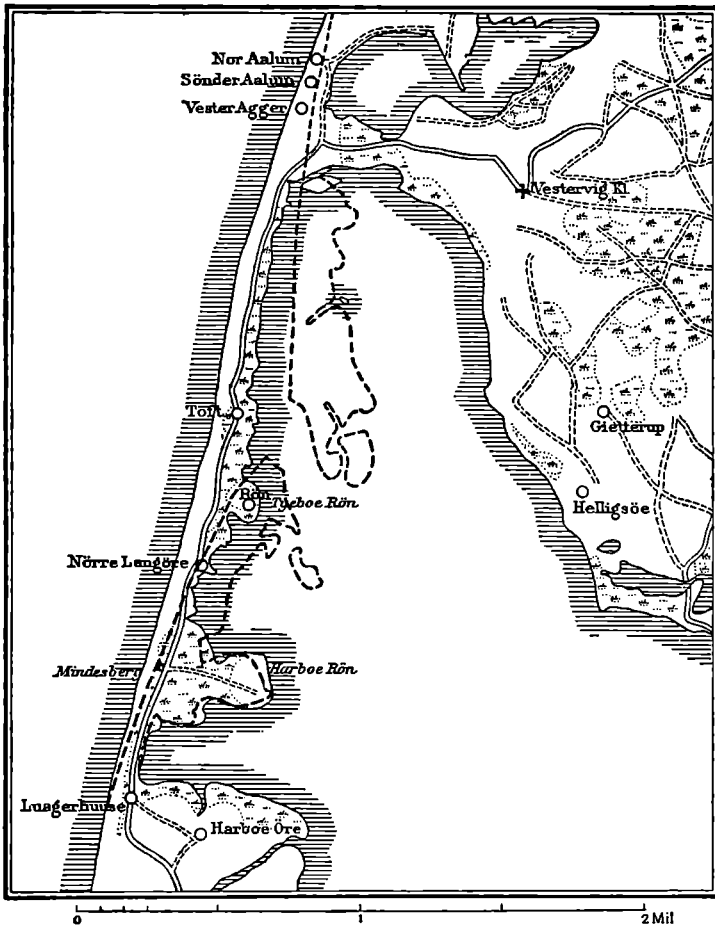

Aggertangen med den gamle Thybovej i 1790'erne, efter Videnskabernes Selskabs Kort. De indlagte punkterede Linjer, som markerer Tangens nuværende Placering, giver et Indtryk af den voldsomme Tilbagerykning.

Som tidligere fortalt havde Christian den Anden 1516 forbudt al Øksenuddrivning her under Trusel om Høvedernes Fortabelse, men dette Forbud varede ikke længe, og i de føl-

gende Aarhundreder, indtil Havet 1825 endelig brød Hul, vedblev mange Thyboer, naar Forholdene overhovedet tillod det, af gammel Vane at slæbe deres Stude Sønder paa ad den trælse, ujævne Bane.

Lyssky Kræmmere, som bragte deres indsmuglede Varer til Thy, foretrak selvfølgelig den øde, taagesvøbte Landstrimmel for de alfare Færgesteder,[40] — og i Krigstid laa den som Marchroute aaben mod Landene Norden om Fjorden.

Baade i „Kejserkrigen" og de følgende Svenskekrige i det 17. Aarhundrede valgte Fjenderne derfor denne Omvej, som Landeværnet 1657 forgæves søgte at spærre med Skanser; thi trods tapper Modstand bukkede Thyboerne under for de krigsvante, svenske Soldater i Kampen den 3. Oktober ved Nabe, en lille By ved Agger, som Havet forlængst har opslugt.

Tangen var dog ikke altid lige fremkommelig, da Stormflod stundom gik over, og Svenskerne maatte saaledes i Oktober 1657 passere Oversvømmelsen efter et Indbrud, som Havet i Forvejen havde gjort.[41]

Ved Højvande og Storm efterlod det nemlig som Regel aabne Render eller udstrakte Strøg med Kvægsand, som — skjult under et tørt, tilføget Lag — let kunde lokke Vejfarende i Ulykke; dybe Kanaler hindrede hist og her Passagen, og ofte rasede Sandknoget saa vedholdende og ulideligt, at man foretrak at vende om. Saaledes gik det f. Eks. Biskop Bircherod, som af Frygt for at faa Øjnene fordærvede af Flyvesand 1697 maatte opgive Visitatsen i Agger.[42]

Omtrent midtvejs ude paa Landtungen — paa Grænsen mellem Agger og Harboøre Sogne — mødtes Harsyssel og Thy, Ribe og Vendelbo Bispedømmer, ved det saakaldte „Pæledige", hvor en gammel, forfalden Skelgrøft rakte tværs over fra Hav til Fjord. Men hele den nordligste Del af den fordums Drivvej er forsvunden for længe siden; thi Stedet, hvor Vejfærdselen endnu i 1790erne førte frem, ligger i vore Dage ca. 2 Kilometer ude i Havet, der graadigt har gnavet af Tangen Stump

for Stump — for atter at bygge den op af Sand og Grus et Stykke længere Øst paa.[43]

Efterat Stormfloden i Februar 1825 havde begravet den, udbedrede Sandet forholdsvis hurtigt Skaden, saa Forbindelsen paany kom i Stand. Sporene af Katastrofen var dog saa stærke, at Overkørselen blev usikker og farlig, og Rejsende maatte derfor i Agger og Røn skaffe sig paalidelige Vejvisere, som for billig Betaling kunde føre dem over.[44] Men dette blev snart forpurret.

Den 27. November samme Aar kørte nogle Bønder fra Røn til Barnedaab i Agger. Da de næste Dag vilde hjem, var Havet brudt ind i en rivende Strøm, Aggerkanalen var dannet, — den ældgamle Thybovej ad Tangen havde ophørt at eksistere.[45]

— Om end langtfra behagelig, var Færgen over det kun en halv Kilometer brede, 20—24 Meter dybe *Oddesund* en bedre og lettere Forbindelse.

I den voldsomme Strøm mellem Bredningerne strækker to Revler, den ene fra Nord, den anden fra Syd, de stenede Strandvolde mod hinanden. Magelig at befare var Vejen til Sundet dog ingenlunde; thi paa Færden Nord fra maatte man først over „Draget", det smalle Baand mellem Nissum Bredning og Skibsted Fjord, hvormed Thyholm er fortøjet til Moderlandet. Den lave „Thyholms Vejle" laa ved Stormflod helt under Vand, men til de fleste Tider kunde man dog „tørskoet i Træsko" vade over til „Draget", som fra det lille „Thybjerg" byggede Bro af svære, stenspækkede Havstokke,[46] — og naar det var passeret, rullede man videre over Thyholm, indtil de Vejfarende et Par Mil længere fremme befandt sig ved selve Færgestedet.

Langstrakt og stenet, udsat for Oversvømmelse og begroet med kummerlig Lyng danner „Sunddraget" mod Øst en naturlig, lille Havn, „Færgehullet", hvor Baade kunde gaa i Læ og Beboerne drage paa Vaaddræt efter Gedder og Aborrer,[47] —

og paa den øde Strand samledes Bønderne forhen til „Sunddravmarked" i Træk og Slud.[48]

Et storartet Landskab danner Ramme. Fjord og Himmel flyder sammen mod Vest, Nørre Nissum Bjerg hæver sig i sin faste, rolige Vælde, og hinsides den fremstrakte „Grisetaa-Odde" mod Syd tegner de Toftum Bjerge deres sprængte Kontur med gullige Klinter i Skred. Forude staar Humlum Kirke som Sømærke for Fjorden, Kaas og Sallinglands Skrænter lyser mod Øst fjernt ude bag Bredningen, og Venø strækker sin lange Figur langs Strømmen af Venø Sund.

„Sunddraget", hvor Færgeriet holdt til, hjemsøgtes ofte af Bølgerne. Stormfloden i Januar 1839 begravede det hele, Landevejen flængedes i Stykker, og Færgegaarden sattes saa grundigt under Vand, at det blev nødvendigt at flytte den.[49] Aarhundreder igennem havde den virket i sit Kald paa den ensomme Odde. Den laa under Ørum Len, og da Kongen 1596 gav den ind under Vestervig, viste det sig, at Færgegaarden „for daglig Brugs og Førsels Skyld" ikke kunde undværes af det kongelige Slot, hvorfor den Aaret efter atter kom tilbage til Ørum.[50]

Ude paa „Grisetaaen" laa der en mindre Bygning, der 1688 kaldtes „Oddesund-Hus", men Mand og Mand imellem gik under Benævnelsen „Pinen", da Folk paa det triste Sted nødtes til ofte i Timevis at vente paa Færgen fra den modsatte Kyst.[51]

Præster og lærde Folk, som blev udsat for sligt, maatte trøste sig med i Fantasien at genopleve Fabelen om Kejser Otto, som i afmægtig Vrede havde slynget sit Spyd i Strømmen, og for Menigmand, som ej kunde nøjes med sligt, var der dog altid en Smule Modgift at hente mod Kedsomheden; thi den fattige Mandsperson, som 1711 residerede i „Pinehuset", havde nu og da — det lod sig vanskelig nægte, og Lemvig-Borgerne tog i helligt Brødnid stærkt paa Veje i den Anledning, — „lidt Øl og Brændevin fal for de Rejsende over Sundet".[52]

„Ved Sundet findes, sagde han,
en Bolig kaldet Pine,
der er og en ved Salling-Land,
hvor Folk kan sætte Skrine,
ja, gæste der med Pak og Pik,
naar Vinden blæs for længe,
og Folk kan faa en liden Slik
for store danske Penge".

Saaledes besynger den samtidige jydske Poet Jacob Knudsen Schanderup i et Bryllupskvad dette Paulun paa „Pine-Odde", hvis Mærkværdigheder han yderligere udpensler i følgende Strofer:

„Gid Brudeparret leve,
mens der er Vand i Othe-Sund
og Krattet der har Ræve,
mens Piine-Folk har Brændevin
og Færgemanden Aare."[53]

Brændevinen savnede sikkert aldrig Afsætning paa dette barske Sted, hvor de plumpe Færgebaade, lastede til Rælingen med brølende Okser, Vogne og Mennesker, kæmpede sig over Strømmen; thi en god Del af Thylands Studeeksport knyttedes til Sundet her. Kærrer med Træ og Tømmer drog fra Silkeborgs Skovegne til det træfattige Thy, Thyholmboernes Aalevogne sattes i Mængde over for at gennemfare Jyllands Veje, Postbefordringen og de Rejsende, kort sagt, Størstedelen af Samkvemmet mellem Thy og det øvrige Vestjylland gik over Oddesund.[54]

Fra „Grisetaaen" søgte Færdselen mod Syd over Humlum og mødte nye Genvordigheder paa Vejlen foran „Kilen", det lille Indvand, som skærer sig fra Fjorden ind Norden for Struer. Man kunde ganske vist faa Forbindelse med Holstebro, Knudepunktet for de vestjydske Studeveje paa dette Strøg, ad en mere farbar, men længere Route over Resen Vesten om Kilen, men fra gammel Tid syntes Thyboerne bedst om at styre lige frem mod Struer paa de lave Landtunger, som kneb Indløbet sammen ved Vigens Munding.

Selvom man maatte køre gennem Vandet og baade Mennesker, Fæ og Heste sattes i Fare, naar Floden kom, pressede Færdselen sig dog stædigt frem ad den lige Linje mod Struer, den samme Bane Trafiken endnu i vore Dage følger paa Dæmningen langs Bugten.

1574 havde Lensmanden paa Ørum søgt at faa opført en Bro over Kilens Gab, i hvilken Anledning hver Bonde i Thy skulde svare $^1/_{10}$ Skæppe Byg, men da man rystede paa Hovedet af sligt et Foretagende, kom der de følgende Aar en Pram i Gang over Renden.[55] En Februardag 1589 druknede Adelsmanden Jørgen Munk selv tredje paa Vejlen ved Struer,[56] samme Aar trængte Planen om en Bro atter frem, 1594 blev den til Virkelighed, og baade Thyboer og Harboer var fælles om at betale.[57]

Broen synes dog ikke at have været af stor Varighed, men Studetransporten over Oddesund hæmmedes ikke af den Grund, Sprængningen af Aggertangen forøgede siden Færgeroutens Betydning, og ca. 1840 regnede man med, at der aarlig førtes 349 Heste, 2639 Stykker stort Kvæg, 561 Kalve, Lam og Svin, samt 6145 Gæs over Sundet.[58]

— Skudt ind mellem Salling og Thy, kun skilt fra disse ved snævre Løb, sad Mors som en Klump i Svælget mellem de store Fjordbredninger. For Skibene betød det en lang, besværlig Omvej, for Landevejstrafiken derimod en kærkommen Haandsrækning fra Land til Land. Sundene skilte jo ikke, men knyttede sammen, og med lige let Adgang til begge Sider droges Morsland fra gammel Tid baade mod Øst og Vest. Over Sallingsund kobledes det ind under Salling Syssel, mod Nord tvang Forbindelserne det sammen med Vendelbo Stift. Store Dele af Øen var dog i Viborg Bispens Besiddelse, og efter Reformationen lagdes disse med andet Krongods ind under Lensmanden paa Hald.

Med sine 31 middelalderlige Landsbykirker, foruden Sct. Clemens i Nykøbing, fordelt over et Fladerum af kun $6^1/_2$ Kva-

dratmil, maa Mors i Middelalderen have haft en Befolkningstæthed, hvortil næppe nogen af Danmarks tilsvarende Øer kunde opvise Magen.[59]

„Inden fire Sunde", som det 1435 siges,[60] laa Mors som en Færdselsfordeler for det vestlige Limfjordsbækken med Feggesund mod Nord, Næs- og Vilsund mod Vest, Sallingsund mod Øst, og foruden disse fire gamle, „rette Alfærgesteder",[61] benyttede man yderligere et Par mindre Overfarter sydligst paa Øen. Fra Hesterodde ved Lund Slot var der saaledes Forbindelse med Jegindø og derfra atter til Tambohus paa Thyholm, og mellem Sillerslevør og Nymølle paa Sallingsiden i Nærheden af Spøttrup løb der Færgebaade fra Kyst til Kyst.[62]

Det stærkt indknebne *Vilsund* Sønden for Thisted Bredning skabte den letteste Passage for Alfarvejen til Thisted, og godt og vel et Par Mile sydligere indsnævres Farvandet af en Halvø, der som et stilket Blad fra Morssiden vokser frem imod Thy. Af dette Næs har *Næssund* taget Navn, og her søgte Færdselen over ad Vestervig til. Paa Øen laa Karby Præstegaard — efter hvad Sjælesørgeren selv beretter 1625 — paa „den alfare Vej for hver Mands Gæsteri til Sundet",[63] og da dette skilte Karby fra Heltborg paa Thy, fandt Folkefantasien den Forklaring paa Strandens store Stene med Huller og formentlige Fingeraftryk, — at dem havde fordum de „Morslands Karle" og „Thylands Helte" i Kampglæde slynget over Vandet.[64]

— I Lødderup, Morslands største Sogn, satte samtlige Øens Hovedrouter fra Færge til Færge hinanden Stævne. Sognet grænser op til Nykøbing, og da denne Køb ing mod Slutningen af 1200erne opstod ude ved Bugten, nød den fra første Færd Fordelen af at have en gammel Vejstjerne i sin Ryg; thi til Lødderup søgte Forbindelserne fra Fegge- og Vilsund fra Nord, Vester fra kom Færdselen fra Næssund, og ud over Hederne mod Sydøst bugtede Vejene sig ned gennem de dybe, lyngklædte Kløfter i Legind Bjerge mod Færgen ved *Sallingsund*.[65]

For Udførselen fra Mors spillede det den betydeligste Rolle;

thi o. 1840 opgives, at der aarlig befordredes 430 Heste, 2028 Stk. stort Kvæg, 90 Kalve, Lam og Svin, samt 1280 Gæs over Færgestedet.[66]

„Gode Nat, jeg gaar til Sallingsund," siger den af Peder Smed omvendte Adser Bonde, da han i Skive opgiver sin Pilgrimsfærd til Vor Frue i Karup for at drage hjem til Mors, og Folkevisen om Erik Styggesen, der i Kong Hans' Dage bortførte sin Elskede fra Frøslevgaard, fortæller, at

„førend hun kom til Sallingsund,
hun baade legte og lo".[67]

Der er en egen poetisk Skønhed over det gamle Færgested, som Bilerne nu atter har kaldt til Live, efterat det har ligget i Dvale siden 1870erne, da Dampfærgen Glyngøre-Nykøbing sattes i Drift en halv Milsvej længere Nordpaa. Legind Bjerge trænger med dybe Dale og tunge Bakker malerisk frem mod Stranden. Ødet og det alvorsfulde Drag over det lyngsorte Bjergland har nyere Tiders stærke Plantning nu tildels smeltet om i Idyl, men sidder man en Sommerdag hen under Aften paa Skraaningerne med Blikket mod Sallingkystens magre, forgnavede Fjordbakker, fornemmer man dog endnu noget af den gamle Tone. Enkelte lyngklædte Gravhøje holder Vagt paa Brinkerne langs Sundet, og de mange udslidte Hulveje, som slæber sig op i Skrænterne bag „Pinen" Kro, faar Liv i det gyldne Lys.

1529 truede de Morsingboer med hverken at ville svare til Biskop eller Konge, før en ny Færge kom i Gang. Viborgbispen maatte da føje dem,[68] — og efter Reformationen raadede Lensmanden paa Hald over Sundkornet til Salling- og Vilsund. Strøm, Storm, Isgang og Transport af Kreaturer og læssede Vogne sled dog saa stærkt paa Færger og Ladebroer, at de stadig maatte istandsættes, og 1632 ankede Adelen paa Mors og Thy over Forholdene ved Sallingsund, som de var nødte til at bruge, hver Gang de skulde hente Tømmer eller fare til Snaps-

ting i Viborg.[69] Baade og Broer fornyedes da, men 1644 forødtes „kgl. Majestæts Færge" og splintredes siden af Storm, og først da Krigen var forbi, kom Routen atter i Orden.[70]

De Rejsende, som velbeholdne var slupne over, modtoges paa Sallingsiden af en ugæstmild, mennesketom Kyst; thi Adelsmændene klagede 1632 over, at de i dette Øde savnede et Tilholdssted. Ogsaa denne Mangel blev senere afhjulpen af „Pinen" Kro, en Bedrøvelighed, som med Færgegaarden hinsides Sundet i „Plagen" mødte sin Genpart.

Over magre Heder og Flyvesand trak Færdselen nu sine Spor om Harre Nor, og herfra bøjede i gamle Dage en Vejgren Vesten om Harre By og ned langs Vigen. Lige til vor Tid har man paa udyrket Jord kunnet følge Linjerne af Morsingboernes fordums Drivvej, Hulerne løber endnu ind gennem Lyngbakkerne ved Kapeldalen, hvor Ruinerne af en middelalderlig Kirke skjuler sig i Nærheden af Fjorden.[71]

Ligesom Morslands Veje mødtes i Lødderup, samledes Sundvejene i Salling tæt Norden for Grindeslev Kloster; thi her skar Færgevejen fra Fursund over Branden og Selde Tværstrøget fra Salling- til Hvalpsund, den gamle Forbindelse frem og tilbage mellem Himmerland, Mors og Thy.

— Mellem Risgaarde og Lovns Bredning, hvor Halvøen fra Gislum Herred gør Forsøg paa at nærme sig Salling, snævres Fjorden ind i *Hvalpsund*, og her strækker Sundsøre fra Sallingsiden sin Tap næsten halvvejs ud. Orkanen og Jordskælvet Allehelgens Dag 1744 sænkede den i Dybet, men den rejste sig igen, Stormen den 4. November 1800 rev et Stykke bort, og efter hver Hjemsøgelse har Strømmen paany bygget Grusrevlen op, som den ligger den Dag i Dag.[72]

Tæt Norden for Færgeløbet skimter man store Rotholm. Eskjær Manden havde her overflødig Jagt paa Vildgæs, Svaner og Ænder, mens Øen selv af Rotter var gjort til en Ørken. Sagnet fortalte, at en Troldmand havde forvist samtlige Salling-Rotter til Holmen. Her ihjelslog Frosten dem i Vinteren 1709, saa der

paany kunde avles Hø, men Plageaanderne vendte tilbage og har ikke sluppen den siden.[73]

Inde under Lovnslands Bakker laa Kronens Færgested, paa hvis Drift Las og Christjern Christjernsen 1532 fik Livsbrev. Medskyldig i et Hesterøveri kom samme Las dog 1535 i Forlegenhed, og 1549 beordrede Kongen et Færgehus opsat og Færgen i Stand for „vejfarende Mand, som hænder at give sig over Hvalpsund".[74]

Forhen drog Bønderne til Marked ved Sundsøre, Stedet laa jo bekvemt,[75] og selv Skive Borgere brugte det i Ny og Næ paa en Himmerlandsfærd. For et Par Aarhundreder siden ramtes Købmanden Søren Winde dog af et Uheld paa Hjemrejsen fra Lerup Marked; thi midtvejs ude kom der Uro blandt Markedsgæster og Stude, saa Færgen kæntrede med al sin Last. Selv slap han derfra med Livet, men Vognen gik over Bord, og Pengeskrinet slugtes af Dybet.[76]

— For Skivefolk laa *Virksund* mellem Fjends og Rinds Herred dog endnu mere fordelagtigt, og Beboernes Samkvem har i Tidernes Løb været saa levende, at himmerlandske Dialektformer vandt Indpas hinsides Færgestedet.[77] Det havde ifølge Tingsvidne 1452 „været til Viborg Biskopsdom af Arilds Tid", og 1514 fik Niels Clemmentsen det afgiftsfrit tildelt for Livstid.[78]

Saa længe Skive Amtstue bestod, var der stadig Trafik over Sundet, men efter dens Flytning og Forbedringen af den før saa elendige Vej mellem Viborg og Løgstør i Begyndelsen af forrige Aarhundrede sygnede Færgeriet hen.[79] Nu sættes kun over i Baad, og den gamle Færgepram ligger ørkesløs opslæbt paa Havstokken. —

— Fra Sundsted til Sundsted lukkede Færdselen saaledes sit Kredsløb sammen om Limfjorden. Fra umindelig Tid var Trafiken knyttet til Overfarterne, ja, af Hensyn til de faste Færgesteder forbødes det paa lange Strækninger at overføre Folk og

Gods for Betaling udenfor disse.[80] At ulovlig Færgefart gik i Svang hist og her, siger sig selv, sligt var jo umuligt at komme til Livs, men i det store og hele samledes dog al betydelig Trafik paa de ærværdige „Alfærgesteder", hvad enten disse havde Privilegium, eller dette i Tidernes Løb var gaaet tabt.

Her begunstigede Naturen Overfarten, her mødtes Vejene, her alene var det fornødne Materiel og Mandskab for Haanden, og saa dybt sad Forestillingen om dette Forholds Urokkelighed indgroet i Almuens Sind, at Folkefantasien — selv naar den gik ad vildsom Sti — ikke indlod sig paa noget saa fornuftstridigt som at pille ved den Slags Kendsgerninger.

Limfjordssagnene om Bjergfolk og Underjordiske, Nisser og Ellefolk, som stundom Skarevis holdt Flyttedag fra Land til Land, tog det saaledes for en given Ting, at alle disse Væsner — skønt usynlige og udrustede med overnaturlige Evner — pænt havde at følge Skik og Brug og betjene sig af Færgestederne, naar de vilde frem.[81]

Da Ulvene ved Trolddom blev forjagne fra Han Herred, maatte de over ved Aggersund,[82] ja, om det saa var Rotterne, som i uhyggelig Mængde huserede paa Fjordens Øer, — hvor man stundom i Kirkerne paakaldte Guds Bistand mod deres Hærgen, — lod Overtroen ogsaa disse Skadedyr, som i det virkelige Liv ufortrødent svømmede over Vandet, søge Tilflugt til Færgerne, hver Gang de agtede at flytte.[83]

Næsten overalt ved Overfarterne møder man paa Fjordbakkerne „Sundhøje", Gravminder fra Oldtiden, som fra gamle Dage brugtes som Vartegn for Færgerne eller Vejvisere for de Vejfarende.[84] Urokkeligt som de har ligget gennem Tiderne, har Færgestederne holdt sig paa deres Plads i Aarhundreder, ja, tusinde Aar eller mere, og de aabner derfor et mærkeligt Tilbageblik; thi før Damp og Motor i nyere Dage kom til, var Limfjordens Færgefart i al sin Primitivitet bestemt af ærværdige Traditioner.

Folk med en Smule Bagage kunde naturligvis slippe over i

en almindelig Pram eller Kaag, men naar Ryttere, Stude- og Kvægdrifter, Karosser, Kærrer, Post-, Rejse- og Lastvogne med Hesteforspand skulde overføres, kom større Færger i Brug.

Den flade Forstrand, Revlerne og de skjulte Barrer nødvendiggjorde først og fremmest, at Fartøjerne maatte være fladbundede. Store og plumpe, med Bundstokke, Knæ og Sideplanker af Eg, klinkbyggede og forsvarligt tjærede, stak de sorte Pramme til Søs med deres Ladning. Stævnene rejste sig højt foran og agter, og mægtige Aarer, firkantede og tykke næsten som Bjælker, 16 Alen lange eller mere og beregnede til 2 eller flere Mand, maatte til for at tvinge det tunge Fartøj gennem Strømmen, der i de smalle Sunde løb med forøget Fart. Færgetypen har været ens gennem Aarhundreder.[85]

Naar Hestene fra Stranden sprang i Prammen, splintredes ofte Plankerne af de jærnskoede Hove, — 1624—25 fornyedes 3 „Egebord" paa Sallingsund-Færgen „formedelst Hestenes Indspringelse",[86] — og fandtes hverken Havn eller Bro, maatte Vognene væltes skraat indenbords over Rælingen, saa de under Sejladsen stod paa tværs eller langskibs hængte paa Siden af Baaden. Mangt et Køretøj ligger derfor i Sundenes Dyb. Ved Feggesund var Forholdene endnu i Begyndelsen af forrige Aarhundrede saa primitive, at Vognene tilmed maatte skilles i deres enkelte Dele, føres over i Baade i smaa Partier og atter samles paa den modsatte Bred.[87]

Alt dette gjorde Limfjordens Sundtrafik besværlig, langsom, farefuld, og den Utryghed, man følte, var ikke uberettiget, naar Søen kom i Bevægelse og Angsten forplantede sig til Heste og Kreaturer. Megen Bølgegang skulde der ikke til for at bringe Færgeprammen i Fare for at kræng over, — og udbrød der Panik, blev Ulykken uafvendelig.

Ingensinde kunde man lægge en fast Rejseplan, Forsinkelse var uundgaaelig, og kulede det op til Storm, standsede al Overførsel. Tilmed var selve Ind- og Udladningen de fleste Steder forbunden med det største Bryderi, hvor ingen Rende

eller Kastebro var for Haanden. Færgerne maatte da ligge i Brændingen flere Hundrede Alen fra Strandbredden og Passagerer og Kreaturer vade gennem Vandet, inden de slap ombord.

Paa Nordsiden af Feggesund kunde Prammen saaledes kun komme Stranden 5—600 Alen nær, og paa samme Vis henlaa Kysterne ved Aggersund i raa Naturtilstand uden det mindste Kunstanlæg.[88]

Fremmede betragtede disse Forhold med Forfærdelse, og naar Blæst og Bølger stod over Havstokken, voksede Vanskelighederne og Faren. „Ingen," — siges det 1810 — „gjør sig et Begreb om det slaviske Arbejde," hvortil Færgefolkene var fordømte, naar de ved Aggersund uden Hensyn til Vejr eller Aarstid maatte pjaske ca. 500 Alen ud i Forstranden fra Han Hered, hver Gang Færgen skulde afgaa, ofte slæbende paa de Rejsende, som selv vilde hytte Skindet. Og helt umenneskelige var Kravene i Vinterkulden, naar Isskorpen yderligere skulde brydes; selv Kvinder tog Del deri, saa det med Rette blev fremhævet, at under slige Vilkaar maatte Drivfjederen ene og alene søges i „Kjærlighed til Familie og Hjemstavn".[89]

Men næppe noget Steds føltes Limfjordens særegne Stemning mere fortættet end her ved Sundene en Efteraarsdag med Blæst og jagende Skyer. Landskabet laa saa usigelig forladt med tungsindige Bakkelinjer, nu og da løftede en ensom, hvid Kirke sig som et Genfærd og forsvandt i Graavejret, — og som Noæ Ark stod den brede, sorte Færge ud fra Grundene med sin Last af Mennesker, Vogne og Dyr. Okserne brølede, og Hestene rejste sig sky, naar et Stød bragte Fartøjet til at skælve.

En gammel Provst fra Fyen, som 1745 satte med Færgen over Oddesund, fortæller selv, hvorledes han var ved at besvime af Skræk, da en af Hestene pludselig sprang i Søen, medens Færgemanden greb den i Tøjlen og sindigt bemærkede: „Lyster dig ikke at sejle, saa lad det nu lyste dig at svømme!"[90] Sligt hørte jo ingenlunde til Sjældenhederne; thi paa de mindre Overfarter henvistes Heste og Kreaturer endnu for godt

100 Aar siden til at svømme i Kølvandet efter Baaden, som ikke kunde huse dem, og de talrige Gaaseflokke, som blev drevne af Lande, maatte altid med egne Ben ro sig over Sundene, eskorteret af Baade med Vogtere, som med lange Kæppe sørgede for den rette Kurs og opretholdt Disciplinen i den skrigende Eskadre.[91]

Af og til gik en af Brændevin belastet Bonde overbord. Under et Klammeri paa Feggesund-Færgen 1624 faldt en Mand saaledes i Strømmen og forsvandt, saa Retten maatte bryde Hovedet med at udfinde, om der her forelaa Selvmord eller Drab, — og mellem Aar og Dag hændte der mangen Ulykke.[92] 1658 gik 8 Menneskeliv tabt med Sallingsund-Færgen; i Aaret 1700 hører man om en ny Katastrofe sammesteds, og 1723 forliste Prammen med 20 Morsingboer foruden nogle Fremmede.[93] Faren paa Strømmen mellem „Pinen og „Plagen" regnedes saa stor, at man 1735 vilde paastaa, at Frygten hæmmede Morslands Studeudførsel ved at holde Opkøberne tilbage; thi nogle Aar forinden var Færgen gaaet til Bunds med en hel Ladning Staldstude, som Povl Klingenberg paa Højris havde solgt til udenlandske Købmænd.[94] Ved samme Lejlighed var der ogsaa druknet flere Mennesker, og den 21. April 1800 hændte det atter, at Sallingsund-Færgen kæntrede med en større Last, end den kunde bære, og syv Mennesker omkom.[95]

Da Prammen den 23. September 1792 Kl. 5 Eftermiddag skulde afgaa fra Hvalpsund, stormede saa mange Sallingboer ombord med deres indkøbte Sæderug og Smaakræ, at den med 23 Passagerer, 34—36 Tønder Rug, 18 Faar, foruden anden Fragt, blev saa overlæsset, at Vandet stod over Rælingen, da den kom i Søen. Opskræmte beordrede Færgekarlene nu en Del Rug kastet overbord, men ingen af Sallingboerne vilde prisgive sine egne Sække, — og mens man kævledes herom, gik Fartøjet under med alt, hvad det førte med. Tre Mennesker reddede sig ved at flyde paa de lange Aarer, alle de øvrige, 20 ialt, satte Livet til.[96]

Feggesund-Færgen forliste 1844 med 7 Personer,[97] og saaledes havde hvert Sundsted Limfjorden rundt sine Ulykkesdage; thi i disse urolige Farvande slog hverken Baad eller Mandskab til, naar Faren meldte sig. Stærkt ophidset klagede en Præst saaledes 1808 over Forholdene ved Aggersund, hvor en „fortrædelig, ondskabsfuld" Færgemand slog om sig med „Skokke af Djævle", mens Færgen selv var at ligne ved et synkefærdigt, udueligt Vrag, hvortil ingen uden Livsfare kunde betro sig.[98]

En ny Baad anskaffedes ganskevist snart efter, men beroligende var det ikke, naar der kun fandtes „gammelagtige Mennesker og Quindfolk" til Færgens Betjening,[99] og 16 Aar senere stod det ikke bedre til. I Anledning af en Klage, der paastod, at Mandskabet bestod af en 15-aarig Pige, to 72-aarige Oldinge og kun én brugbar Mand, svaredes der indigneret, at vel var de to Mænd til Aars, men ej saa gamle, og hvad Pigen angik, var hun 18 Aar, „arbejdsfør, ret kjøn og tækkelig", saa ingen kunde forarges over hende, — og ej heller havde man før hørt Klageren besvære sig over „at se et saa kjønt Fruentimmer".[100]

Ogsaa andet Steds ved de smaa Sundsteder maatte Kvindfolket hænge i; thi 1811 besvarede Virksund Færgemanden en officiel Forespørgsel med følgende Oplysning: „Færgekarlene bestaar af en gammel Husmand, som tjener mig, mine tvende Piger, min Kone og mig selv, og undertiden, om fornøden gjøres, en Fisker eller to fra Sundstrup By, om de kan faaes, da ellers ingen Overfart kan ske".[101]

Selv ved Sundby Færge lød der jævnlig Besværinger over Betjeningen. I „Jydske Efterretninger" 1812 beskyldtes Færgemændene for at være befængte med „de slemmeste Laster, Dovenskab, Tværhed, Begjærlighed og Efterladenhed i at opfylde deres Pligter", hvorfor man henstillede, — „at tvende Træheste kunde blive opsatte paa Sundby Færgebro, samt fire udsorrede Stene til at vedhænge deres Bene".[102]

Mangelfulde som baade Fartøjer og Betjening mangen Gang

var, bliver det forstaaeligt, at utaalmodige Rejsende i Taage og Stormvejr ofte mødte et tvært Nej, naar de pressede paa for at slippe over, — og vedvarede det urolige Vejr i flere Dage, maatte de vente. Kronavne som „Pinen" og „Plagen" afspejler de Vejfarendes Misfornøjelse i en saadan Situation, og i Novellen „Kærlighed i Pinen" beretter Blicher 1843 om et lille Rejseselskab, som Modvind holder fængslet i Kroen Østen for Sallingsund, der af en anden Samtidig afmales som et „Svinehul af Karavanserai", der „søger sin Lige forgjæves i hele Kongeriget". „Gennem hele Dynger af forraadnede Flyndere og andre Guanodele holder den Rejsende sit Indtog", og „ofte spærres Indgangen til Stadsestuen af Svin og Hunde, der i kjærlig Forening holder Gilde i en Ol Flynder, hvis forraadnede Levninger ses i Stuen og paa Væggene".[103]

Trods sit Privilegium betitles Færgekroen i Sundsøre ved Hvalpsund 1805 som „et usselt Hul",[104] — „Krybily" som Tilflugtssted Østen for Næssund lød mere indbydende,[105] — og naar de Rejsende saa stærkt lod deres Mishag gaa ud over disse Steder, var det næppe uden Grund. Limfjordsbønderne selv havde mere Taalmodighed og var vante til at hygge sig i Skænkestuens Tørverøg og liflige Os af Finkel.

Befandt den Vejfarende sig uheldigvis paa den gale Side af Sundet, maatte han ved Hjælp af en Stang eller et Flag, om Natten et Blus eller en Lygte, søge at lokke Færgen til fra den modsatte Bred, og i Ventetiden kunde man studere de opslaaede, af Regeringen fastsatte Takster. Først i 1800erne kostede den store Færge over Sallingsund saaledes 32 Skilling, den lille 16, en Baad 8, medens Priserne ved Vilsund henholdsvis var 24, 12 og 6.[106]

Sine Steder, f. Eks. ved den øde Feggeklit, besværede man sig 1810 over, hvor vanskeligt det var at tilkalde Færgen fra Hannæs; Time efter Time kunde gaa hen, og naar Mørket faldt paa, kom den Fremmede i Forlegenhed med at finde Tag over Hovedet og Foder til sine Heste.[107]

Indladningen langt ude i Forstrandens Bølger, Transporten ud og ind paa Ryggen af en Færgekarl eller et sværlemmet Kvindfolk medførte nye Prøvelser for en forvænt Passager; thi en mere forfinet Københavner, som drivvaad til Skindet og kold af den skarpe Blæst befandt sig paa et af Limfjordens Sundsteder, saa sig her med Ubehag hensat til en Oldtidsverden, hvorom man ikke drømte i Hovedstaden. Ved Markedstider læssedes Prammene saa fulde, at de foruroligende sank i Vandet under Byrden af Folk, Kærrer, Heste, Stude og Faar. Brændevinsosende Bønder braldrede op, Tørve- og Lynglæs kuplede sig som hele smaa Gravhøje mellem sammenstuvede Sække og Kister, og slingrende plaskede det klodsede Fartøj for kraftige Aaretag ud i Strømmen. For den, der var uvant med sligt, blev en Limfjordsrejse i den barske Aarstid et sandt Martyrium. Alt føltes fremmed, simpelt og utaaleligt, hvor prægtig end Himlen hvælvede sig med sin Skiften af drivende Skyer og Klinter flammede som Blinkfyr fjernt ude bag Fjorden, naar et Solstrejf fløj forbi.

Kun naar en kongelig Person med lange Mellemrum forvildede sig til denne Udørk af Riget, iklædte Færgerne sig et festligt Skrud. Den 22. Juni 1824, da Frederik den Sjette passerede Vilsund, beskuet af „en uhyre Menneskevrimmel", var Prammen opstadset med Vimpel og Kongeflag og pyntet med Grønt, og da Landsfaderen tronede her paa et ophøjet Sæde med Guldgaloner, „hilsedes han med 3 Gange 9 Kanonskud og med forenet Jubelraab fra alle Munde".[108]

Til Hverdagsbrug gik det mindre højtideligt til, ja endnu ca. 1870 kunde en københavnsk Rejsende til sin Forfærdelse se store Huller gabe i Sallingsund-Færgens Forstavn, hvorigennem Vandet vældede ind, naar den huggede i Søen; thi Glyngøre-Dampfærgen var da ved at blive til Virkelighed, og paa det gamle, dødsdømte Sundsted vilde det da — som en af Færgekarlene forklarede — have været rent „toveligt" at ofre Penge paa nyt Materiel.[109] Næppe uden Grund formentes Sal-

lingsund derfor i en Rejsehaandbog 1871 at have „den sletteste Færgebetjening i Danmark".[110]

— Hvor fast Sundstederne end bandt Trafiken, hændte det dog næsten hvert Aar, at de ellers saa urokkelige Regler for en Tid afløstes af Færdselskaos. Svanesangen, som tonede ude fra de mange Holme, forkyndte, at Vinteren var i Opmarch, og naar Nordlyset flammede tidligt og stærkt over Himlen og Snefuglene kom i Flokke, vidste Fjordboerne, at den vilde blive haard.[111]

Meldte den sig da endelig i sin fulde Barskhed, og Frosten lukkede Vandene med alentyk Is, laa de tilføgne Færgepramme ledige paa Stranden, og Privilegiet var intet værd.[112] Saa længe som muligt stred man vel for at holde Driften i Gang. I Kamp med Grødis og drivende Flager, forkomne og stive af Kulde søgte Færgefolkene tappert at trodse Vinteren, men naar den knyttede sin Kno og Isen lagde sig tung og fast som en Bro mellem Landene, blev al Modstand forgæves — og Færdselen fri.

Med sit svage Saltindhold — for Farvandet om Mors næppe mere end 6 Promille[113] — lagdes de vestlige Dele af Fortidens Limfjord langt hurtigere til end siden hen, da det salte Hav brød igennem. Forholdsvis let gjorde Frosten sig til Herre over de vidtstrakte Fladvandsarealer, der bundfrøs for lange Tider, og naar Vinteren strengedes, stivnede selv Bredninger og Sunde saa haardt, at man med læssede Vogne kunde køre frem og tilbage.

I Aaret 1800 var Fjorden islagt i 97 Dage, 1801 i 48, 1802 i 37, 1803 i 106, 1804 i 131, 1805 i 99, 1806 i 28 og 1807 i 16, Opgivelser, som skyldes en paalidelig Forfatter og i Middeltal giver 70 Dage aarlig.[114] En tillagt Limfjord synes i ældre Tid at have været en næsten hvert Aar tilbagevendende Kendsgerning, men de gamle Aarbogsforfattere dvæler naturligvis først og fremmest ved de paafaldende haarde Vintre, naar Bønder i Maanedsvis frit kunde færdes med Heste og Køretøjer

paa den døde Fjord mellem Øer og Land. 1665 frøs den til ved Nytaarstid og befriedes først hen i Marts, „saa at man i 12 samfulde Uger daglig kunde kjøre derover", og 1683—84 varede Kulden saa længe ved, at Folk fra Himmerland endnu sidst i Marts kunde færdes med Hest og Vogn over Isen til Salling.[115]

I Taage og Snetykning kunde der da times Fjordboerne de sælsomste Ting. En Mand paa Hannæs vilde saaledes en Juleaften hente et Knippe Hø til Høvederne, men paa Vej fra Laden foer han vild i Snefoget og kom ud paa den frosne Fjord, hvor han gik og gik, satte sig paa Knippet og gik igen, — „jeg tror nok, det var Livø, han kom til hen imod Dagningen".[116]

Længst trodsede Sundene Frosten. Tusindvis af Søfugle, Maager, Ænder og Vildgæs flokkedes her, og store Skarer af Svaner strøg over de mørke Strømstriber, der laa som et Net af Aarer i det forstenede Øde. Holdt Frosten ved, lukkedes dog ogsaa de, Renderne snævrede ind og forsvandt, — og Fjorden strakte sig stiv og kold i den graanende Vinterdag.

Et mærkeligt Liv udfoldede sig da paa Bredningerne, som tindrede af Frost. Rundt om fra Kysten trak Hundredevis af „Stangkarle" ud paa Aalefangst, væbnede med Økser til at hugge Huller i Skorpen. Drevne frem med Ispigge gik Isslæderne i strygende Fart over den spejlblanke Fjord, Øboerne fik Samkvem med Land til alle Sider, og Vogne og Slæder gled med deres Fragt over den farlige Bro, hvor Strømmen advarende kogte under Dækselet og mørke Vaager laa i Baghold. „Glyngøre Hul" i Sallingsund, som Hvirvlen havde boret 23 Meter i Dybet, skulde der dog haardnakket Frost til at lukke, selv da blev Skorpen kun tynd, — og „paa dette troløse Sted har mangt et Menneske paa Isvandring sat Livet til".[117]

Hver Vinter indkrævede den lænkede Limfjord sin Tribut. Kusk, Heste og Vogne med alt, hvad de førte med, forsvandt ofte i Vaagerne, mangfoldige fattige Aalestangere vendte aldrig hjem fra den tavse Fjord, og Strømmene, som mødtes under Is-

laget, kunde med et Tordenbrag sønderspræng dette, saa Vandet pludselig blev aabent — og alle, som havde vovet sig for langt ud, opslugtes af Dybet. „Ismilerne" drev da langvejs om gennem Fjorden, Strøm og Sø satte de sønderbrudte Flager i Bevægelse og skruede dem i tætte Masser langt ind over Strandengene, som værgeløst laa udsat, hvor Vinden brød paa.

Til Tider kunde Drivisen afskære Fiskene fra Forbindelse med Fjorden, saa de blev et let Bytte. I Februar 1827 indespærredes ved Skyum Strand paa Thy saa vældig en Stime af Helt, at man uventet kunde tage over 1000 Snese, — og noget lignende gentog sig Aaret efter.[118]

Men Fiskene bukkede forøvrigt ofte i Mængde under for Vinterens Grumhed. Langt ud paa Foraaret holdt Isen sendrægtig Stand paa de bundfrosne Vejler og Flakker, og lidt efter lidt, efterhaanden som den smeltede, slap den sine Ofre af omkomne Fisk, Helt, Ørred og Aal, som „i Tøndevis" drev mod Land.[119]

Da mærkede man for Alvor, at Vaaren var inde. Graagæssene kom i Flokke og spredte sig over Markerne, hvor Varmen havde optøet Græsrødderne,[120] og Færgerne gik forlængst igen over Sundene. Luften blev saa klar og lysende let, ude blandt Vejlernes vintervisne Tuer og Siv blaanede Pytterne i Tusindtal omkap med Himlen, og Lærkerne lod sig høre over de afblegede Bakker, som saa smaat begyndte at grønnes.

Og Bonden gik ud paa Strandbredden og saa over Fjorden, hvor hvide Maager sejlede forbi og fjerne Kirketaarne stod som nyfødte milevidt borte bag Bredningen. Det befriede Vand var fyldt af Forjættelse, atter blev der Travlhed med Baade og Garn, — Tiden stundede jo til, da Vaarfisket kunde begynde.

FJERDE KAPITEL

Fjordens Rigdom.

> I Jylland „ligger den saakaldte Limfjord, der er saa rig paa Fisk, at den sikkert yder Indbyggerne lige saa megen Føde som hele Agerlandet tilsammen".
>
> Saxo.[1]

PAA Baggrund af denne Skildring træder Limfjorden frem i al sin middelalderlige Herlighed, Aarhundred efter Aarhundred fyldte Fiskeriet dens Kyster med levende Aktivitet, — og Gang paa Gang er dette Farvand, som ca. 1550 lovprises som Jydernes uudtømmelige Forraadskammer paa Fisk,[2] berømmet i høje Toner af skiftende Tiders Forfattere. 1656 fremhæver Arent Berntsen det i „Danmarks og Norges frugtbare Herlighed" som Rigets fornemste, mest fiskerige Fjord, hvor der ej alene fordum bjergedes overdaadig Sildefangst, men denne endnu „saa rundeligen vanker, at dermed fast ej alene det ganske Land for en billig Værd bespises, men endog deraf mange Skibsladninger til omliggende Lande forhandles";[3] thi — som det 1816 hedder — hvo, der har gæstet denne Provins „uden at se Limfjordens Fiskerier, har kun lidet set og kjender ikke Jyllands herligste Klenod."[4]

Kun de færreste af Landets Indbyggere havde dog nogensinde haft Lejlighed til at besøge disse afsides Egne, ja for Folk paa Øerne og i København stod dette Farvand i Almindelighed som noget mærkelig fjernt og fabelagtigt. Med Andagt fordybede man sig derfor i den fængslende Beretning, som

1749 var at læse i „Kjøbenhavnske danske Post-Tidender" om en Havfrue, Harboørefiskere havde fanget i Limfjorden og levende bragt til Nykøbing paa Mors i et Kar Vand. Fra alle omliggende Steder, Salling, Fur, Thy, ja fra Viborg og mere fraliggende Egne, var der — ifølge Bladets Meddelelse — saa stort et Tilløb af Nysgerrige, at „Borgerskabet i vores fattige, afbrændte By finder saa god en Næring, som naar Snapsting er ringet ind i Viborg". „Man har aldrig hørt eller set saadan en Mængde af Bønder og gemen Almue, som dagligen i Byen ere færdige at træde hverandre ned af Begærlighed at se dette Syn."

Da Redaktionen en Maaned efter fandt sig foranlediget til selv at aflive Historien og gøre Undskyldning for at have taget Læserne ved Næsen, var det for sent til at standse Sensationen paa dens Vandring gennem den europæiske Presse; selv i Sct. Petersborg Avisen fandt Havfruen fra Limfjorden Plads i Spalterne.[5] —

Efter at Havet ca. 1100 havde tilstoppet Udløbet gennem Harboøre-Agger Tangen og — med korte Afbrydelser — holdt Døren lukket mod Vest i over 700 Aar, faldt Limfjorden efterhaanden til Ro i to tydeligt adskilte, hvert for sig særprægede Afsnit, idet Sandbarrerne ved Løgstør ikke alene i høj Grad vanskeliggjorde den frie Sejlads mellem Øst og Vest, men ogsaa rent biologisk delte Farvandet i to forskellige Regioner.

Fra Mundingen ved Hals førtes Kattegattets Salt gennem Langerak og Bredningerne hinsides Egholm helt frem forbi Løgstør. Strøm og Tidevand pumpede jævnlig Havvandet ind og opretholdt i dette Fjordafsnit et Saltindhold, som svingede mellem 8 og 24 Promille.[6] Vest for de store Flakker havde Brakvandet derimod Overtaget, og Ferskheden i de langt indskaarne Bugter og Fjordarme fornyedes stadig af de talrige, store Aaløb, som strømmede ud i deres Bund.

Vestpaa — og i Vigene frem for alt — optraadte Ferskvands-

faunaen derfor stærkest, medens Havfiskene mest følte sig hjemme i de østlige Strøg mellem Hals og Aggersund, og begge Grupper trivedes Side om Side i den store Løgstør Bredning, hvor Strømmene mødtes fra alle Verdenshjørner. Derved fik Fiskebestanden i den gamle Limfjord en Rigdom og Variation, intet andet hjemligt Farvand kunde opvise Magen til, og de rolige Vande, Bundforholdene og den yppige Bevoksning imødekom paa mange Maader de forskellige Fiskearters Forplantning og Livsvaner i det hele.

Saaledes havde den i Aarhundreder opretholdte Afspærring fra Vesterhavet tilvejebragt de nogenlunde stabile Forhold, Limfjordsbefolkningen gennem Slægtled var bleven fortrolig med, og den Form, hvori det økonomiske Liv havde fundet sig tilrette, var for en Mængde Mennesker netop betinget af denne Tingenes Tilstand. Den voldsomme Naturbegivenhed, som 1825 ved Sprængningen af Agger-Tangen omstyrtede denne, kuldkastede samtidig en Mangfoldighed af Tradition og skabte Fattigdom og Forvirring Fjordstranden rundt. I lange Tider derefter vedblev man stadig i Tankerne at vende tilbage til det, som uigenkaldelig var tabt, og selvom de mange Klager muligvis for en Del var overdrevne — det salte Vand gav jo til en vis Grad Erstatning for de gamle Værdier, det lagde øde, — kan der dog næppe være Tvivl om, at Indbrudet 1825 bibragte Fiskerinæringen i Limfjorden et føleligt, aldrig forvundet Knæk. —

Da Fjordfiskeriet udgjorde „en overmaade betydelig Naturproduktion for Danmark", maatte man — som Chr. Olufsen 1819 bemærker — tage sig vel iagt for at sætte det overstyr; thi dette kunde muligvis indtræffe, hvis „den nu i Jylland saa almindelige Raaben" paa at forene Limfjorden med Vesterhavet virkelig skulde faa Medhold.[7]

Havet selv satte dog Punktum for al yderligere Diskussion ved i Februar og November 1825 at sønderbryde Aggertangen og sende en Strøm af Sand og Saltvand ind gennem Fjorden,

— en Naturkatastrofe, som for de vestlige Dele af denne kom til at betegne en fuldstændig Revolution.

I November flaaede Havet Aggerkanalen op, og allerede den følgende Maaned fangede Aggerboerne paa 11 Favne Vand ude i Havet en Torsk, i hvis Svælg der sad en Aborre, omtrent samtidig med at man inde i Fjorden tog en halv Snes Torsk i Heltgarnene. Havfiskene var saaledes allerede paa Strejftog ind ad den aabne Dør; i Februar 1826 fiskede man den første Torsk i Sildegarnene i Sallingsund, og i Maj samme Aar optraadte denne Rovfisk ved Staarup i Skive Fjord.[8]

Indvandringen fra Havet mærkedes hurtigst, men snart efter sporedes ogsaa paa anden, mere foruroligende Maade Følgerne af Havets Formæling med Fjorden. Størsteparten af den Ferskvandsfauna, som før trivedes saa vel i disse Farvande, overrumpledes af Saltet og bukkede i de følgende Aar under for det fremtrængende Havvand; en utrolig Mængde Gobler, „Marskvalpe og Mandædere", fulgte med dette og fyldte Garnene, medens Sandet førtes af Strømmen ud over Fjordbunden og fuldstændig ødelagde den herlige Grøde, hvor Fiskene holdt til og udklækkede deres Yngel.[9]

Lidt efter lidt afslørede Ulykken sig i hele sit Omfang. „Graafiskene" tog stærkt af, Aborrer, Skaller, Horker og Brasener, Karudser og Gedder pintes ihjel af Saltvandet og skylledes med Bugen i Vejret af Bølgerne ind paa Stranden. I Hundredevis af Læs laa Ligene paa Havstokken som uhyggelige Vidnesbyrd om det Drama, der udspilledes i Dybet.[10]

Særlig stærkt lød Jammeren over Aalefiskeriets Nedgang. Før havde denne Fisk været fortrinlig i sin Fedme og Velsmag, Saltvandet berøvede den disse Fortrin; thi de Aal, som toges i Aarene efter Indbrudet, omtales som Regel foragteligt som elendige „Pibestilke". Vanskeligere at fange var de ogsaa blevet. Vandmændene, som satte sig paa Garn og Ruser, skræmte dem bort, og Strømmen fra Havet fyldte Fjorden med saa lysende, gennemsigtig en Klarhed, at Aalene nu langt lettere end

forhen, da Vandet var mere plumret, blev Fangstredskaberne var.[11] Strømmen stod gennem de snævre Sunde med en Voldsomhed, man ikke før havde kendt,[12] ja Katastrofen 1825 synes at have forvoldt saa indgribende en Forstyrrelse i Limfjordsaalenes gamle Vaner, at ogsaa de i de første Aaringer i stor Overflødighed fandtes blandt de øvrige Ofre, som døde drev op paa Land.[13]

Værst blev Følgerne dog for de egentlige Ferskvandsfisk, som — husvilde i deres Element — gik en uafvendelig Skæbne i Møde. Drevne af Selvopholdelsesinstinktet søgte de naturligvis at undgaa Døden. Flokkevis styrtede de ind ad Grøfter, Bække og Aaløb for at finde Frelse i det ferske Vand.[14] Skallerne flygtede saa langt som muligt op i Indvigenes Bund, hvor de i Stimer trængte sig saa tæt sammen, at man kun behøvede at vade et Par Skridt ud i Vandet for paa en Timestid at indfange flere Tusinde.[15] Langs Salling og Mors toges de i en saadan Mængde, at de Læssevis solgtes for 2—3 Skilling pr. Ol,[16] og kæmpende for Livet søgte Resterne af Graafiskenes opskræmte Familie fra Fjordene ind ad de mange Aagab, hvor man ved resolut at spærre disse med Garn bjergede sig en Storfangst — paa Bekostning af fiskeriberettigede Grundejere længere oppe ved Vandløbet.[17]

Aborrer, Horker, Karudser, Skaller, Brasener og Lampretter hørte til de Fiskearter, som totalt udyddedes i Bredningerne og større Fjordstrøg, medens Aal, Aalekvabber, Ørred, Smelt og Helt blev tilbage, selvom Omvæltningen ogsaa for disse fik mer eller mindre uheldige Følger.[18]

Limfjorden genlød af Jammer. Bitter Nød ramte med ét Slag en Mængde Smaafolk, som før havde fundet Næring paa Vandet. Alle Vegne hørtes de samme Klager; thi „talløse Slægter af de skjønneste Ferskvandsfiske, som ydede mangfoldige Familier Livets Ophold langs Limfjordens Bredder", var uddøde og mangen Husstand bragt „til Bettelstaven".[19] Alene i Østerild Sogn i Thy var 30 Familier, som før havde fundet

Føden paa Fjorden, „gangne under Fattigvæsenets Forsørgelse".[20]

Paa Vestkysten af Himmerland befandtes Befolkningen allerede 1828 „paa Vejen til Armod"; thi Saltet sporedes saa dybt inde i Hjarbæk og Skive Fjorde, at Kreaturerne ikke mere vilde drikke deraf;[21] det afsved Græsset paa Strandengene og ødelagde den Overflod af Vandplanter, som under Navn af „Bjeld" fyldte de vestlige Bredder her som Tilhold for Gedder i Mængde.[22] Hvis man vilde iværksætte en Optælling fra Hals til Agger af alle de Husstande, som havde mistet Brødet, vilde man — efter hvad der 1829 paastodes — „visseligen studse over den gruelige Virkning af den voldsomme Naturbegivenhed".[23]

Disse enstemmige Klager lader sig ikke bortforklare; thi selvom Havvandet bragte nye Fiskearter med sig, selvom mange af de gamle efter den første Forskrækkelse affandt sig med Forholdene og den dræbte Bundgrøde lidt efter lidt afløstes af en anden, betød Revolutionen 1825 saa stærkt et Brud, at mangfoldige Aar skulde gaa hen, før Befolkningen blev fortrolig med Forandringen.

— Naar en livlig og god Iagttager som Holger Jacobæus 1692 i en Hast skal karakterisere Limfjordens Fiskeverden, løber „Helt, Smelt og Ørred" ham straks i Pennen,[24] — vel nærmest som behagelige Minder om Maaltider, han har nydt; thi skønt Fjordens Ferskvandsfisk hverken af Sort eller Navn adskilte sig fra tilsvarende i andre af Landets Indvande, regnedes de dog i gamle Dage for betydelig bedre, uovertræffelige i Storhed, Saft og Aroma. Bundens rige Afveksling og frodige Bevoksning gav dem et Særpræg. Brasenerne kunde ofte naa en Vægt af 8—10 Pund Stykket, Gedder paa ca. 40 Pund vilde man paastaa ikke hørte til Sjældenhederne, ligesaalidt som Ørreder paa 2—3 Lispund,[25] — og de mange Nonne- og Munkesamfund, som i Middelalderen lejrede sig om Fjorden, kunde derfor roligt imødese Fastedagene.

Den Hærskare af Fisk, Saltvandet og den ændrede Bundvegetation helt eller delvis fortrængte efter 1825, havde Aarhundreder igennem været knyttet saa nøje til Limfjordslivet og Befolkningens daglige Vaner, at Tabet følte stærkt. Slægt efter Slægt havde levet sig ind i de gamle Forhold og indstillet sig paa at udnytte dem; thi Farvandet ydede sin rundelige Del af Føden, og mangen Herremand, som bød Gæster, kunde — ligesom Poeten Thøger Reenberg paa Lynderupgaard — trygt fæste sin Lid til, at Fjorden nok skulde staa ham bi „med Gjedder eller Skalle".[26]

— Gedderne, som stod paa Lur i Plantevildnisset foran Aagabene, efterstræbtes ivrigt med Stagvaad, Smaavaad og Ruser,[27] Skallernes Time slog ved Midsommertide, naar de „med stor Plasken og Allarm" nærmede sig Kysten,[28] — særlig Sønden for Virksund toges de i Mængde, Bønderne røgede dem og fandt dem mere velsmagende end tørre Sild,[29] — og den ildelugtende Smelt med den glasklare Krop fangedes i utallig Masse, spistes stegt eller brugtes som Madding paa Kroge.[30] Bleg eller Flirer — „som i Kjøbenhavn har Titel af unge Brasen", hedder det 1743 — fandtes blot værdige til Svineføde; thi kun i alleryderste Nød tog Fattigfolk tiltakke dermed,[31] — og af Aborrer fiskedes der aarlig „mangfoldige Læs" ved Skals, Vorde og Hjarbæk, ved Østerild eller Fladsøens Udløb ved Gaardhus Mølle.[32]

Naar Brasenerne, af hvilke „de allerbedste, største og fedeste" ynglede i Limfjordens sydligste Vige, i Legetiden i Maj-Juni Stimevis trak mod Land, laa de saa højt i Vandskorpen, at Ryggene ragede op.[33] Saa fik Fiskeren travlt; thi — siger A. F. Just 1792 i sit Limfjordsdigt:

„Han villig ofrer dig sin hele Natteroe,
naar han i Juni Maaneds hede Dage
ser Brasenstimer plaske froe —
og griber Fiskekurv og Baad og Vaad og Stage
og lokker dem i mørke, natligt Stille
med sagte Fart, hvorhen hans Ønsker gerne ville".[34]

Stundom kunde en Stør forvilde sig ind i Fjorden — det var ikke saa sjældent, at de toges i „Kannikefiskeriet" mellem Vorde og Hjarbæk,[35] — og Nibe-Præsten fortæller 1743, at i Maj dette Aar blev der „fisket tvende Haarstørredser kort efter hinanden, hver af 5 Alens Størrelse, som holdes for en kongelig Ret".[36]

Forrest i Limfjordsfiskenes Skare stod dog *Helten* i gamle Dage. Stor og velsmagende blev den disse Egnes foretrukne Bordfisk, — „den man helst vilde sætte for den Fremmede",[37] — og ifølge Thøger Reenberg 1694 plejede Bonden ivrigt at forhøre sig om:

„Hvor Jyde-Fisken, Helten, staar
i Limefjord om Sommer?
Hvor mange Kannik-Fisk i Aar
til Bispe-Bordet kommer?"[38]

Fjordfolket frydede sig ved Synet af disse anselige Fisk, der „om blide Sommermorgener" stimlede paa Udgrundene, men den rette Fangsttid indtraf dog først om Efteraaret, naar Helten ved Nattetide i Mørke og stormfuldt Vejr gik paa Vandring ind ad Kysterne i de dybt indskaarne Fjorde, Vejler og Aamundinger.[39] I Hjarbæk Fjord, Indvigene om Sallingland, Østerild og Tømmerby Fjorde optraadte de fremfor alt i Flokke; fordum kunde man ogsaa ved Oddesund tage dem „i hele Læs",[40] og Præsten i Tørring ved Lemvig fortæller 1766 om rige Fangster ved Udløbene af Gjeller- og de andre Smaasøer i det nordvestre Hjørne af Skodborg Herred, — hvor der „udi én Nat er fanget 1008 Stykker Helt, hver af en halv Alens Længde".[41]

Dens Godhed prises i høje Toner. Stammefrænderne af denne „Jyde-Fisk" fra Ringkøbing og Nissum Fjorde kunde langt fra staa Maal med den og takseredes kun til det halve.[42] Limfjordshelten bar Prisen fremfor alle. Den forsendtes vidt og bredt i saltet og røget Tilstand — Københavnerne klagede dog over, at den var for salt, og at Tørven, hvorved den var

røget, gav den Afsmag,[43] — men Fjordens egne Folk forstod paa mangfoldige Maader at stege, spege, „ræse", salte og koge den, saa den ret kunde kildre Ganen.[44]

Helten vandrede om Vaaren, men først og fremmest naar Efteraarets Ruskvejr satte ind, — en yndet „Bondepraktika" fra 1798 anmærker ved Oktober Maaned, at „nu skal man og passe sit Heltfiskeri, hvor saadant gives",[45] — og A. F. Just besynger i sit Limfjordskvad 1792 Fiskerens haarde Lod:

„I Selskab med Oktobermaaneds Slud,
en kold Natur, en tung og giftig Taage,
han roer fra huslig Lampe ud,
sølvskælled' Millioner Helt ham byder vaage.
Stivfrossen gaar han hjem med tunge Skatte,
og haardfør glemmer han, hans Lemmer ere matte".[46]

Var Fjorden islagt, søgte man at tage dem med Kroge,[47] men ellers brugtes Bundgarn, Puls-, Krat- og Sandvaad eller særlige Heltvaad,[48] — og højst fordømmelig var den Uskik, at man, naar Garnet kastedes ud paa Dybet, lod en Karl med en Aare røre voldsomt op i Vandet, hvorved Helten, „den frygtagtigste Fisk i Fjorden", forjoges fra sit Legested.[49]

Hvor den havde sin Gang — i Vesløs Vejle trak den saaledes ind langs den østre og ud med den vestre Bred[50] — stod Bundgarn ved Bundgarn i Baghold; thi særlig i Farvandene om Hannæs vankede der rigt Udbytte. 1818 toges der i Østerild Fjord 51,220 Stk., ved Hovsør 19,200, ved Sennels og Hou 5040, ialt 75,460, og som et Rekordaar straaler 1821, da man omkring Østerild Fjord fangede 82,040 Stk., i Tømmerby Fjord med Vejlerne 108,460. Til andre Tider kunde Fiskeriet derimod fuldstændig svigte. 1824 var Udbyttet ved Østerild saaledes kun 6,190; det virkede næsten som et Varsel om, hvad der var i Vente; thi Aaret efter brød Havet ind. I Begyndelsen sporedes der imidlertid ikke nogen foruroligende Forandring, 1826 beløb Fangsten ved Østerild sig saaledes til 69,860, i Tømmerby Fjord til 49,584,[51] — og over andre Strøg af Fjorden,

selv saadanne, hvor Helt optraadte sparsomt før, myldrede den frem. Stimerne stod sine Steder saa tæt paa Grundene, at man kunde øse Fiskene op med Skovle.[52] Men saa tog Nedgangen rivende Fart. 1827 vilde man paastaa, at Farvandene ved Thy var tomme paa Helt, Aborrer og Skaller,[53] 1832 androg Udbyttet ved Tømmerby kun ca. 1 Snes Stykker, i Østerild var det lig Nul, — Heltfiskeriets Glanstid var forbi, Bundgarnstaderne toges op, den store Omvæltning var fuldbyrdet.[54]

Fattigdom og Modløshed ramte Befolkningen langs disse Strande, som saa en gammel Indtægtskilde forsvinde, og med Undren lagde Fiskerne Mærke til, at der dog trods alt stadig gik Helt i Fjorden, enkelte store og fede Eksemplarer forvildede sig stundom i Garnene, men de optraadte ikke mere i Fortidens tætte Stimer,[55] — paa dette som paa mangfoldige andre Omraader havde Begivenhederne 1825 afgørende sat Skel. —

— Vest for Aggersund — eller med andre Ord Limfjordens Hovedomraade — var dog *Aalen* den rigeste Skat, man fravristede Vandet.

24 Snese Limfjords- eller „Sallingbo-Stangaal" regnedes 1650 lig med 1 Tønde Hartkorn,[56] og Afgifter i Aal hørte paa disse Egne almindeligt ind i de aarlige Landgildeydelser. Bønderne paa det Skarpenbergske Gods paa Mors maatte saaledes 1574 udrede 238 Snese Aal, paa Dueholm Kloster 750, paa Lundgaard 141, og i Christian den Fjerdes Dage skulde hver Mand paa Jegindø aarlig svare Lensmanden 18 Pund fersk Aal i Landgilde.[57]

Hele Fjorden over fandtes denne Fisk før Gennembrudet „i uhyre Mængde".[58] Ferske Indsøer havde dem vel endnu federe, men ikke nær saa faste i Kødet, saa fine og udsøgte i Smag, og særlig fortrinlige regnedes de, som holdt til i Fjorden Vest for Løgstør, hvor Brakvandet dominerede. „Gaardaalen" med

det lille Hoved, næsten sort paa Ryggen og graasort over Bugen, den lækreste, største og fedeste af alle og derfor den mest efterspurgte, skiftede efter erfarne Folks Udsagn helt Karakter og blev lysere af Farve, naar den paa sin Vandring mod Øst slap ud i det salte Vand, og om den graagule „Vesaal" gjaldt det paa samme Maade, at den bedst bevarede sit Huld Vest for Aggersund, men blev mager i det østlige Fjordstrøg.[59]

Fra gammel Tid var Beboerne om Limfjorden vante til rigeligt at tage for sig af Naturens Gaver, og de svælgede formeligt i Aal. Endnu i 1830erne spiste man paa Mors til Davren hver Dag saltet Aal i tynde Skiver,[60] og fra Thyland berettes 1806, — at „Bønderne her omkring tror, at de ikke kan leve uden at nyde Aal i Højbergningens og Høstens Tid, ja, de nu opløste Herregaarde forbrugte ugentlig en saakaldt Fent paa 40 til 50 Snese for sig selv og deres Folk".[61]

En almindelig Præstegaard paa Mors regnede for 100 Aar siden med en aarlig Forsyning paa 1000 Aal, og saa længe Fiskeriet stod paa, vankede denne Spise baade hjemme og ude, hvorhen man kom.[62] Konerne satte en Ære i at variere Tillavningen i det Uendelige. Aalene kunde koges i Suppe, tilberedes ferske med Peber, Citron og Sovs, syltes som „Rulleaal" i Krydderier, ristes efter Nedlægning i Salt en enkelt Nat, steges, røges eller speges som Sild, saltes, grønsaltes eller bages i Ovnen som „Sprødeaal".[63] Højt i Kurs var de fede „Struer-Aal", naar de indbagtes i Dejg som en kredsrund Kage,[64] og hver Gang man bagte i Hjemmene paa Thyholm, var det Skik, at nogle Aal, indkapslede i et Fintbrød, bagtes i Ovnen sammen med de øvrige Brød — for som „Aalekage" at gøre Honnør paa Middagsbordet.[65]

I Nibes gyldne Tid i Begyndelsen af forrige Aarhundrede kunde Husmødrene kræse op for Gæsterne med Aal i de mest indbydende Anretninger: som „Spegeaal", krogstegte Aal,

fyldt med Timian, „Rulleaal" i Gelé og saa fremdeles,[66] — og ved sligt et Bord siger det sig selv, at Snaps maatte der til for at give Retterne Relief. —

Man forfulgte de ulykkelige Aal paa mangfoldige Maader. I Middelalderen havde der utvivlsomt været talrige Aaleruser paa Strækningen fra Aggersund mod Øst, hvor Fiskene trak ud langs Fjorden. Endnu 1664 skal der paa Han Herreds Kyst have staaet 63 Aalegaarde, men i 1740erne var de alle borte, Strygeglibe, Dybkrat, Sandvaad og lignende skrappe Fangstredskaber havde forlængst lagt dem øde.[67]

Furboerne havde især gjort Krogfiskeriet til Speciale. Næsten hele Sommeren igennem færdedes de utrætteligt paa Fjorden i deres Baade, af hvilke hver var bemandet med 4 Karle, og 1771 forlød det, at „de fleste af Landets Beboere ernæres ved dette Fiskeri".[68]

Felttoget forberedtes omhyggeligt. Om Foraaret var de bjergsomme Øboer paa ivrig Jagt efter Orme til Madding; deres Togter strakte sig helt til Skive og milevidt om for at fremskaffe disse. Hvor de kom hen, tilbød de uden Betaling at grave Borgerfolks og Bønders Havejord blot for at faa Lejlighed til at plukke Regnorme sammen, men kloge af Skade frabad de fleste Morsingboer sig dog efterhaanden denne „Tjenstfærdighed", — „da man", efter Provst Schades Udsagn 1811, „af Erfaring ved, at Jorden under deres Jærngreb ikke kan siges at vorde gravet, men igjennemrodet".[69]

De møjsommeligt indsamlede Orme kuledes ned i en særlig Slags Klægjord hjemme paa Fur en 3 Ugerstid, — og saa aabnedes Kampagnen. Redskaberne bragtes i Orden: paa en ca. 160 Alen lang Rebline fastgjordes Snore i en Alens indbyrdes Afstand, Krogene sattes paa disse og forsynedes med Madding, og med Sænkestene, Bøje eller Flaad kastedes Rebet ud paa Fjorden.[70]

Medens Kvindfolket hjemme paa Øen tog sig af Kvæg og Ager, var Furboerne fra Juni til langt ud paa Efteraaret i

travl Virksomhed. „Intet Vejrlig, ingen Møje er dem for haard; de ligge bestandig paa Vandet i deres smaa og slette Baade, saa længe dette er aabent", hedder det 1768. „Man finder dem altid sjungende ved deres Arbejde og ved frisk Mod". „De ved af ingen Seng hele Sommeren igjennem"; thi naar de har kastet Krogene ud, lægge de sig „under aaben Himmel eller i en Lade, saa vaade som de komme i Land, og hvile ikke over 4 Timer".[71]

„Furbo-Aal" var i gamle Dage højt vurderet paa Grund af „deres overmaade fede og gode Smag",[72] og med særlig Fornøjelse fremhæver St. St. Blicher 1839 den travle Aktivitet omkring Furland, — „hvor jeg ifjor talte 56 Fiskerbaade, og det ikke af de smaa".[73] Ja, i deres Iver gik Furboerne helt ned langs Harsyssels Kyster, hvor de til de Indfødtes Ærgrelse huggede Fangsten bort for Næsen af dem og spildte en Mængde Smaayngel med deres Kroge.[74]

Men disse Øboer, som før Havets Indbrud paastodes aarlig at bjerge sig op imod $^1/_2$ Million Aal ved dette Krogfiskeri,[75] havde dog talrige Medbejlere i Farvandene. Smaafolk rundt om langs Fjordbredderne søgte af bedste Evne og med de billige Redskaber, de kunde skaffe tilveje, at rage en Smule til sig af Overflødigheden. Den hele Sommer lang var *„Glibvaadene"* i Gang paa de flade Strande, hvor Kvindfolk og gamle Mænd pjaskede fuldt paaklædte i Vand til midt paa Livet, nogle manøvrerende med Nettet, som var udspændt paa en stor, tagformet Ramme, andre ivrigt optagne af med River at rode op i Søgræsset for at opskræmme Aalene og drive dem i Garnet.[76]

Dette gammeldags „Glibfiskeri" var uadskilleligt knyttet til længst forsvundne Sommerdages Limfjordsbillede med Sol over straalende Vande og lurende Tordenvejr i Horisonten, men det var — som det hedder i 1740erne — kun et „fattigt Fiskeri", Almuesfolk paa den Vis satte i Værk for at afstive Husholdningen med en Slump Aal. „Strygeglibvaad", som

mellem Aggersund og Klitgaard blev drevet fra Baade, skæppede vel noget mere,[77] — men først og sidst anstillede dog de berygtede „*Pulsvaad*" fra Middelalderen Aarhundred efter Aarhundred en voldsom Klapjagt paa Aalene og forvoldte en Mængde Fortræd.

Medens saa meget andet Fiskeri i Limfjorden upaaagtet og uforstyrret af Indgreb fra oven gik sin stilfærdige Gang, stod der Gny om denne ældgamle Fangstform, som gennem de skiftende Perioder snart var taalt paa visse Tider af Aaret, snart fuldstændig forbudt, — men dog naturligvis trods alle Forordninger jævnt hen i Brug.

Da Christian den Anden 1515 mellem andre mistænkelige Fangstredskaber ogsaa ramte Limfjordens Pulsvaad med et kraftigt Forbud,[78] indledtes der en aarhundredlang Kamp mod dette Instrument, der var en Rædsel for Fiskene og hensynsløst brugt øvede en fuldstændig Rovdrift blandt Fjordens Yngel; thi med sjælden Enstemmighed har Slægt efter Slægt udpeget Pulsvaadene og lignende alt for tæt knyttede Garn som Skyldige i den Forringelse af Farvandets Rigdom, man stadig mente at kunne spore.

Da alle Forsøg paa helt at forhindre denne Fangstmaade var haabløse — et totalt Forbud mentes forøvrigt at ville „geraade til mange hundrede Menneskers Ruin"[79] — havde Regeringen allerede i det 16. Aarhundrede søgt at indskrænke Brugen til en bestemt Periode af Hensyn til den uudviklede Fiskeyngel. Fra Sct. Hans til Sct. Bartholomæi Dag — fra 24. Juni til 24. August — maatte Pulsvaad benyttes, og samtidig paabødes det, at Garnenes Masker ikke maatte gøres for trange, men i Overensstemmelse med de Modeller, som ophængtes til Beskuelse paa alle Raadhuse langs Fjorden. Disse Bestemmelser fastsloges yderligere i Christian den Femtes Danske Lov, og Tyvsstraf truede enhver, som sad dette Paabud overhørig.[80]

Til Fiskeri med Pulsvaar betjente man sig af et stort, fintmasket Garn med en rummelig Sæk, den saakaldte „Kalv"

eller „Hov", paa Midten, flankeret paa hver Side af en lang „Vinge". To smalle Pulsbaade, hver med 2 Mand og indrettet saaledes, at de under Dragningen kunde kobles sammen Side om Side, udgjorde et „Vaadlag", — og naar Garnet var givet ud, traadte „Pulsen" i Virksomhed.

I det Ydre saa den ret beskeden og uanselig ud, en lille, drejet Trækølle i Klokkeform, udboret i en Hulning i den brede Ende og med den modsatte fastgjort paa en lang Stage. Men der boede en Djævel i dens Krop; thi naar en før Karl af al sin Kraft drev denne Kølle lodret ned mod Vandskorpen, splintredes denne med et øredøvende Knald, en høj Vandstraale, der i Nattemørket lyste som Sølv, slyngedes plaskende op i Vejret, — og med voldsom Fart foer en skinnende Luftblære ned mod Fjordbunden, hvor den virkede som en Bombe. Smældet var saa stærkt, at det kunde høres $^1/_4$ eller $^1/_2$ Mil over Søen, og slagne af Rædsel fløj Fiskene ud til Siden — og ind i det udspændte Garn.[81]

Medens Køllerne saaledes ubarmhjærtigt bearbejdede Vandfladen, roede Baadene Vaadet sammen, Garnet lukkede sine Masker om Fangsten, og Dragningen tog fat. Nat paa Nat hele Højsommeren igennem genlød alle Bredninger og Sunde af Pulshamrenes Larmen. „I Snesetal" spredte Fiskerbaadene sig over Fjorden — siges det 1811 — og i Mørket hørtes vidt og bredt over Vandet „deres for Fiskene frygtelige Pulsen".[82]

Det var først og fremmest Dybets Aal, man ved denne Eksplosion vilde jage frem af deres Skjul, men Paniken bredte sig naturligvis til en Mængde andre Fisk, som fortumlede foer i Garnet, hvis Masker sædvanligvis var saa snævre, at utallig Silde- og Aaleyngel gik med i Løbet, — ubrugelig til andet end Svineføde.

1737 erfarede Regeringen til sin Forfærdelse, at der stundom henlaa bortkastede Yngelsild „i Læstertal" paa Fjordbredden, ja i en saadan Overflod, at de solgtes til at føde Svin med for 4 Skilling Tønden.[83] Forgæves søgte man ved paany at

indskærpe Lovens Bestemmelser at dæmme op for Uvæsenet, og 1741 nedsattes en ny Limfjordskommission, der fik til Opgave at sætte sig ind i alle Fiskeriforhold.[84]

Det kom da blandt andet for Dagen, at Pulsvaadene var saa drabeligt belastede med Bly paa „Tællen" forneden, at de skrabede „Legen" af Vandplanterne og gjorde det umuligt for Fiskeyngelen at undslippe. Limfjordsfolket pralede tilmed af, at de med sligt et Garn var i Stand til at hente en Kniv op fra Bunden, om saa skulde være. Resolut tog de høje Kommissionsherrer derfor ud i Baad og beordrede et Pulsvaad kastet paa Dybet for selv at se „Effekten", der ogsaa omgaaende gav dem Bevis i Hænde, idet en god Slump Sildeyngel fulgte med i Maskerne.[85]

Den store Forordning af 15. December 1750 — Frugten af Kommissionernes mangeaarige og ypperlige Arbejde — blev gennem de næste 100 Aar Limfjordsfiskeriets urokkelige Grundlov. Dens mangeartede Bestemmelser fik god Tid til at bundfælde sig i Beboernes Bevidsthed; hvert Aar oplæstes de højtideligt fra Prædikestolene Fjorden rundt, saa Godtfolk andægtigt kunde lytte til og lægge sig Forskrifterne paa Sinde; thi her kunde enhver faa indprentet de talrige Paabud om, til hvilke Tider og paa hvilke Maader man lovligt maatte udnytte Farvandet.

Overbevist om Pulsvaadenes fordærvelige Følger nedlagde Majestæten nu et bestemt Forbud, idet han dog af Hensyn til Agger- og Harboøreboernes usle Lod som Forposter ude ved Havet for deres Vedkommende gjorde en Undtagelse, saaledes at de alene — ingen andre — i Tiden mellem Sct. Hans og Bartholomæi og med lovlige Garn stadig maatte vedblive med deres tidligere Pulsvaadfiskeri paa Fjorden. Tugthusstraf skulde iøvrigt ramme de Formastelige, som trodsede Forbudet, og af Hensyn til Yngelens Opklækning afspærredes alle Inderfjorde og Vige som „laasede Vande", hvor Pulsvaad overhovedet ikke maatte taales.[86]

Lige til 1867 stod Bestemmelsen om de „laasede Vande" ved Magt, men den Havgasserne fra Aggertangen tildelte Eneret ophævedes allerede 1761, saa alle om Limfjorden boende Fiskere igen kunde betjene sig af Pulsvaad indenfor de fastsatte Tidsgrænser.[87]

Aaledybvaad-, Krat-, Sandvaad og deslige fintmaskede Garn blev 1750 forbudt under Straf, men desuagtet og trods de strenge Forskrifter om Pulsvaad — hvis lovlige Maskevidde man kunde gøre sig bekendt med paa Raadhuse, hos Proprietærer og Herredsfogeder [88] — gik Rovdriften ufortrødent sin Gang. Limfjorden laa jo saa langt af Led, at en virksom Kontrol var umulig, og selvom Fiskerne forsigtigt holdt sig til Forskrifternes Ordlyd, hvad Garnknytningen angik, behøvede de ikke at være længe om at regne ud, at rundelig Brug af Tjære og Beg nok skulde gøre Maskerne snævre.[89]

Saaledes mindskedes Fiskerigdommen stadig.

„Hvor forskrækkelig den Tanke, at nogle faa Grise eller Svin ofte fortære i et Par Dage saa mange Fiske, som med Tiden kunde opfylde en hel Bugt eller Red", udbryder en Forfatter 1792,[90] og 6 Aar senere flammer en anden op i Vrede ved efter Pulsvaaddræt at finde „hele Dynger af smaa Fisk kastede for Svinene". Hvorfor pillede man dem dog ikke af Garnet og slap dem ud i Vandet igen? Vel var det hvert Menneskes Pligt at ernære sig og sine, — „men det bør ej ske paa en Maade, hvorved Efterkommerne skulde sulte ihjel, fordi vi have faaet det Indfald at give Svinene, hvad de kunde have spist".[91]

Pulsvaad brugtes ivrigt i Limfjordens vestlige Egne, og ihærdigst i dette Fiskeri var fra gammel Tid de nøjsomme Beboere af Agger og Harboøre. Naar Havet i Sommermaanederne gav for lidt, trak de paa Vikingevis deres Baade tværs over Landtangen og helligede sig fra Sct. Hans til Bartholomæi Limfjorden og dens Aal.

Næppe oprandt Midsommerdagen, før Havgasserne drog

mod Øst og spredte sig viden om langs Kysterne af Vesthimmerland, Salling, Mors og Thy. Nat paa Nat plaskede Pulskøllerne i Vandet, og disse Sommermaaneder paa Fjorden var som et Strejf af Sol i de fattige Havboers haarde og tunge Tilværelse. Godt indlogerede hos Bønderne levede de da — „deres bedste Liv".[92]

Men „Aalefiskeriet har ingen gavnlig Indflydelse paa Landets Indbyggere", — erklærer en Embedsmand paa Thy 1806, — „Aggerboerne og de fra Harboøre", som drage paa Pulsvaadsfærd, „anse den Tid, Aalefiskeriet gaar for sig, som deres Karneval; de fraadse da til det Umaadelige, skylle gammelt Øl og Brændevin i sig som Vand og fordrive den meste Tid med Søvn og Ladhed".[93]

Hvor Havgasserne slog sig ned, var de velsete Gæster hos Bønderne, der saa i Regelen for en fast Pris afkøbte dem Fangstudbyttet for hver Nat, den saakaldte „Fent". Af denne forbeholdt Fiskerne sig dog efter gammel Sædvane 20 af de bedste og fedeste Fisk, „Davreaalene", som de brugte til Betaling for Opholdet eller afhændede til hvem de vilde,[94] — og Proprietærerne, paa hvis Forstrand de „slog" og om Morgenen søgte ind med Baadene, mente at have Krav paa en vis Godtgørelse for Sæsonen, en, to eller flere Tønder Aal, som det nu kunde falde.[95] Bjørnsholm-Manden tog sig saaledes Indtægt af de Liggesteder for 6—8 Aggerbo-Baade, som fandtes paa hans Enemærker.[96]

Boels-, Husmænd og Smaabønder i det hele paa Sallingland, Mors og Thy var ivrige efter at faa Havgasserne i Hus, og i mangen Bondegaard ved Fjordbredden stod „Aggerbostuen" parat til Aar efter Aar at modtage Gæsterne.[97] Handelsblodet kriblede i Bøndernes Krop, Fangstudbyttet fik man afkøbt Fiskerne i hele „Fenter", og saa tog man fat paa at salte og røge Aalene en Smule og nedpakke dem tæt knippe- og lagvis i lukkede Vogne. 8000 Aal udgjorde et Læs, nogle røgede Helt og Laks fulgte med for at pynte paa Kollektionen,

— og saa gik det Mil efter Mil paa knirkende Hjul ad de sandede Hedeveje helt ned til Lillebælts Kyster og Sønderjylland.[98]

Med de sære Køretøjer, der tog sig ud „som rødmalede Ligkister paa fire Hjul", gav Aalebønderne trofast Møde overalt paa de jydske Markeder.[99] Lune og erfarne forstod de den Kunst at tækkes Kunderne og skaffe Varerne Ben at gaa paa, og naar Vognene var tømte, fyldte de dem igen med billigt indkøbte Æbler, Haveurter og Træsager, altsammen Varer, som let kunde afsættes derhjemme. Ikke mindst paa Thyholm hendrev „en Mængde Mennesker den bedste Aarets Tid med at fiske Aal, andre med at røge og omkjøre dem i hele Nørrejylland", og dette avlede — efter hvad man 1806 vilde paastaa — „Dovenskab, Vellevned og Liderlighed".[100] Aarhundreder igennem havde disse „Aalepiskere" eller „Aaledrivere" bragt Bud fra Limfjorden paa alle Halvøens Handelsstævner. Rundt om var de staaende Markedsfigurer. 1640 nævnes blandt Aalelæssene paa Ribe Marked 6 fra Humlum og 4 fra Venø, Aar for Aar mødte de op paany,[101] i Haderslev var de Gæster,[102] og hver Markedsdag i Kolding kunde man paa Helligkorsgade være vis paa at træffe Thyholmboernes røde Vogne med Studeforspand holdende paa Række med „Persaal" og klynerøget Helt.[103]

„Bertelmaj", den 24. August, — som Bønderne kaldte „Barthel Brydestraa" og frygtede saare, da den ofte indvarslede Uvejr og Storm,[104] — rejste efter gammel Folkesnak de Han Herreds Storke af,[105] og naar den Dag oprandt, forstummede Pulsenes Hamren overalt paa Fjorden, Havgasserne satte atter Kursen hjemefter fra Limfjordsæventyret til de usle Hytter ude paa Tangen, som hærgedes af Bølger og Sand, alle Pulsvaad toges i Forvaring og forseglédes af Øvrigheden, — og den øvrige Del af Aaret var Kroge, Ruser, Glibvaad og Stænger ene om at vedligeholde Forfølgelsen. — Til sidstnævnte Fangstmaade betjente man sig af vældigt „Stangtømmer", hvis

Stager kunde sættes sammen i en Drabelighed af 18, 24, 28, ja, naar Dybden krævede det, tilmed 36—40 Alen.[106]

Væbnet med savtakkede „Algier" med Tunge og grusomme „Flæner" af Jærn overrumplede Stangtømmeret voldsomt sit Bytte; thi jo mere djævelsk Aalejærnet var udstyret med Spidser og Modhager, des rigere Fangst hentede man op af Dybet, men desto mere sønderflængedes unægtelig ogsaa den rige Bundvegetation, det gjaldt om at bevare.

I mørke Nætter brugte man at stange fra Baade ved Blus, men naar Vinterfrosten for Alvor tog fat og lukkede alle Farvande, fik Aalestangen sin Glanstid. Man kunde ganskevist ogsaa fiske med Kroge gennem Huller i Isen eller drage Vaad under denne, et brydsomt Stykke Arbejde, Limfjordens haardføre Folk ingenlunde veg tilbage for, — men frem for alt tog man sin Tilflugt til Stangen.

Ved Vintertide myldrede Bønderne ud paa den islagte Fjord. Selv de, som ellers ikke gav sig af med Fiskeri, kunde vanskeligt modstaa Fristelsen.[107] Isslæderne kom frem og sang over Fjorden paa den strygende Færd. Fra alle Kyster vovede man sig ud, Salling-, Himmer-, Fjand- og Furboer, Morsinger, Thyboer, Harboer og Vendelboer mødte frem, vekslede vel i Forbifarten en Skæmt i hver sit Maal og spredtes i Smaaklynger over den store, islagte Arbejdsmark.[108] Forsvarligt indpakkede var de alle, iført grove, uldne Klæder, med Ansigterne næsten begravede i Kabudser og „Hatteslag", med to-tre Par svære Strømper trukne langt op over Bukserne og Isbrodder under Træskoene for at staa fast. Og hvor der under den blanke Isskorpe dannede sig „Kavl", en tæt Samling Luftblærer, som forraadte en Aaleklynge i Dybet, huggede man med Økser et trekantet Hul og drev med et vældigt Stød Stangtømmeret til Bunds.[109]

I skærende Blæst og Kulde var Arbejdet haardt, men det kunde dog give et Par Snese Aal i Dagløn,[110] — og „Stangaal" blev godt betalte.

Ofte blev Fangsten dog dyrekøbt. Hvor Isdækket var tyndest, gik Stangningen lettest for sig, men derved voksede baade Fristelsen og Faren. Mange Bønder omkom hver Vinter paa de udstrakte Bredninger, naar Isen pludselig brast, og de, som bjergede Livet fra det kolde Bad, kunde for det meste takke Aalestangen for deres Redning; thi klamrende sig til det lange Stangtømmer, der vandret kunde række over Vaagen til fast Israng, saa Limfjordsbonden ofte i yderste Nød sit Snit til at narre Døden.[111]

Men naar Taagerne kom fra Havet, øgedes Faren uhyggeligt. Med overraskende Pludselighed kunde den vaade Luft vælde frem og omhylle alt saa tæt i sin Kappe, at selv en med Verdenshjørnerne inderligt fortrolig Jyde fik svært ved at finde ind paa den hjemlige Strand. Da gjaldt det Livet, og Uroen bredte sig med Taagen inde langs Fjordbredderne, hvor man for at hjælpe de mange vildfarne Stangkarle, som flakkede om mellem Vaagerne, efter gammel Skik satte Kirkeklokkerne i Gang.[112]

Over det tavse, graanende Øde kunde Klangen række langt, og særlig Kirkerne paa Thyholm, der laa som en Forpost mod Fjorden, følte sig forpligtede til at yde Bistand. Oppe ved Søndbjerg Kirketaarn stod Ringeren mangen Vinteraften og slæbte i Klokkerebet, for at Lyden kunde forplante sig over Jegindø og Kaas Bredning ad Sallingland til. Vidt ud over Fjorden, som isklædt og spærret af Taage laa saa forfærdelig stille, hørtes Klangen af Klokkerne, som i Timevis kaldte og kaldte, medens Mørket stadig blev tættere.

Holdende med de grove Vanter fast om sit Stangtømmer standsede den Vildfarne sin planløse Omflakken ude i Ødemarken og lyttede anspændt for at sætte sin Kurs. Men ikke alle tog ret Bestik, — og hagende sig fortvivlet til den bristende Israng om Hullet, som slugte ham, har mangen fattig Limfjordsbonde følt Kræfterne svinde — og sluppet sit Tag, mens Kirkeklokken derhjemme forgæves klang i hans Øre. —

Strækningen fra Hals til Løgstør udgjorde — som foran omtalt — det Afsnit af Limfjorden, hvor Saltvandet var stærkest og Havfiskene fortrinsvis at finde.

Her havde *Limfjordssilden* hjemme, — og til Strøget her knyttedes fra gammel Tid det Storfiske, som frem for alt gjorde Fjorden navnkundig.

Efter at Sildene paa Trækket fra Øst havde passeret Aalborg, „hvor de ligesom gaar gennem en Port", førtes de — som Resen fortæller i sidste Halvdel af 1600erne — frem i saa overvældende en Masse, „at man paa én Dag kan fylde saa mange Skibe, det skal være"; thi især om Vaaren stod Fiskene saa tæt i Stimer, at de kunde rammes „ved et Stenkast ligesom Fugle".[113]

Før Vesterhavets Indbrud 1825 synes Limfjords- eller Aalborgsilden ikke at have haft Legepladser Vest for Løgstør. Al Yngel udklækkedes i Nibe Bredning med tilstødende Strøg og muligvis i Aalborgbugten foran Limfjordens østlige Gab.

I Marts-April trak Stimerne ind fra Kattegattet for at afsætte deres Rogn paa de frodige Vandplanter ved Nibe, og efter Gydningen satte store Skarer sig i Maj og i Førstningen af Juni atter i Bevægelse mod Øst. Noget for sig i Racepræg og Livsvaner var Aalborgsilden før 1825 Limfjordens eneste Sildeart, medens Thylands Foraarssild, vestjydske Efteraarssild og Nordsø-Banksild, som i vore Dage færdes vestligt i Fjorden, jaget af Hajer, Makrel og andre Rovfisk er søgt ind gennem Porten fra Vesterhavet.[114]

Selvom Aalborgsilden udelukkende ynglede Øst for Løgstør, strakte dens Vandringer sig dog ogsaa ud over Fjordens store Brakvandsbækken, idet den fortrinsvis fulgte Sallingsund og Farleden Sønden om Mors; thi Norden om denne Ø ad Feggesund viste den sig kun sjældent, og som en almindelig Regel mente man 1802 at kunne fastslaa, at jo højere Silden trængte op under Thy og Mors, des federe og mere velsmagende blev den, — „men tillige desto sjældnere".[115]

Helt Vesterude strøg den forbi Oddesund, og i en Bog om „Skriverkonst", Præsten i Mejrup 1627 udgav, omtaler han, hvorledes „Gud har givet sin Vrede tilkende med nogle underlige og ukendte Bogstaver, som han har skrevet paa begge Sider af en Sild, som blev fanget udi Ottesund Aar 1614 den 4. Aprilis", — et Vidunder, Lensmanden straks „lod afmale og mange Godtfolk tilstille". I Selskab med adskillige andre havde Bogens Forfatter selv „set og haft udi Hænde" en anden mærkelig Sild, fanget sammesteds den 18. Januar 1618, og de gaadefulde, røde Bogstaver eller Tegn, som stod paa Fiskens Sider, maatte efter hans Mening fortolkes som et Varsel fra Vorherre om, at Fiskeriet skulde lægges øde, — „som ogsaa paa det næste sket er".[116]

Tættest og mægtigst gik Stimerne dog i Fjordens østlige Del, hvor Storfisket samlede sig om *Nibe*.

Omringet af Fiskelejer — Gjøl, Øland, Nørholm, Klitgaard, Sebbersund, Valsted og Stavn — blev denne Plet, som ved Midten af 1400erne dukkede frem af sin Ubemærkethed, Limfjordens fornemste Sildeplads. Det til Sct. Jost indviede Kapel blev et yndet Valfartssted, store Markeder skabte Tilløb fra nær og fjern, og naar Fisketiden stundede til, fik Almuen pludselig Uro i Kroppen:

„Til Nibe jeg nu vandre vil,
et Sildefiske staar der nu til,"

siger den frafaldne Munk, Broder Kort, i Reformationsdigtet om „Peder Smed og Adser Bonde". Paa Pladsen her satte Kongen efterhaanden sine Saltere i Gang med i stor Stil at opkøbe og nedsalte Sild til Hofholdningen og Orlogsflaadens Proviantering, og Aalborg-Købmændene, som mente sig noget nær eneberettigede til at øse af Fjordens Skatte, bed sig urokkeligt fast paa Stedet. Ogsaa Kræmmere fra andre Købstæder strakte dog Fingrene ud efter Byttet, og milevidt fra det hele Opland kom ledige Folk og Bønder dragende til for at tage

Haand med i Travlheden eller sikre sig Forraad til deres Husholdning.

Da vrimlede Fjorden af Kaage. Den Sølvflod af blinkende Sild, man slæbte i Land, gav en Mængde Mennesker inde paa den aabne, forblæste Strand Arbejde i fuldt Maal med at rense, salte og pakke. De to Gange om Aaret, Vaar og Høst, Fiskeriet gik for sig, var Nibe-Egnen Magneten, hvis Tiltrækning kunde spores over store Dele af Jylland.[117]

Det er først i det 15. Aarhundrede, at Limfjordens Sildefiske træder frem i bredere Lys og anseligere Omfang, men af denne Kendsgerning tør det dog ingenlunde uden videre sluttes, at det var noget nyt. Flyder Kilderne end trægt for de Perioder, som gemmer sig i Halvmørket længere bag ud i Tiden, kan der næppe være Tvivl om, at Silden allerede da havde afgørende Betydning for Limfjordsegnenes Økonomi. Ligesom Fjordens Fiskerigdom muligvis danner Baggrund for Klostrenes paafaldende Opmarch langs Kysterne her, taler de katholske Stiftelsers Kappestrid paa de Fjordstrøg, hvor Sildestimerne gik, et særdeles tydeligt Sprog.

Da det over hele Nordeuropa vidt og bredt bekendte Skaanefiskeri ved Skanør og Falsterbo, hvis fabelagtige Silderigdom stillede alle andre Fangstpladser i Skygge, i Løbet af 1400erne saa smaat begyndte at mindskes, rettedes Blikket — ogsaa fra fjernere Hold — mere og mere mod Limfjorden, — og ved Slutningen af Middelalderen stod den i første Linje.

Længe forinden havde Aalborgs Opkomst dog sikkert for en stor Del været betinget af en energisk Udnyttelse af Sildefangsten. I Kraft af sin fortrinlige Beliggenhed blev Byen hurtigt Nordjyllands selvskrevne Udførselshavn for Oplandets og Fjordens Produkter, der gav Købmændene Stof for inden- og udenrigs Handel, ikke mindst med Hanseaterne.

Forholdsvis tidligt meldte disse sig paa Markedet som Aftagere af Eksportoverskudet, og „*Aalborg-Nip-Hering*“ vandt i stigende Grad Indpas i de nordtyske Stæder. De i Wismar

forsamlede hanseatiske Raadssendebud rettede 1420 en Klage til Aalborg over de usædvanlige Besværinger og Afgifter, man paatvang deres Købmænd, og Stæderne i Lifland, som 1450 paatalte den uredelige Pakning af Aalborg-Silden, efterspurgte ivrigt denne Vare.[118] Gang paa Gang sad Købmændene fra Limfjordsbyen bænkede som Gæster i „Arthushof" i Danzig, og af 36 Skibe fra Danmark Vesten for Øresund, som 1474—76 løb ind i Danzigs Havn, kom ikke mindre end 30 fra Aalborg, medførende 579 Læster Sild.[119]

Særlig levende var dog Forbindelsen med Lybæk, hvor et „Aalborgfarer-Kompagni" var ved Magt mod Slutningen af det 16. Aarhundrede. Bergenfarernes Skuder plejede fra gammel Tid at anløbe Aalborg, og i stadig voksende Omfang gik Sildelasterne til Travestaden. 1576—1604 foer 330 Skibe med over 12,392 Læster fra Lybæk til Aalborg — og ladede med Sild hjem igen.[120]

Pukkende paa sine Privilegier søgte Aalborg som Stabelplads for Limfjordssilden efterhaanden at tilegne sig et merkantilt Overherredømme over disse Egne, og i Kampen for at holde Medbejlerne ude tørnede Borgerskabet ofte haardt sammen med Købmænd fra andre Byer, hvem Sildeæventyret lokkede til.[121] 1443 maatte Kongen skride ind for at afværge Angrebene paa den Randers-Borgerne tillagte Toldfrihed paa Limfjordens Sildepladser, en Ret ogsaa Aarhus var i Besiddelse af.[122] 1541 yppede Aalborg Trætte med Københavnerne og andre, som fik deres Garn huggede i Stykker og hindredes i at nedsalte Sildene, og i Stadens Kæmnerregnskaber figurerer af og til Udgifter til bemandede Pramme, som 1588 og 1590 patrouillerede paa Strømmene for med Vold og Magt at tage Sejl og Ror fra fremmede Skippere, som ulovligt gav sig af med at nedsalte.[123] Mod Slutningen af det 16. Aarhundrede paastod Aalborg tilmed at have Eneret til Fiskeri ikke alene for egen Grund, men — uden Hensyn til andres Privilegier — ogsaa ved Nibe, hvor den f. Eks. søgte at udelukke Flensbor-

gerne fra Sildefangst, Saltning og Købmandskab. Striden strakte sig over flere Aar og endte 1592 med en Rigsraadsdom, som tvang Aalborgerne til at bøje af.[124]

Medens Stimerne i Mængde færdedes ved Nibe og Løgstør mod Middelalderens Slutning vandt frem som den vestligste, store Fangstplads, — 1552 blev det forbudt at oprette Salterier ovenfor Løgstedøre, hvor Sildene kun maatte sælges blodige og Indbyggerne alene give sig af med at salte til eget Behov,[125] — vendtes Opmærksomheden fra Christian den Tredjes Dage i stigende Grad ogsaa mod Øst ad Aalborgbugten til paa begge Sider af Limfjordens Indløb. Mariager Kloster havde fra ældre Tid haft Fiskerettigheder paa Strækningen Sønden for dette, men nu voksede Tilstrømningen stærkt, og omkring Midten af det 16. Aarhundrede oprandt en Glanstid for de saakaldte „nye Fiskelejer", Hals, Mov, Egense og Dokkedal, hvor Muldbjerget løftede sin magtfulde Kontur paa den smalle Landstrimmel mellem Kattegattet og Lille Vildmose.[126]

Den brede Barrière af Revler og Sandgrunde, som skyder frem foran den ca. 4 Mile lange Kyststrækning mellem Gabet ved Hals og Mariager Fjord, gennembrydes hist og her af Render og Smaakanaler, hvor Sildestimerne kunde søge ind, naar Is og Strøm spærrede Adgangen til Limfjorden, og til Tider overraskedes Fiskerne derfor her af et overvældende rigt Udbytte, — selvom Fangsten svigtede inde i Fjorden.[127]

Særlig omkring Aarhundredets Midte tog Fiskeriet paa dette Strøg et storartet Opsving. Kongens Saltere beordredes til disse Egne, Købmænd og Skippere strømmede til langvejs fra, og 1542 besøgte Christian den Tredje i egen Person Fangstpladserne, idet han fra Aalborg drog med sit Følge langs Kattegatkysten forbi Muldbjerget og videre Syd paa.[128] Samme Aar lod han udfærdige et Kongebrev til Fordel for Aalborg, som med stor Iver satte ind paa de nye Pladser og med Græmmelse blev Vidne til, at baade inden- og udenlandske Købmænd lossede, ladede og drev Handel baade i Alenmaal og

Vægt. Under Fortabelse af Skibslasten forbødes nu dette Købmandskab, men da Aalborgenserne helt vilde fortrænge ogsaa Aarhus og Randers Borgerne fra Delagtighed i Fiskeri og Handel paa Lejerne, vakte det saa stærk en Modstand, at Kongen 1553 mæglende maatte gribe ind.[129]

Medens Kattegatkystens Storfiske kun var i Blomst et Par Menneskealdre, stod der Glans om Nibe Aarhundreder igennem, selvom Sølvstrømmen ogsaa her til Tider kunde gaa istaa.

Dette indtraf saaledes i Slutningen af det 16. og Førstningen af det 17. Aarhundrede. Høstfisket glippede 1596, Aaret efter gik det tilmed saa galt, at en Ol Sild steg til den uhørte Pris af 12 Skilling, og ifølge samme gamle Beretning var Vaarfisket igen 1598 „meget ringe baade ved Havet og alle Steds i Limfjorden".[130] Langt ind i 1600erne varede Klagerne ved. De før saa anselige Stimer holdt sig i Aarevis borte, og rum Tid efter vidste Folk endnu at fortælle om, hvorledes denne Hjemsøgelse var paaført Nibingerne af en hævntørstig Troldkvind, som havde stukket en Hestesko i Dybet ved Hals Tønde, saa ingen Sild kunde slippe ind i Fjorden „uden de, som stak sig igennem Hesteskoens Øjne". Da Heksen havde lidt sin retfærdige Straf paa Baalet og Dykkere fisket den famøse Hestesko op, myldrede Sildene atter tilbage, — og Troen paa, at ondsindede Mennesker ved dette magiske Middel formaaede at lukke Fiskene ude fra Fjorden, levede endnu blandt Almuesfolk helt op i forrige Aarhundrede.[131]

Alle Vegne langs Nibes Bredning spejdede Befolkningen forventningsfuld efter de natlige Lyn af Sildestimerne over Fjorden. Egnens Velfærd afhang af deres Komme. De under Sebberkloster hørende Fæstere maatte fra gammel Tid svare Ydelser i Sild,[132] — og holdt den sig borte, mistede ikke alene Smaafolk det daglige Brød, men Dyrtiden greb dybt og afgørende ind i Befolkningens Økonomi over store Dele af Jylland.

Overalt og hele Aaret rundt fortæredes Sildene jo i Masse.

Saltede, røgede og spegede hørte de til den daglige Kost; ophængt paa Snore i „Silderanen" under Tagskægets Fjæl forvandledes de let saltede Sild til „tørrede Jyder", og Limfjorden rundt — selv en Milsvej eller mere fra Stranden — saaes Sildene hængte til Tørre paa hver eneste Bondegaard.[133]

Jævnsides Brød, Mælk og Grød udgjorde de Befolkningens væsentligste Føde; ved hvert Maaltid i Døgnet sattes de paa Bordet, ja hos mange Fattigfolk traadte de fuldstændigt i Kødmads Sted. Man regnede med, at de fleste Vendelboer aarlig maatte have en Snes Ol, 1600 Stk., til Livets Ophold, og paa Herregaardene var Forbruget enormt. Astrup i Salling bestilte saaledes 1787 fra Sebberkloster ikke mindre end 400 Ol — eller 32,000 — „tørre Jyder", og saa vældig en Rolle spillede Silden i disse Egnes Folkeernæring, at over Halvdelen af Fangsten solgtes i fersk Tilstand til Landboerne, som Skarevis mødte frem paa Fangstpladserne, selvom de maatte køre 10 Mile ad de usleste Veje.[134] Ejerne af Jorderne ved Uttrup klagede i 1740erne over, at de mange Fremmede, som i Fiskesæsonen strømmede mod Stranden for at købe, voldte Skade ved at køre Ager og Enge sønder og sammen med deres Vogne, og paa de rigere Sildepladser var Tilløbet naturligvis stærkere.[135]

Med billig Pris paa Korn og Sild følte Fattigfolk sig i disse nøjsomme Tider næsten som Velhavere, og da man 1703 i Aalborg kunde købe Sild til en Spotpris af 2, ja undertiden $1^1/_2$ Skilling pr. Ol, betragtede Biskop Bircherod det nærmest som et Onde; thi langs den hele Limfjord baade i By og paa Land var der da ingen Ende paa „Daglønneres og Tjenestekarles vrangvillige Stolthed". Tænk, hans Højærværdighed kunde i den hele Stad ikke opdrive et Kvindemenneske, som for gode Ord og Betaling gad opluge Ukrudtet af hans Have.[136]

Paa Limfjordens Sildemarked fastholdt Aalborg stadig sin gamle Førerstilling som Udførselsplads, selv efter at Nibe 1727 endelig var rykket op i Købstædernes Klasse. Størstedelen af de Sild, som nedsaltedes og eksporteredes fra Aal-

borg, stammede dog i Virkeligheden fra den lille Naboby. 1652 udførtes der 305 Skibsladninger Sild, svarende i moderne Vægt paa det nærmeste til 3 Millioner Kilogram, 1706 over 35,300 Tønder eller ca. 3,530 Tons, — og 1720—30 ansloges det aarlige Sildeudbytte til ca. 100,000 Tønder eller 10 Millioner Kilogram.[137]

Henimod Midten af dette Aarhundrede sporedes der dog en ny Nedgang, som voksede foruroligende Aar for Aar, saa Aalborg 1769 kun kunde udføre 430 Tons Sild.[138] Undrende blev man Vidne til Fiskeriets katastrofale Svigten, og kloge Hoveder søgte at udfinde, hvad Aarsagen vel kunde være.

At Menneskene langt fra var ene om at forfølge Sildene, vidste man naturligvis meget vel. Forskellige farlige Fjender drog med Stimerne ind fra Havet. Rovgridske Sælhunde efterstræbte dem graadigt, Beboerne om Limfjorden var fortrolige med deres uhyggelige Gøen ude paa Revler og Grunde, og 1771 anbefalede Stiftamtmanden i Viborg et kraftigt Felttog mod disse Skadedyr for atter at bringe Fiskeriet paa Fode.[139] Længere Vester paa i Farvandene om Thy og Mors viste de sig kun sjældent — sidstnævnte Sted antoges der 1811 tilmed kun at være dræbt 4—5 Stykker i Løbet af de sidste 20 Aar, — men i Fjordens østlige Strøg, hvor Sildestimerne myldrede, holdt Sælhundene talrigt til, vikledes stundom ind i Garnene, ja fulgte i deres Frækhed mangen Gang i Kølvandet af Fiskernes Baade.[140] Naar det kulede op til Storm, forlod de Dybet for at slæbe sig op paa Flakkernes store Sten, og her kunde Fiskerne stundom faa Held til at komme dem paa Skud.[141]

Ikke Sæler alene, men tilmed af og til mindre Hvaler forvildede sig med Sildetrækket langt op i den grundede Fjord for som Regel ikke at slippe levende ud. I Aaret 1592 strandede der en ved Fiskerlejet Stavn, 1610 fandt en ung Hval sin Bane paa Grundene ved Hals,[142] og 1723 Aftenen før Sct. Hans optraadte der pludselig en Flok paa 12—14, som maalte 20 Alen i Længde og antoges for Springhvaler. I samfulde

to Uger huserede de „skrækkeligen" i Fjorden „op og ned i den dybe Strøm". Naar de foer frem og væltede sig, „var det som et Stykke Hus havde faldet i Vandet", og saa rasende piskede de dette „rundt omkring, ja op mod Skyerne, saa ingen i de 14 Dage kunde sejle i Fjorden". Endelig forvildede en af disse Marodører, „som man holdt for en Unge", sig ind i et Fiskegarn ved Gjøl, hvor Folk i Mængde kom ud med Pigge, Baadshager, Økser og Reb, ihjelslog og parterede den og bjergede sig en god Slump Tran. Men — hedder det 1735 — „siden den Tid skal Fiskeriet her og andre Steder ved Limfjorden mærkeligen have aftaget".[143]

Andre Forklaringer gik dog ud paa, at det Jordskælv, som 1744 bragte Fjorden og dens Kyster til at bæve, muligvis kunde bære Skylden for den paafaldende Forringelse af Fiskemængden, medens den 1741 nedsatte Limfjordskommission sikkert kom Sandheden adskilligt nærmere ved at fremhæve den overvældende Fortræd, de fintmaskede Garn forvoldte.[144]

Trykket paa Fjorden var blevet for stærkt.

I fattige Tider, da Skovene forlængst var gaaet under og Lyngen bredte sig i sin Vælde over Jyllands Jord, maatte Farvandets Fiskerigdom holde for, — og Beboerne udnyttede den graadigt og hensynsløst over al Maade. Hvilken Ødslen med Naturens Gaver var det ikke, naar et „Kratvaad" — et fintmasket Garn af værste Slags — paa en enkelt Nat kunde opsluge mere Yngel, end alt, hvad der saltedes af store Sild i det hele Høstfiskeri! [145] Overalt paa Fjorden medførte de hensynsløse Fangstmethoder et lignende uhyggeligt Spild, idet uudviklede Fisk i Læssevis bortødtes som Svineæde, — og den store Limfjordsforordning af 15. Dec. 1750 søgte derfor ved strenge Bestemmelser at komme den Slags Garn tillivs, at værne om Yngelen, holde Rovdriften i Ave og skabe ordnede Forhold i Farvandet. —

Saa indtraf der da endelig atter i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede en i Sandhed straalende Opgang. Sildene stim-

lede sammen i ufattelig Masse. 1805—17 menes Udbyttet at kunne anslaas til ikke mindre end ca. 15 Millioner Kilogram aarlig og de følgende Aar ca. 10.[146] Nibes Guldalder var inde. Fiskeriudrederne tjente sig Formuer, Fjorden vrimlede af Kaage, Salterier og Røgerier var i fuld Drift, og Bundgarnstaderne paa de gode Pladser gik op i svimlende Summer.

Travlheden var ikke mindre i Aalborg med dets 30 Salterier, og fuldt optagne af at slaa Sildetønder sammen var Bødkerne og deres Hjælpere i de Dage den talrigste Haandværkerklasse i Staden.[147]

1816 opgives Udførselen af Sild derfra til 60,500 Tønder, men — som en samtidig Forfatter fremhæver — „man behøver ikkun løselig at kjende den nibeske Handel med Sild for at paastaa med al Vished, at ikke den halve Del af Sild, som fanges ved dette Fiskested, bliver dèr nedsaltet og udført", langt den største Part opkøbtes fersk paa Stedet af tilstrømmende Landboer.[148]

Med Aaret 1828, da Udskibningen af saltet Sild fra Aalborg-Nibe løb op til 75,000 Tdr., naaede Storfangsten sin Kulmination — og Afslutning.[149] Tre Aar i Forvejen var Havet fra Vest brudt ind i Fjorden, men Kæmpeudbyttet 1828 beroligede de opskræmte Sind og vakte Forhaabning om, at denne for saa meget andet Fiskeri katastrofale Naturbegivenhed i hvert Fald vilde lade Sildemængderne urørt.[150]

Skuffelsen meldte sig dog omgaaende. Allerede det følgende Aar følte Nedslaget voldsomt. En Fikseriudreder i Nibe, som 1828 paa Nørlaa havde taget 46,000 Ol Sild eller omtrent 200 Læster, kunde paa samme Plads og med tilsvarende Materiel ikke fravriste Fjorden mere end 5,600 Ol eller 24 Læster,[151] — og 1832 beklagede Landsfaderen, Frederik den Sjette, i et Brev, at Fangsten ved Nibe, som før havde andraget sine 100,000 Tønder aarlig, nu var svundet ind til nogle faa Tusinde.[152]

De Sortseere, som efter Aggertangens Sprængning spaaede

Sildefiskets Forlis, skulde i det lange Løb delvis faa Ret; thi selv i de gunstigste Fangstaar og med Nutidens langt bedre Udrustning har Aarsudbyttet næppe siden da naaet en Tredjedel af den Rigdom, man i Begyndelsen af forrige Aarhundrede hentede paa Fjorden. Bundvegetationen, til hvis nye Opvækst man havde sat sin Lid, kom ganskevist atter i Grøde, men det øgede Saltindhold havde forvandlet dens Karakter og fortrængt Sildestimerne fra de gamle Yngleplader. Ogsaa for dette Limfjordens herligste Fiskeri kom Havets Indbrud til at danne Epoke.[153]

— Fra Højderne ved Sebbersund har man et prægtigt Overblik over Nibebredningen, Limfjordens fordums Skatkammer, hvor Sildene søgte til og Storfisket satte ind. Kysternes vemodige Linjer brydes hist og her af en Smule Løvskov, der ved Sommertide giver dem en smilende Ynde som kun sjældent paa disse Strøg, og Bredningen, som i en spids Pose forlænger sig ned i Sebberfjord, synes næsten afstængt som en Indsø. Barmer Bakker mod Vest og Højderne ved Nørholm mod Øst lukker Billedet inde, medens Ølands hvælvede Ryg med Skovtykningerne og „Bjerget" paa Gjøl træder frem i Baggrunden foran Vejlernes fjerne Fortoning.

Kun faa og trange Sejldyb bugter sig gennem de vidt udstrakte Fladvandsarealer, som lurer under Størstedelen af Spejlet, og lave, grønne Holme svømmer i Vandskorpen, omsværmede af Sø- og Vadefugle. Tæt under denne hæver „Laaerne" sig — Nør- eller Nibelaa, den navnkundigste af dem alle, Sebberlaa, Østerland og Ølands Grund, — lavvandede Sandflakker, skilte af Smaadyb og Render og overdaadigt bevoksede.[154] Tusindtal af Bundgarnspæle, de saakaldte „Steg", markerede fra Arilds Tid tydeligt deres Plads; thi fremfor alt her søgte Limfjordssilden ind i Vandplanternes tyste, sagte vuggende Skove, naar Gydetiden nærmede sig, — og Størsteparten af Fangsten toges i *Bundgarn*.

„Efter ældgammel Skik" — som det hedder i 1740erne —

bestod et saadant af en „Bom" eller „Hoved", et om kredsstillede Pæle lodret anbragt Garn, som rakte fra Bund til Overflade og dannede et rundt Fangebur, 6 Favne i Tværmaal. Heri gjaldt det nu om at lokke Sildestimerne ind, og denne Del af Opgaven var betroet den saakaldte „Rad", en 36 Favne lang, paa Pæle udspændt Garnrække, som i lige Linje førte fra Landgrunden vinkelret ud mod Mundingen af Hovedgarnet, der vendte Indgangen indefter og Ryg imod Dybet. Naar de trækkende Sild stødte mod „Raden"s Fletværk, bøjede de øjeblikkelig af. Instinktet bød dem at søge udefter ad Dybet til, — og idet de svømmede frem langs Radgarnet, havnede de sluttelig i „Hovedet".[155]

De enkelte Staders Plads var nøje bestemt, og Øvrigheden havde i Aarhundreder vaaget over, at de holdtes indenfor visse Linjer, saa Sejldybene ikke indsnævredes eller Fiskene hemmedes i deres frie Fart fra Sund til Sund gennem Fjorden; thi selvom Bundgarnstaderne var i Privateje og Genstand for Køb og Salg, haandhævede Statsmagten stadig sine Rettigheder. Da de store Matrikuleringsarbejder fuldførtes mod Slutningen af 1600erne, kom Turen derfor til Limfjordens Kyster, idet der 1697 udarbejdedes en nøjagtig Matrikel over samtlige Stader paa Sildestrøget.[156]

Ligesom en Mark opdeltes i Vange og Agre, matrikuleredes Limfjorden nu i „Lænker" og „Stader", idet man ved „Stade" forstod det 42 Favne lange Grundareal, som skulde til for at rumme et Bundgarn. En Række af Garnrader forbundne Stader udgjorde en „Lænke", der efter Forholdene kunde være kort eller lang, og hvis Leje, Løb og Strækning nøje var fastlagt efter visse „Med" eller Landkendinger, som burde tages til Rettesnor, naar Pælene sattes i Bunden. Ifølge Matriklen af 1697 fandtes der da mellem Aggersund og Gjøl Stene $958^1/_2$ Bundgarnstader, men i den følgende Menneskealder steg Tallet med den voksende Udnyttelse af Fjorden saa betydeligt, at en ny Fortegnelse blev nødvendig.

En af Limfjordskommissionens Hovedopgaver 1741 blev at fremskaffe en saadan og indhente Oplysninger om Adkomstbreve og Skøder, hvorpaa Ejerne grundede deres Ret. Af den nye, 1749 udarbejdede Stadebog, der indeholdt detailleret Redegørelse for hvert enkelt Bundgarns Retning og Placering, fremgik det da, at der siden 1697 var kommet en Mængde nye til, saa der ialt i sluttede Kolonner stod opmarcheret 1431½ Bundgarn paa Fjorden. Af hvert oppebar Kongen 1 Mark aarlig, medens Silderusestaderne, der fra 17 var steget til 686, slap med at udrede det halve.

Oksholm Gods paa Øland nød Indkomsten af ikke mindre end 200 Bundgarnstader, men næppe nogen Herregaard i det hele Rige kunde dog i Fiskeriherligheder staa Maal med Sebberkloster, som i Begyndelsen af forrige Aarhundrede sad inde med 343 Stader, 2 Saltboder, 2 Aalegaarde, samt et Endelsfiskeri, samtidigt med at der af Bønder paa Godset foruden Afgifter i Sild ydedes 32 Rejser med Kaage til Aalborg, 19 til Nibe og 308 Gangdage til Fiskeriet og Saltboderne.[157]

I rige Fangstperioder efterstræbtes de gode Stader formelig som Guldgruber. 54 Stykker solgtes saaledes 1802 for en Sum af 1500 Rdr., 5 i „Guldsmedelænken" paa Nørlaa gik 1806 op i 950 Rdr. Kurant, 1809 naaede 5 andre i „Østen Pøttens Lænke" ovenikøbet 2000, og lignende Toppriser vakte Opsigt i Sildefiskeriets gyldne Dage, før Nedgangen tog rivende Fart.[158]

Fra først i Marts, naar Isen brød op, til midt i Juni, samt atter fra 1. September til Vinterens Begyndelse, stod Bundgarnstaderne ude.[159] Paa Bredningerne herskede der da stor Travlhed, naar de mangfoldige Pæle skulde stikkes i „Laaernes" bløde Bund, og ved den Lejlighed var „Løderkarlen" eller „Lodkarlen" — saaledes kaldt, fordi han lønnedes med en Part af Fangsten, — en uundværlig Person, som til Punkt og Prikke vidste, hvor hvert enkelt Stade skulde placeres for at være i streng Overensstemmelse med Fortegnelsens Forskrifter, fortrolig som han var med de hævdvundne Sigtelinjer.

Ældgammel Tradition laa ofte til Grund. 1638 nævnes ved Aggersborg „nogle besynderlige Bakker", der tjente som „Landemeed til Garnsæt udi Bredningen",[100] — og Stadebøgerne fastslog i alle Enkeltheder, hvor hvert Garn rettelig burde staa.

„Naar den østerste af de 4 Høje paa Tyrrestrup Mark og Nibe Kirketaarn kommer overens", laa en „Lænke" paa Nørlaa saaledes i lovligt Leje. „Naar den nederste Ende af Skindbjerg Hulvej kommer ud af Enden paa Herculis Bakke", var en anden paa „Fruens Grund" vis paa sin retmæssige Placering fra Dybet indefter, — og saaledes havde hver „Lænke" sin Retning, hvert Stade, som kaldtes med Navn eller Nummer, sin faste Plads i Geleddet. Oldtidens Gravhøje, enlige Tornebuske, Vejrmøller, Gavle og Kirketaarne toges i Brug som Holdepunkter, naar Sigtelinjerne lagdes ud over Grundene, og „Løderkarlen" kendte nøjagtigt, hvorledes alt burde lægges tilrette.

Den Tid Fangsten gik for sig, gjorde Kaagene Fjorden levende; thi som Regel 2 Gange i Døgnet maatte Garnene røgtes og Sildemængden øses ud med Skuffer og Spande. Før det dagedes — i Mørke, Blæst og Slud — tørnede Mandskabet ud med „Løderkarlen" i Spidsen. Kaagene maatte være fladbundede for at glide hen over Grunde og Garnrader; til hver hørte 3 Mand, som havde 12—14 Bundgarn at passe, og omkring et Hundredtal af den Slags Smaafartøjer stod daglig i det graa Morgenlys ud fra Nibe, Sebbersund, Valsted, Klitgaard og de øvrige Lejer, medens større „Krejlkaage", rummende 500—1000 Ol, var beregnede til Transport af Fangsten til Salterierne i Aalborg og Nibe, hvor „Gældepiger" stod parat for at rense og behandle Sildene.[101]

Hen under Aften gik Baadene atter ud, stundom blev det sent, inden Arbejdet var endt, og prægtigt maa Synet have været i Sildefiskeriets store Dage, naar den hele Flotille af Kaage, næsten synkefærdig under Lasten af Sild, plaskede hjemad i Sølv paa den maaneblanke Fjord, hvor de lange Ræk-

ker af „Steg" stribede Vandspejlet med deres Skygger og Kysterne forsvandt i det drømmende Halvlys.

At forpagte og drive Bundgarn var dog ikke Hvermands Sag; kun Folk med Penge vovede sig i Lag med sligt; thi Størsteparten af Fjordens Beboere maatte tage tiltakke med billigere *Drivnedgarn* for at bjerge noget Udbytte af Farvandet. Selv Landboer dyrkede dem ivrigt, ja for 100 Aar siden regnede man med, at ca. 1500 Nedgarnskaage var i Brug fra Hals til Løgstør, og alene i Aalborg Amt beskæftigede 2000 Mennesker sig med dette Fiskeri, der stod frit for enhver, som holdt Dug og Disk, naar man ikke gik Bundgarn og Varpesteder for nær.[162]

For øvede, søvante Folk gav *Sildevaaddræt* dog langt større Fangst. I Sallingsund, hvor især Beboerne af Nautrup og Vile Sogne i stor Maalestok helligede sig Fjorden, drev man det i sluttede „Vaadlag": 1 Baad med Redskaber og 5 faste Mand, samt et Par Hjælpere, eller, hvis man fiskede Døgnet rundt, yderligere et Hold til Afløsning. Laget, som var fælles om Udlæg, Arbejde og Udbytte, anførtes af „Skipperen", som bredte sig paa „Skippersædet" agter ude og bar Vaadlagets vældige Søstøvler, medens „Hywwimanden", „Klokkeren", „Stenmanden" og „æ Pæsen" hver havde sit at forrette.[163]

Sildevaaddræt brugtes dog fortrinsvis paa Fjordstrækningen mellem Klitgaard og Hals. Renden langs Gjøl udnyttedes stærkt, — „Gjølstens-Sild" stod i Ry, hver arbejdsfør Mand paa Øen befattede sig paa en eller anden Maade med Fiskeri,[164] — og af 17 matrikulerede Varpe- eller Vaaddrætsteder langs Kysterne, hvor Dybet med bratte Vægge nærmede sig Land, „Nabet", „Isbakket", „Rivihjel", „Støvlestedet" og hvad de nu alle hed, svaredes der siden 1750 faste Afgifter til Kongen.

Ved Landdragning af Vaadet deltes Mandskabet inde paa Stranden i to Hold, et ved hver Ende af Garnet. Udstyret med Søstøvler, Skødskind og Ærmer af Læder, samt et Bælte med en Stump Træ og en Krog til Tøjring af Rebet, tog Fiskerne

nu fat af alle Kræfter, den ene bag den anden, — og tæt omslyngende hinanden med Armene, kæmpede man sig i Vand næsten til Livet baglæns Fod for Fod ind efter, slæbende det vægtige Dræt over Havstokkens Søgræs og Sten. Paalandsstorm og Brænding kunde til Tider slaa Mændene omkuld, men Fortidens Limfjordsfiskere var haarde Halse, som ikke gav op, før Fangsten var bjerget. Mangen Gang i Sildefiskeriets æventyrlige Dage skæppede den godt, — ved Løgstør, hvor Fiskerne næsten kunde spænde over det snævre Farvand, skal der 1827 i et Dræt være taget ikke mindre end 3000 Ol Sild.[165]

Gode Kræfter og robust Helbred skulde der unægteligt til, tvungne som Fiskerne var til at færdes paa Fjorden i dens Barskhed ved Nattetide i Kulde og Blæst; thi paa de mægtige Fladvande maatte de som Regel „tvende Gange daglig For- og Efteraar, ofte lige til Bæltestedet, vade frem og tilbage et Længdemaal af omtrent en halv Mil til og fra Kaagen og saaledes dyndvaade arbejde adskillige Timer". Lukkede Frosten Fjorden, gik man i Lag med det brydsomme Slid at drage Vaad under Isen, — Fiskernes fattige Kaar forbød dem at ligge ledige, — og mange fik i den frygtelige Kulde et Knæk, de aldrig forvandt.[166]

Naar Bønderne ud paa Efteraaret kom agende efter deres Sild og forfrosne mødte op paa Fangstpladserne ved den aabne Strand i tykke Kisteklæder, med Hovederne formummede paa gammeldags Vis i „Hatteslag", Ætlinge af de middelalderlige Hætter, der faldt ned over Skuldre og Bryst og kun lod Næse og Øjne titte frem, kaldtes det 1833 „et herligt Syn", idet Fiskerne helt sommerligt i Skjorteærmer stagede Kaagen i Land.[167] Men Skinnet bedrog; thi under Overtræksbukser og Kitler af Lærred var Søens Folk ikke mindre velindpakkede end Landboerne. Søstøvlernes overflødige Rumfang havde man betænksomt stoppet ud med Langhalm, to, ja stundom tre Par svære Uldstrømper sad trukne over hinanden, og det yderste, som gerne droges uden paa Bukserne, var tilligemed Vanter og

Muffediser delvis strikket af Menneskehaar for til Gavns at gøre dem holdbare.[168]

Men Fiskerne stred dog — trods alle Kneb og de mange Lag Tøj — en haabløs Kamp imod Kulden. Alt eftersom Timerne sled sig hen, piplede Vandet ind gennem Læder og Udstopning, og hvor drøje Klæderne end var, skulde Vinden nok i det lange Løb finde Vej gennem Marv og Ben.

Træt og forkommen gik Fiskeren hjem til sin Hytte, medens den evindelige Blæst sang ham i Øret og Fjordens Vande ustandseligt rislede over Grus og Revler. Det ene Aarhundred med det andet havde lyttet sig bort i de samme Melodier, som bandt de skiftende Slægter tæt til Fjorden; thi ingen, som boede langs dens Strand, kunde frigøre sig for dens Trylleri. Fra Barnet, som legede mellem Søgræs og Sten, til den gamle Stabejs med høj Hat, hvem Sommersolen lokkede ud med „Glibe" paa den flade Bred, Købmanden i de mørke Bindingsværksgaarde ved Aalborgs Aaer, Jorddrotten, Bonden og Fiskeren, — Fjorden havde Bud til dem alle; Forholdene havde i Tidernes Løb ført med sig, at Limfjordsbækkenet før Havets Indbrud trods alt, hvad der skilte, i mangt og meget var kommet til at udgøre en sluttet kultur- og erhvervsgeografisk Helhed.

FEMTE KAPITEL

Fjord og Folk.

> Limfjorden er for Bønderne „den reneste og mageligste Gjenvej og en betydelig Canal, paa hvilken de, uden at krydse i Dyndet paa Landevejene, hastig, sikker og uden stor Bekostning bringer deres Vare frem og tilbage".
>
> Patriotiske Samlinger, 1786.[1]

LIMFJORDEN selv var rig, — og det barske, træløse Land bar mange Steds Præg af Velstand. Forlængst hørte Skovene Fortiden til, Vanrøgt og Storm havde haardhændet fejet dem over Ende, men den som færdedes ude paa Vandet, saa dog mangfoldige Steder bag forrevne Brinker og Kjærstrøg et velbygget Bondeland udfolde sig i sin Bredde med hvide Gaarde og bølgende Korn og Græs.

Kun hist og her spejlede Midtjyllands Fattigdom sit sørgmodige Ansigt i Fjorden, yderst ude ved Agger brød Vestkysten frem i sin Goldhed, — men alt i alt havde Naturen dog langtfra været kneben med Gaver. Mergel, Kalk og Ler gav Agrene Kraft; saftige, grønne Engsletter strakte sig i Overflødighed for det græssende Kvæg, og i det 18. Aarhundrede vilde man tilmed hævde, at blot Bønderne noget bedre forstod at behandle deres Engbund, — „vilde den ikke give Marsklandene meget efter".[2]

Her paa de aabne, forblæste Marker hørte Jyllands Herlighed af prægtige Heste hjemme i Salling, Thyland og Mors, og Limfjordsegnenes Hornkvæg lovpristes i høje Toner.

Graa af Lød — med hvidt Hoved og hvid Stribe langs Ryggen — var Kjær Herreds Stud velset paa Markederne i Husum; de mere højbenede i Salling og Himmerlands stærke Okser, der egnede sig fortrinligt til Plov- og Trækdyr, vakte Respekt, hvor de mødte frem, — men ingen kunde i Storhed staa Maal med Studen fra Thyland og Mors.[3]

Ikke blot de velnærede Lande, som delvis omsluttedes af Fjorden, men ogsaa de andre, mere tilbagetrukne Kyststrøg var i Tidernes Løb groet tættere sammen under Trykket af de bagved liggende Heder, som stadig voksede i Omfang. Adskilt fra det øvrige Jylland ved lynggroede, tyndere befolkede Strækninger blev Fjordlandet ligesom mere og mere presset mod Nord.

Et Blik paa hosstaaende Kort giver et Indtryk af, hvorledes Forholdene var mod Slutningen af det 18. Aarhundrede.

Hederne i Himmerland — og næsten en Femtedel af Aalborg Amt laa i Begyndelsen af 1800erne hen i Lyng, medens dyrket og udyrket Areal forholdt sig som 28 til 23,[4] — afløste mod Syd de rigere Landstrøg langs Fjorden. Foran Foden af Vendsyssels Bakkeland gled Størsteparten af Kjær Herred som en Plæne ud mod dens Bredder; bag Kystrandene af Nørlyng Herred laa Viborg Egnen begravet i Lyng,[5] — og med Ryggen mod Vesterhavets Ørkenbræmme af Klitter og fygende Sand krængede Han Herred og Thy deres Velstand ud imod Fjorden.

Det fede Sallingland strakte sig saa langt ud i dens Strømme, som gjaldt det om at holde sig Magerheden i Fjends og Ginding Herreder saa fjernt fra Livet som muligt, — og Vester ud gik det paa samme Maade. Her grænser Harsyssels bedste Kornland mod Limfjorden; thi Hjerm Herred med sin gode, kalkholdige Jord var fordum som et Kanaan i Sammenligning med det indenfor liggende Hammerum Herred, — „Jammerfuld Herred" som det haanende hed, — og ikke mindre paafaldende traadte Forskellen frem mellem Fattigdommen mod Syd og Fjordegnene af Skodborg og Vandfuld Herreder. Selv i vore

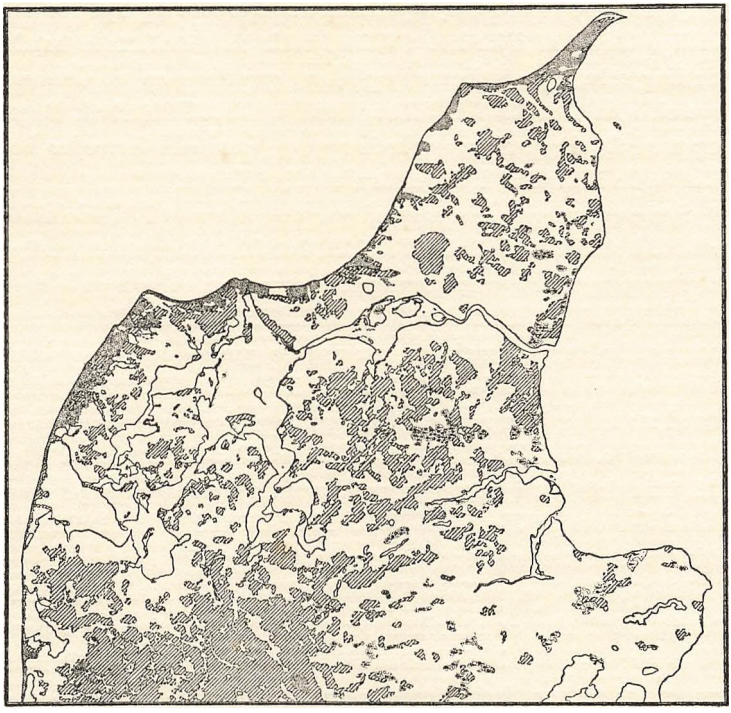

Hede- og Sandflugtsarealer i Nordjylland i 1790erne. Efter Videnskabernes Selskabs Kort.

Dage, da Opdyrkningen har forvandlet saa meget, mærker man Modsætningen, naar man fra den mægtigt dominerende Nr. Nissum Kirke, omringet af velnæret Agerland, lader Blikket fortabe sig mod Syd over Kloster- og Kronhedens mørkttonede Flader.

Den gennem Aarhundreder voksende Lyngørken i Jyllands Indre havde afstængt Limfjordsegnene som en Helhed. —

Forskellige Stammer havde i Oldtiden taget Kysterne i Besiddelse; de gamle Sysler omsluttede Folkeomraader, hvis Særpræg varede ved gennem Tiderne; Vendsyssel laa mod Nord,

Thysyssel mod Nordvest, og Himmerland bredte sig Syd for det østlige Strøg af Fjorden. Sallingsyssel, som omfattede baade Salling selv, Fjends Herred og Mors, grænsede op til Ommersyssel, som Norden for Viborg brød ud imod Hjarbæk Bugt, og med Ginding, Hjerm, Skodborg og Vandfuld Herreder beslaglagde Harsyssel Fjordens sydvestlige Kroge.[6]

Syslernes stærke Afsluttethed var dog allerede i Middelalderen ved at udjævnes, men Fortiden bandt, Folkeejendommelighed og gammel Sædvane bevarede Livskraften, selvom en Mangfoldighed af nye Skel som Revner løb ind mellem Rammerne. Stædigt holdt man saaledes fast ved de gamle Maal; thi skønt Christian den Fjerde 1602 havde indført en Normaltønde,[7] brød man dog ikke med stedlig Skik, men lod Skæpperne være forskellige. Paa Mors gik der saaledes 20 paa Tønden, i Thy 18, i Salling 12; i Skodborg og Vandfuld Herreder brugte man 12, i det øvrige Harsyssel 10, i Himmerland 7, og gældende Maal i Ommersyssel var Viborg Tønden paa $7^1/_2$.[8]

Limfjordens geografiske Ejendommeligheder førte ganske naturligt med sig, at Befolkningen deltes i mangfoldige Smaagrupper; — afsondrede fra andre følte Næs- og Øboer sig som noget for sig, og Skellinjerne spores paa Kryds og tværs.

Han Herreds Folk var noget af det fjerneste, man vidste, og om sære, indesluttede Personer, som skyede Samkvem med andre, sagde man derfor: — „de har det for sig selv ligesom dem Østen for Thisted".[9] Endnu tæt op mod Mands Minde trak Vendelboerne Grænserne for det tilladelige saa snævert op, at slog en Mand sig ned i et af Han Herreds Nabosogne, hed det kort og godt, at han var — „rejst ud af Landet".[10] „Holmboerne" paa de af Moser og Vandløb omringede „Holme" i det nordlige Himmerland adskilte sig i mangt og meget fra de Omboende,[11] ja selv Øst og Vest for det store Engdrag, som tvedeler Slet Herred, var der Forskel at spore i Sæd og Skik.[12] Aggerboerne skyede Forbindelse med andet Folk,[13] og trofaste mod Mindet om de Tider, da Harboøreland havde været et særligt Birk,

kaldte Befolkningen her stadig Egnene Sønder ud for „ovre i æ Herred" eller „op i Herredet".[14]

— Godt tilfreds med sig selv var de imidlertid alle og utallige de Haansord og Stiklerier, hver enkelt Gruppe havde paa rede Haand overfor Naboer og Genboer; thi hvad deres Særheder og Skavanker angik, var Blikket skærpet til Gavns.

Alene de mangfoldige Dialekter, som gjorde sig brede langs Fjorden, gav Stof til Moro over Naboernes ubegribelige Snurrigheder. Han er derfra, hvor man siger „æ" til en Flæskepandekage, — sagde man i Vendsyssel om Thyboen.[15] Men om Vendelboen selv var der jo det at bemærke, at han sagde „han" til en Hat og „hun" til en Lue, og medens man paa Mors bagte i en „Uen", Ovn, brugte Himmerboerne en „Uen", Vogn, naar de skulde ud at age.[16]

Ikke mindst Sallingboerne var Skive for de Omboendes Spottegloser; alene det, at de sad saa lunt i Hus paa gode Agre med herligt Kvæg, virkede irriterende, — og først og fremmest stak deres Forkærlighed for Æde og Drikke stærkt i Øjnene.

Mange andre Fjordboer kunde dog forøvrigt selv gøre god Besked, hvad det angik; — „neppe gives noget Sted, hvor Bonden i Almindelighed lever bedre end i Thy; god Mad og stærkt Øl bestræber enhver, endog den fattigste, sig for altid at have paa sit Bord", hed det saaledes 1802.[17] Men de velfodrede Sallingboer, som grænsede op til Folk paa slunken og mager Jord, maatte mest holde for.

1768 faar de i „Danske Atlas" det Omdømme, — at „Mandkjønnet er et stort og tungt Folk af den stærke Føde, de nyde; thi i Salling spises meget og godt, da Landet er rigt paa Kjød, Smør, Ost og Fisk." [18] Om den Sag var der Enighed,[19] men en Herredsfoged, som levede sit Liv iblandt Sallingboer, gik dog 1735 videre endnu ved at skildre dem som — „saa slette Mennesker, som nogensteds i Danmark findes, vrangvillige, efterladne, ej vindskibelige og arbejdsomme, men til at æde og drikke blive de vel Mestre for andre Steder".[20]

Fursund var som et Svælg; thi paa Øen hinsides det snævre Løb mødte man Mennesker af en hel anden Støbning, — „arbejdsomme, flittige og ved det haardeste Arbejd uforsagte Folk". „De leve meget knapt saavel hjemme som ude," — hedder det videre 1768, — „en Spege-Aal, et Stykke Brød og en Bøtte sur Mælk er et godt Maaltid for en Furbo; de ere ædrue, Drik, Dobbel og deslige Laster ere de ej hengivne til; den, der er for saadant, er foragtet imellem dem".[21]

De fromme Furboer med det lange, lige afskaarne Haar flyttede ikke bort fra deres Ø, faa Fremmede besøgte dem, — „saa det er en gammel Folke-Slægt, som beboer dette Land".[22] Forfædrenes ellers forlængst opgivne Skikke bevaredes derfor trofast paa Fur. Ved Mandens Ligfærd havde Konen endnu for hundrede Aar siden Plads paa Vognen ved Siden af Kisten med Skørtet slaaet op over Hovedet,[23] og Middelalderens Folkeviser var stadig i Brug, naar Dansen gik under Gæstebud.[24] Til henimod 1700 havde disse Sange holdt sig i Himmerland hinsides Fjorden, nu var de forlængst lagt bort,[25] — men Furboerne kunde stadig „Hundredvisebogen" og Kingos Salmeværk paa Fingrene, og Fiskerne fra andre Egne hørte dem ofte om Natten synge ude paa Fjorden.[26]

Med høj Røst raabte man fra Fur ud over Sundet mod Sallingland: „Hvad er Sallingboens største Glæde?" — og naar Ekkoet pligtskyldigt fra Bakkerne svarede „-*æde*", gottede Furboen sig inderligt.[27]

Morsingerne morede sig paa samme Maade;[28] — „at drikke og æde er Sallingboens højeste Glæde," hed det ogsaa her,[29] — men selv gik de gode Folk dog ikke Ram forbi.

„Engang blæste der en Mønnetørv af en Lade ud i Fjorden, og af Tørven blev Mors, og af Pindene, som sad deri, blev Morsingerne; — derfor er det ogsaa nogle pindede Karle".[30] „Krummer er ogsaa Brød," sagde man i Salling, „og Morsingboer ogsaa Mennesker." Men der var naturligvis Forskel paa Kvaliteten; thi efter Thymaal skulde der 3 Morsingboer „te en

Mennesk", og for en Himmerlænding stillede Sagen sig saaledes, at der krævedes „3 Sallingboer til at være lige saa kloge som én Himmelbo og 3 Morsingboer til at være lige saa kloge som én Sallingbo".[31]

Forøvrigt kunde man kende „Morsingboerne paa deres store Hoved og Thyboerne paa deres store Næse". Disse sidste brugte en lignende Karakteristik, dog — det siger sig selv — med den nødvendige Forandring, — at Næsen tildeltes Sallingfolket;[32] og hvad Morsingerne angik, blev de ikke Svar skyldig, men satte Trumf i: — „Æ Sallingbo æ saa dowen, te di gier ett gøjer djæ æjen Baer".[33]

Gjøl var Limfjordens Bøotien. Beboernes Plumphed og Svineri bragte dem i Vanry. „Han ta'er det med Fingrene li'som Gjøl Drenge", — og man fortalte, at da Vorherre havde skabt Verden, opdagede Sct. Peter nogle smaa Svinepærer, som var glemt, og af dem dannedes saa Gjølboerne.[34]

Et Mundheld sagde: „det staar i Vejret som Gjølboens Pibe"; thi skæppede Sildefangsten godt paa Fjorden, stak han sin Pibe højt i Sky, medens den hængte bedrøveligt, naar Udbyttet var sløjt.[35]

Et fælt Rygte havde ogsaa Havgasserne ude fra Vestkysten, og Agger- og Harboørefolk var tilstrækkelig kendt over Fjorden, hvor de Sommer efter Sommer huserede med deres Pulsvaad. Skuespilleren Chr. N. Rosenkilde fortæller i sine Erindringer et lille Barndomsminde fra Slagelse, som fyndigt skildrer den Afsky, man nærede imod dem. Da hans Mormor, som var fra Vestjylland, en Dag stod i Køkkenet i Færd med at skære et Stykke Mad til en fattig Kone, spurgte denne hende, fra hvad Egn hun stammede. „Jeg er barnfødt i Hansted," svarede Bedstemoderen. — „Ih, fy for en Ulykke," hvæsede Tiggersken, „saa er I jo en Havgasse! Vorherre bevare mig saa for Jer Almisse!" — Og dermed forsvandt hun og lod baade Skilling og Mellemmad blive liggende.[36]

Levende i Fattigdom med deres mange Børn var Aggerboerne

— som det 1769 siges — „et sært og haardt Folk og ulige deres Landsmænd i Klæder og Sæder, ligesom de og i Sprog og Tale er kjendelige fra andre Thyboer".[37] I mange Henseender stod de under disse, men — fremføres det 1802 til deres Forsvar — sligt var ikke „at undre over hos disse Folk, som alene paa Søen og af Søen skal have deres Livs Ophold, og hvem den stedmoderlige Natur neppe forunder en sikker Plet at bygge en Hytte paa".[38]

Som det sømmede sig Stympere paa saa ussel en Jord, var de ydmyge og beskedne. „A er kun en Aggerbo".[39] Deres Enfoldighed var næsten bleven et Ordsprog og en Mængde Historier i Omløb om dem, men uanfægtet holdt de dog fast paa deres Kanter og Særheder.[40] Hvor vidt de end færdedes langs Fjorden, hørte de trofast til i den hjemlige Sandørken, hvor de levede afsondrede fra alle andre, og ingen gik ved Giftermaal udenfor Sognets Grænse, ingen førte en Fremmed ind,[41] — Aggerboen havde nok i sig selv.

Adskillige Folk om Fjorden gik det som dem. Særpræget sad godt fast, hvor meget de end fartede om; thi Hjemmefødninge var de saavist ikke alle, Studehandel førte mangfoldige Bønder viden om, Fjorden laa aaben for Fiskerne i hele sin Udstrækning, og „Aalepiskerne" fra Thyholm flakkede til Stadighed Jylland rundt med deres Kærrer fra Marked til Marked.

I Kampen for Tilværelsen blev de nødte til at færdes ude blandt andre, men Folk fra de forskellige Limfjordsegne vedblev dog fordum til Marv og Ben at være, hvad de var.

Da en Dommer i et Forhør spurgte en Gjølbo, om han var Kristen, lød Svaret omgaaende: — *„Næj, a ær en Gjølbo!"*[42] Ude paa den store, islagte Fjord foer to Mænd fra Mors vild i Taagen og mødte et Par Thyboer, som raabte dem an: — „Hvaa er I faa Mennisker?" — *„Vi er ett Mennisker, vi æ Maassenger!"*[43]

Men hvor meget man end holdt paa sit eget og stiklede til Naboer og Genboer, havde den fælles Lod dog bundet Fjord-

boerne uløseligt sammen. Til en god Mellemmad hørte der jo ifølge Ordsproget forskellige Fjordegnes Produkter, — „Brød fra Harsyssel, Smør fra Salling og Ost fra Fjends Herred",[44] — og for at opretholde Livet var alle Folkegrupper Farvandet rundt tvungne til at arbejde sammen. Var der meget, der skilte, var der til Gengæld ogsaa utallige Baand, som nødvendigvis knyttede sammen.

Fælles for alle var Fjorden.

Gik Aal og Sild rigeligt til, var Glæden almindelig over Vorherres Gaver, — udeblev de, følтes det haardt i de mange Hjem. Himlen var fælles, Stormen, Taagen og Regnen, alle var afhængige deraf i den daglige Dont.

„Klaer op i Sky; læ ræen i Thy;
klaer op hos os; læ ræen i Maas";

sang Hyrdedrengene i Salling for at sikre sig Tørvejr paa Naboernes Bekostning. Paa Mors gjaldt det fromme Ønske i lige Maade om Thy;[45] thi ogsaa hvad Vejr og Vind angik, var man naturligvis sig selv nærmest.

Men Himlen fordelte selv sine Gaver af Sol og Væde, og ens for alle Fjordboer var den Agtsomhed, hvormed man tog Vare paa Tegn og Mærker, som varslede det kommende Vejr.

Det første man gjorde om Morgenen, det sidste om Aftenen, var at betragte „Himmelens Skikkelse, Skyernes Udseende og Vindenes Retning". „Naar om Vinteren Soden drypper ned af Skorstenen, eller naar tykke, mørkeblaa Skyer hænge i Nordvest over Havet, er det et sikkert Tegn til forestaaende Tøvejr eller Snefog." Den dumpe Brusen fra Vest meldte om Blæst, som nærmede sig; flammede Smaaskyer var Forridere for Stormen, og naar et Rejseselskab af Maager, hver med en Sild i Næbet, trak fra Havet ind over Fjorden, spaaede det ligeledes Uvejr, medens roligt og stadigt Vejr var i Vente, naar disse Fugle i Smaaflokke sejlede den modsatte Vej gennem Luften. Tyede de derimod op paa Land og slog sig til Ro paa Mar-

kerne, eller Høgene viste sig hyppigt, kunde man sikkert belave sig paa Stormvejr. Vedholdende Lavvande paa Fjorden forkyndte Tørke, Højvande, at Regn var i Sigte.[46]

Tamperdage, Kyndelmisse, Mariæ Bebudelsesdag, Palmesøndag, Langfredag, Sct. Marcus Dag, Urbans Dag, Sct. Bartholomæi, Mikkels Dag, de 40 Riddere, Syvsoverdag og mange flere tjente fra Arilds Tid som Mærkedage ved Fjorden.[47]

Et usvigeligt Bondetegn var det, naar røde Tordenskyer steg og sank over Horisonten mod Nordvest og samtidig i Sydøst; saa sagde man, at „de Hansted Kjællinger" og „Randers Drenge" viste sig mod hinanden, — og Regnen var vis inden tre Dage.[48] Gik Bølgerne med hvide Toppe ind mod Kaas Strand, hed det: „Æ Jegindbo er uur i djæ Skjaawtærmer i Daa", og i Salling brugte man Udtrykket: „I Dag staar Livø op", naar Øen tonede højere end ellers som Forvarsel om Uvejr.[49] En tyk Klodesky, som om Morgenen dukkede frem fra Sydvest, kaldtes paa Aalborg Egnen „en Gjølbo, der staar op og kikker efter Læsø Kjællingerne"; [50] thi Gjølboerne gik jo som Regel i hvide, ufarvede Klæder,[51] — og naar „Himmerlands Tyr brølede", fandt Salling Fiskerne det raadeligst at tage i Land.[52]

— Himmel og Fjord var Bondens Almanak, og ude paa Bugter og Bredninger mødtes Godtfolk fra alle Kanter og færdedes mellem hinanden det meste af Aaret. Salling- og Morsingboer, Harboer og Thyboer løb sammen paa den tillagte Flade, naar de var ude med „Stangtømmeret" efter Aal, og saa længe Fjorden var aaben, laa de forskellige Vaadlag stadig Side om Side. Havgasserne fra Harboøre og Agger havde hele Farvandet til Løgstør for sig de Sommermaaneder, Pulskøllerne slog i Vandet; boende under Tag hos Bønderne Aar efter Aar, blev de fortrolige med dem; Furboerne gravede efter Orme eller strejfede med deres Smaabaade Bredningerne rundt paa Aalefangst, og hvor Sildene gik, strømmede Vaaddrætbrugere sammen fra alle Hjørner af Fjorden.

Helt fredsommeligt forløb disse Møder dog ingenlunde altid; thi de nærmest boende Fiskere saa naturligvis med Misfornøjelse, at andre greb ind paa deres formentlige Enemærker. Mangt et drabeligt Sammenstød ude paa Fjorden med drøje Skældsord, Forbandelser og tørre Hug fandt Sted omkring Morslands Kyster.[53] Folk fra Nibe og Sebbersund kunde, — naar Sildene trak mod Nord, — forgribe sig paa de mere begunstigede Genboer fra Gjøl og Øland, — 1560 maatte Kongen skride ind i den Anledning,[54] — ifølge Blicher leverede „de utrættelige Aggerboer" i 1830erne en Fiskerflaade fra Fjends Herred „et Søslag, hvilket dog kun kostede nogle Saarede paa begge Sider",[55] — og Harboøre-Havgasser, Lundøboer og Sallingfolk tog til Tider en voldsom Tørn.[56]

Mest gik det dog fordrageligt til. Faren og Møjen var jo fælles, en Haandsrækning kærkommen, fra hvad Folk den end kom; man lærte af hinanden, laante og lejede, naar det kneb. For at kunne deltage i Pulsvaadsfiskeriet plejede de fattige Venøboer i Sommermaanederne at hyre sig Baade ude paa Havlandet,[57] — og medens Sallingfiskerne selv forfærdigede deres Sildevaad, maatte Pulsvaad købes hos Harboørefolket.[58]

Hver Egns Mænd holdt dog selvfølgelig sammen, og sine Steder havde der mellem dem udviklet sig et vist Frimurersprog, som uindviede ikke forstod. Naar Fiskerne paa Risgaarde Bredning var ude efter Aal, hændte det ofte, at et andet Fiskerlag kom i Nærheden og nysgerrigt raabte dem an for at faa at vide, hvordan det gik. „Bommeskrald" eller „ham med den gule Sydvest" betød da, at der slet ingen Aal var fanget. En enkelt sølle én hed „Niels Pus", 2 „et Par", 3 „nok" eller „mange", „ham ved Søhaleenden" eller deslige, 4 kaldtes „frisk op", 5 „Pe Ris", 6 „Ma Rundsel" — og saa fremdeles. „Niels til Kræns", „Hør i Blaar", „Jesper og saa hans Hund", „frisk op i 14 Dage", „Wolle Tyv", „Holmens Ret", „Thisted Kameler", „Klavs", „Rimand", „Dæjnens Pølser" og lignende gaade-

fulde Benævnelser var god Latin i Aaletællingens Terminologi.[59]

Man traf hinanden baade paa Fjord og Land, hvor Markederne lokkede selv de mest stavnsbundne Godtfolk sammen og Handelen gik. Her blandedes Limfjordens Maal mellem hinanden, Brændevinen gjorde Hovederne hede paa „Sunddravmarked", „Klim Snapsting", Sundsøre-, Øsløs-, Vestervig- og Klostermarked, og Storbønder stod som et Brag derfra; thi det var vel næppe for intet, man sagde: — „Er det æ Hav, der buldrer, eller er det æ Thybo, der kjører fra Marked?"[60]

Man mødtes i Kroer og paa Færgesteder, hvor Farten gik mellem Landene, hver Egn havde jo Overflod paa visse Produkter, men savnede andre, som Genboen besad, — og „Krejlernes" og Landkræmmernes farende Flok, som evindelig krydsede paa Fjorden, bragte Nyheder rundt og holdt Samkvem og Omsætning vedlige.

Et var man endelig enige om, — at udbytte Fjorden til Gavns, ja ud over alle Grænser, saa Fiskemængden foruroligende gik tilbage. Jo fattigere Egnene blev, des haardere maatte Fjorden holde for. Og det var ikke Fisk alene, man tog.

Rundt om paa de mangfoldige Sand- og Græsholme, som med Nød og næppe kunde holde sig klare af Vandet, rugede utallige Søfugle. De stod som Skyer over de lave Øer, fyldende Luften med Skrigen. Deres *Æg* var en Baadfart værd, og alle Vegne stak bjergsomme Bønder, naar Rugetiden var inde, til Søs mod de ensomme Holme, som Fuglene regnede for deres.

Omegnens Beboere plyndrede Nibebugtens Smaaøer for Maageæg, der ansaaes for — „fast lige saa nydelige som tamme Æg".[61] „Flægbusken" ud for Vestervig hjemsøgtes flittigt af Thyboerne i samme Ærinde,[62] og Herremanden paa Hindsels hentede sig en rig Æghøst paa sin Fugleholm, hvor Viber, Ryler, Strandbekkasiner, Hjejler, Blishøns, Maager og Terner i Mængde yndede at ruge.[63] Endnu for 100 Aar siden kaldtes

Ægsamling paa Limfjordens Fugleøer en „ej uvigtig" Indtægtskilde for Beboerne,[64] og Jagten fra Strand og Baad, særlig paa Svaner, Ænder og Vildgæs, gav rigeligt Udbytte. Rajgaasen frem for alle eftertragtedes paa Grund af sit Kød og sit Fjerlag med Iver paa de vestlige Strøg.[65]

Den ferske Fjord gjorde ikke blot Engene frodige, ogsaa Markerne maatte den ofte hjælpe med Gødning; thi naar Stormen havde raset, drev Bølgerne ind med Mængder af afrevne Søplanter, mest bestaaende af Kransblad, — „*Ræ*", som den kaldtes blandt Fjordbønderne.

Sidst i 1600erne omtales det som en Særegenhed for Øboerne her, at de plejede „at gøde deres Marker med den Tang, som kastes op fra Havet",[66] — og saa stor Betydning tilskrev man Fjordens „Ræ", at det fandtes fornødent at fastsætte Regler for at sikre Ejerne, hvad Søen skyllede op paa deres Strand. I Øsløs maatte ingen hverken Nat eller Dag bjerge „Ræ" paa anden Mands Grund; hvo, som om Nattetide lod sig finde ved sligt, maatte bøde.[67] Paa Mors opdeltes Kysterne i forskellige Skifter efter Gaardenes Antal, Parterne fordeltes ved Lodtrækning, — og naar Stormen peb og sorte Søer rullede det afflaaede Bundgræs ind paa Stranden, gik der Bud, at Tiden var inde. Væbnede med „Rækrat", en til Bjergningen indrettet Slags Rive, ilede Karle og Kvindfolk da til Fjorden, og i forrygende Efteraarsvejr maatte de med flagrende Klæder, gennemblødte og tilsølede slide ude i Havstokken for at fravriste Bølgerne deres Bytte.[68]

Da Havet 1825 var trængt ind, slog Saltet den „gamle Ræ" ihjel, men en ny af Bændel- og Klørtang traadte dog i Stedet og brugtes paa samme Maade.[69]

Der laa forøvrigt fra urgammel Tid en uændset Skat omkring Fjorden, langs hvis Kyster og Sandflakker Vandet slikkede om store *Stene* i Tusindvis. Her var nok at tage, hvis der var Brug derfor, men først i det 19. Aarhundrede, da Efterspørgselen vaagnede, blev Stenfiskeriet en Indtægtskilde, som

paa Hannæsland og andet Steds gav mangen Kaagejer Levebrød.[70]

— I de lange Vinteraftner, naar Blæsten brummede om Straatagene og Mørket murede Gaardene inde, havde man stadig Fjorden i Tanker. Garn og Fiskeredsel skulde bringes i Orden; det gav Arbejde nok i en Mængde Smaahjem.[71] I Sebbersund og dèr omkring samledes Karle og Piger paa Omgang ved den knitrende Arneild. I „Bødestuen" gik det da — ligesom i „e Bindstouw" paa Heden — løs med Viser og Æventyr, og naar Vaad og Garn var færdige, gav „Bødegilder" med Leg og Dans Belønning for Vinterens Flid.[72]

Faa Steder i Landet blomstrede *Hjemmeindustrien* som i Limfjordens afsides Egne; thi naar det 1759 i al Almindelighed sagdes om Landsbyfolk, at de fra Arilds Tid havde formaaet „ikke alene at føde, men ogsaa at klæde sig selv",[73] gjaldt det især om Nordjyderne, at de var selvforsynende som faa andre.

„Med Vished" kunde det 1828 slaaes fast, at ingen i Danmark brugte færre fremmede Varer end Vendelboerne; [74] — „omgivet med Vand paa alle Kanter er de ligesom afsondrede fra det øvrige Jylland" og „tilvejebringe sig selv derfor de fleste Fornødenheder".[75]

Alle Koner og Piger var — som August Hennings 1779 udtrykker sig — at ligne ved „odysseiske Kvinder, som endnu bedre end Nausikaa forstaar at blege Lærred og væve Tøjer".[76] Jo længere man kom mod Nord i Jylland, des mindre traf man af indsmuglede Varer, ja, i Vendsyssel „næsten intet andet end hjemmegjort Tøj".[77] Hvor Fliden var størst, kunde man gennemsnitlig beregne 100 Alen Lærred om Aaret for hver arbejdsdygtig Kvinde, — og denne Virksomhed gav Overskud til Udførsel.[78]

Over Aalborg udsendtes der 1798 hjemmegjort Lærred for 40,000 Rdr. Deraf aftog Norge en klækkelig Del, og da Forbindelsen med dette Land blev brudt, gik et betydeligt Marked

tabt. Købmændene i Aalborg, som før havde indført flere Hundrede Skippund Hør fra Østersølandene for at holde Tene og Spoler i Gang rundt om i Vendsyssel, Thy, Salling og Mors, mistede med et Afsætning.[79]

Hellerikke Mandfolket var ledigt de lange Aftner; i Han Herred, Thy og Mors havde de Hænderne fulde med at binde Halmløb, Simer, Grynkurve og Bikuber, at lægge Tøjr og Tøjrreb og udbedre Seletøj og Redskaber.[80] Prangere og Krejlere aftog Overskudet, hvis Bønderne ikke selv bragte det til Marked, og en levende Vareombytning fra Landsdel til Landsdel søgte at udligne Husholdningens Mangler.

— Sine Steder kneb det under disse barske Himmelstrøg mangen Gang haardt med *Brændsel.* Træ var jo ikke at opdrive, og Heder og Moser manglede tilmed ofte. Thyholms Bønder maatte over Oddesund Færge skaffe sig de fornødne Læs Lyng hjem af Harsyssels Overflod.[81] Jegindøboerne saa sig nødte til i Baade at hente Lyngtørv over fra Salling og Mors for at holde Husene lune,[82] Sallingboerne tyede til Mors for at sikre sig Hedetørv,[83] — og Havgasserne ude paa Tangen havde langt baade til Lyng og Klyne, saa hvis de ikke forgreb sig paa Vraggods og Klittag, tvang Nøden dem til at samle Kokasser og Faaremøg sammen for at faa noget at brænde paa Arnen.[84]

Ødelæggelsen af Skovene hævnede sig haardt. Ikke en Pind var der mere at bjerge, og med de stormfældede Træer var Oldenherligheden forbi; vilde man trods alt efter gammel Skik have Svin til Skovs, maatte de langvejs bort. 1619 gik der saaledes Svin fra Nykøbing helt nede i Gødvad Skov ved Gudenaaen, og Sognepræsten i Sejerslev nordligst paa Mors holdt Svin paa Olden i Silkeborg Egnen.[85]

De saakaldte „Sandskuder" slæbte Tømmer med sig paa Hjemturen fra Norge, eller driftige Nordmænd bragte det selv i deres Smaafartøjer, som besejlede Fjorden fra gammel Tid. Hjul-, Plov- og Vogntømmer, Plejle og Træsager af alle Slags

maatte skaffes hos Skovlovringerne paa Himmelbjerg-Egnen, — og i 1680erne, da Skovene paa Mors var ruinerede, klagedes der rundt om paa Øen over de besværlige Vognture, 12—13 Mile ad trælsomme Veje, ad Silkeborg til efter Trækram.[86]

Intet Under om Trykket paa de sidste Stumper af Fortidens Skove blev saa overvældende, at de gik under til sidste Rest, og Øland Skov, det eneste større Træsamfund mod Vest, blev da ogsaa fra Tid til anden skamhugget brutalt,[87] ligesom Bønderne her fandt Fordel ved at bygge Kaage og forfærdige Træsko og -skeer, som Oplandet aftog begærligt.[88]

Overalt langs Fjorden duftede *Brændevinen,* uundværlig som den var for at holde Maskineriet i Gang; thi paa mekaniske Fremskridt var der ikke at tænke, Snapsen gjorde — som Chr. Olufsen 1806 udtrykker sig — „indtil videre Kiler, Skruer og Vægtstænger overflødige; den er ogsaa simplere at anvende, da den ikke just forudsætter synderlig Theori".[89] Den var Tilflugten mod Kulde og Træthed, Husvalelse og Trøst for de nøjsomme Folk, som stred imod Blæst og Bølger, og naar en „Bondepraktika" 1798 dristigt anbefalede i Frostvejr hellere at slaa Brændevinen i Støvlerne end i Maven, gjorde Raadet vist næppe Lykke.[90]

For at undgaa Afgiften til Staten fremstillede man selv sin Snaps, hele Jylland over — og særlig „*Norden for Lov og Ret*" — lod man haant om Regeringens Forbud. Hjemmebrænding gik i Svang overalt. Sidst i 1700erne ansloges mellem Halv- og Tredjedelen af den Brændevin, man satte til Livs i Jylland, for ulovlig tilvirket, og det Indhug, som derved foraarsagedes i Kornmængden, voldte Økonomerne idel Bekymring.[91] Bønderne brændte væk, og hvis Fabrikatet blev sløjt, trøstede man sig som Hannæs Manden med, at — „saa lægge vi det, min Tro, dobbelt".[92]

Til Viborgs Fortvivlelse holdt Landsbyen Skals ved Hjarbæk Vig 1747 ikke mindre end 20—30 lovstridige Brænderier i Drift, og med lignende Ihærdighed puslede man om Brænde-

vinstøjet rundt om langs den hele Fjord;[93] thi selvom det i 1830erne kunde siges til de Morsingboers Ære, at Smugbrænding næsten var ophørt, maatte det til Gengæld indrømmes, at anselige Kvanta af den yndede Drik indsmugledes fra Salling, hvor Finkelfabrikerne florerede.[94]

Købstæderne led under alt dette. Den ivrige Handlen mellem Bønderne indbyrdes voldte dem Afbræk nok i Forvejen, og helt ruinerende blev det, naar selv Brændevinsbrændingen, Smaabyernes sidste Nødanker, for en stor Del gled dem af Hænde. En Rejsende regnede dem jo 1779 for ikke stort andet end „Bolig for Brændevinsbrændere", hvoraf der f. Eks. i Viborg alene nævnes 150, i Thisted 60.[95] Ja, en Snes Aar senere var Brændevinspandernes Antal i sidstnævnte By vokset til 70, saa det næppe var hen i Vejret, naar den tituleredes — „en Højskole for Drukkenskab".[96]

Borgerskabet i de fortrykte Limfjordsbyer gav sig Brændevinsdjævelen i Vold. Mulighederne for Handel og Næring i større Format var jo uendelig smaa, Byerne sad som i Bur, Aggertangen lukkede mod Havet, og Grundene ved Løgstør skabte Skibsfarten mange Besværligheder.

Med fri Udfart mod Øst kunde Aalborg alene trives, men selv denne By formaaede trods al sin Bevægelighed ikke at fastholde Nordjylland, hvor de geografiske Forhold uundgaaeligt drev de mere fjerntboende Bønder til selv at afsætte deres Produkter.

Vendsyssel laa saa langt af Led, plaget „af Sandflugt, Havguser, kolde, fortærende nordvestlige Vinde, slette Veje, Mangel paa Havne og gode Købstæder".[97] Overalt bar det Præg af et Land i Forfald — med „Havne, som sander til, Veje, som er farlige selv med smaa Postvogne, oversvømmede Aaløb, sammensunkne Broer, Enge af Udseende som Moradser, smaa Bondehuse uden Skorstene med Røgen trækkende ud af et Hul i Taget" — og saa fremdeles.[98]

Gennem Sand og Dynd slæbte Bønderne deres Vogne i Styk-

ker med Kornlæs til Aalborg ad milelange Omveje, Bro- og Færgepenge tærede paa deres Pung, og utrolig Tid gik til Spilde. Selv naar de var komne over Sundet, kneb det at finde Købere. „Hvo der saa Bonden flere Timer gaa fra Dør til Dør, før han kunde bevæge Nogen til at kjøbe hans saa møjsommeligen didbragte Korn, maatte hjerteligen beklage ham".[99] Stundom satte Stormen Fjorden saa stærkt i Oprør, at Overfarten standsedes i flere Døgn. Byen var da „fuld af Bønder, som jamrede over deres Heste, der sultede i Sundby, og medens de stode dèr langt fra Hjemmet, omkastedes deres Huse eller adsplittedes deres Tage".[100] Hvordan end Vejr og Vind føjede sig, var det en given Ting, at Vendelboen brugte — „tre og ofte fire Dage om at bringe et Læs Kornvare til Torvet, som i andre Egne med mindre Besvær, mindre Tid og Pengespilde udrettes paa én Dag".[101]

De nærmere boende maatte affinde sig med Skæbnen, men Bønderne længere mod Nord og Vest brød overtvært — og fandt Udvej paa anden Vis. I sin Nød tog man Tilflugt til Havet, som aabnede Adgang mod Norge. Landene mødtes broderligt i deres Mangel, Norge paa Korn, Nordjylland paa Træ, og Aarhundred efter Aarhundred, utvivlsomt lige fra Middelalderen, holdtes „*Skudehandelen*" fra Vestkysten i Fart. Skabt af et stærkt økonomisk Tryk lod den sig ikke kvæle, hvor ofte man end forsøgte derpaa, og ikke alene ved alle Smaapladser paa Vendsyssels Havkyst, men ogsaa langs Thyland og de nordlige Egne af Ringkøbing Amt, hvor Baggrunden var den samme, tog Bønderne mod Stranden for at afsætte deres Produkter.

Denne Ud- og Indførsel gik ganskevist for sig under primitive Former. Havne fandtes jo ikke, de smaa, fladbundede „Sandskuder" maatte lade og losse fra aaben Red og om Vinteren bjerges i Sikkerhed ind paa Stranden. Baade danske og norske Skippere besørgede Transporten, Bønderne kørte deres Korn til de nærmeste Udskibningspladser, Skuderne stod un-

der Sejl mod Norge og tilbage igen med Tømmerlast og Jærn, — og en meget betydelig Vareomsætning gik mellem Aar og Dag saaledes Købstæderne fuldstændigt forbi.

Forgæves klagede de deres Nød, — Thisted især følte sig ramt, — men alle Forsøg paa at dæmme op for Trafiken kom til kort, og saa længe Forudsætningerne vedblivende var til Stede, blomstrede „Skudehandelen" paa Vestkysten videre.[102]

Tidligt havde Aalborg Købmændene dog været paa Færde for at krydse denne Bevægelse. Den vandrige Ryaa, som bøjer i en Bue Vesten om Store Vildmose, førte jo som en brugbar Kanal dybt ind i det vestlige Vendsyssel, og allerede ved Midten af det 16. Aarhundrede var Aalborg i fuld Gang med at udnytte dette „alfare Hærstræde", som forbandt Byen med det fjerntliggende Opland. Ved Bolskifte og Stavad havde Købmændene Oplag af Grovvarer, Jærn, Humle, Tjære og Salt, som tilførtes i Kaage og afsattes til Bønderne. Ladede med Landbrugsprodukter gik Prammene atter tilbage. Men allerede før 1700 maatte Aalborg dog atter opgive Farten paa Ryaaens nordlige Strøg, — Skudehandelens Konkurrence var bleven den for haard.[103] —

Havstranden var dog langtfra alene om at fraliste Byerne Næringen, — Fjordlandet sélv gjorde Oprør ved at handle paa egen Haand; thi trykket af Afstandene og de trælsomme Veje fandt man ogsaa her en lettere Form for Varernes Omsætning, end Købstadrejserne bød.

Gammelkendt paa Fjorden var den norske Skipper, som opsøgte Smaahavnene, afsatte sin Trælast til Bønderne og købte igen „af Landets Fedme"; Limfjorden fik sin egen „Skudehandel", og Thisted kom med Rette i Harnisk, naar man handlede selv i Vilsund.[104] Læsø Skuder bragte Tømmer fra Norge til Struer, hvor Folk fra det meste af Harsyssel strømmede til for at købe,[105] og fra alle Dele af Riget smuttede Fartøjer ind til Fjordens ulovlige Havne.

I Kraft af Stadens Privilegier mente Aalborg Købmændene

sig berettigede til at handle overalt paa dens Strande. Med Græmmelse saa Thisted dem drive Købmandsskab lige til Feggesund,[106] og i Aggersund holdt de tilmed i 1630erne aaben Bod for alle og enhver, som vilde købe.[107] Da Skive 1688 forgæves søgte at ramme Smughavnen i Lysen paa Vestsiden af Salling, hvor man stundom til Glæde for de Omboende kunde finde et Dusin Fartøjer opankrede med deres Ladning af grove Varer, kom det for Dagen, at Skibene hørte hjemme ikke alene i Aalborg, men København, Helsingør, Malmø, Norge, Læsø, Nykøbing paa Mors, ja Skive selv.[108]

Der var saaledes mange om Byttet, Handelen gik overalt, og med alle de Fremmede paa Halsen plagedes Borgerne oven i Købet af Limfjordens egne omsejlende Landprangere, de saakaldte *Krejlere*, der optraadte som Rovfisk og bortsnappede Føden fra Byerne. Fra gammel Tid strippede disse haardnakkede, handelsivrige Folk Farvandet rundt i deres fladbundede Kaage, og paa Sildemarkedet var de vigtige Personer.

Naar Storfisket gik for sig, greb de Chancen. Saa mødte „Kaagmændene" frem paa Fjorden og opkøbte i Mængde direkte fra Fiskerbaadene. Fjordstranden rundt sad der jo ventende Bønder i Masse, for hvis Husholdning Silden var uundværlig, og hvor Krejlerne viste sig med deres Last, var de sikre paa Afsætning. Opkøbet skete i saa stor en Stil, at Priserne steg, Fiskene fordyredes for Forbrugerne, og Kongen blev narret for Tolden. Under Straf forbødes derfor 1550 alt Sildeopkøb til Forprang af „Kregelfar" eller andre fra Gjølsten til den Helligaands Lade Øst for Sundby, en tilsvarende Strækning paa den søndre Fjordside, samt paa Nørredybet.[109]

Men Krejlerne lod sig ikke kue, dertil spillede de for vigtig en Rolle ogsaa for Sildesalteriernes Forsyning, og i 1690erne ankede man over, at den fattige Bonde ofte havde — „kjørt to eller tre Mil forgjæves og ikke kunnet bekomme ferske Sild af Fiskerne for Penge ved Landstederne, med mindre de vilde give mere for Silden end Prangerne".[110] Paa Gjøl alene var der 1802

22 Mænd, som med 11 Kaage udelukkende „krejlede" med Sild paa Aalborg, — og stadig var der Tilgang til Faget.[111]

Men Limfjordens „Kaagmænd" drev ikke Sildehandel alene, en stor Del af Kramgodsforsyningen og Kornopkøbet paa Smughavnene var i deres Hænder. Klemte af Bissekræmmere paa den ene Side, sejlende Landkræmmere paa den anden, knyttede Borgerskabet afmægtigt Haanden mod „alt dette Utøj", som „burde forjages som den største Pest og Ulykke".[112] 1810 vilde man vide, at mangen Pranger ofte drev større Handel end Købmændene i Smaabyerne og nød samme Kredit i Aalborg, og Uvæsenet truede ikke blot disse med „total Ruin", men var til „Fordærvelse for den indenlandske Handel i det Hele", da Varerne forfuskedes og forringedes i Omstrippernes Hænder.[113]

Aalborg selv mærkede dette, men fandt dog Erstatning ved, at dens Købmænd stod i Ledtog med de omstrygende Handelsfolk. Velforsynet baade med Varer og Kredit gik den energiske Flok under Sejl, sælgende og købende med Herremænd, Præster og Bønder overalt, hvor Kaagen løb ind.

Skive besværede sig 1715 over alle de Smaafartøjer, som sværmede om Sallingland. Humlegaard ved Lysen Fjord var en Slags Stabelplads for Snighandelen paa disse Kanter, og ved Astrup, Fursund, Selde Vig, Hvalpsund, Nymølle, Lysen og andre Landingsteder hentede Kaagene Korn, Fedevarer og Fisk og forsynede Beboerne med Hør, Hamp, Salt, Jærn, Humle, Tjære og deslige. Forgæves anraabte den „fattige, forknebne By" Gang paa Gang om Beskyttelse,[114] atter 1747 bønfaldt den om, at denne Kaaghandel med Aalborg Kræmmere som Bagmænd maatte kvæles; hele Sallingland udbyttedes jo lige for Øjnene af den, — og Viborg stemte i med de samme Klager.[115]

— Med Omvæltningerne i det 19. Aarhundrede skred Grunden bort for den gammeldags Form for Fjordhandel. Afpasset efter Fortidens Behov havde den urokkeligt varet ved i Aarhundreder; nu brød Udviklingen frem over nye Baner, og Faget

blev paa sin sidste Tid kun et Genfærd af fordums Velmagt. Stilfærdigt døende hen fandtes det endnu i Mands Minde; thi Lysten til at handle var lige levende, — men Mulighederne ebbede ud og Grænserne snævredes ind.

Paa Gjøl og Egholm, i Haverslev og Bejstrup, og frem for alt Øsløs paa Hannæs, Krejlernes sidste Skanse, trodsede man haardnakket Tiden. Lidt var der jo stadig at bjerge; Æg, Ost, Smør og Korn kunde altid skaffes hos Bønderne til Udhøkring Limfjorden rundt eller Afsætning hos Købmændene i Aalborg. En trofast Kundekreds var der for Pottemagergods af forskellig Slags, baade sort og broget, Træsko, Slagvoller og alskens Trækram, — og saa længe Husfliden dyrkedes endnu, kunde hjemmegjorte Halmsager gøres i Penge.[116]

Naar Stæren fløjtede og Fjorden blaanede af Foraar, gled Kaagene ud fra Stranden, hvor de havde overvintret inde paa „Kaaglændingen". Da kom der Røre i Øsløs By, hvor Krejlerne boede Dør om Dør i „Skippergaden", — og langsomt vindende frem for Brisen i de brune, barkede Sejl, stod de tunge, fladbundede Halvdækskaage med Slagside bort over Fjorden.

Flettede Halmsager havde de med sig fra Hannæs, og Kursen sattes mod Kvols ved Hjarbæk Fjord, en gammel Rede for „Kaagmænd".[117] Hertil hentede man fra Himmelbjerg Egnen Træsager, forsynede sig rigeligt med Jydepotter, som brændtes i Gammelstrup og Borris,[118] — og saa kravlede Kaagene Fjorden rundt og solgte, hvor de kom frem.

I ældre Tider havde man hentet sine Potter i Skive, der i det 17. Aarhundrede var bekendt for „Tingstude og Gryder";[119] thi „Skive Gryderne" var i Yndest, og Pottemagerne boede i Sønderby under Kirkebakken, hvor „Grydeboderne" gav Navn til en Gade.[120] Pottemageriet hørte dog op i 1700erne, men Hedebønderne i Borris og Gammelstrup fortsatte Fabrikationen.

Efter endt Togt slæbtes Kaagene om Efteraaret atter op paa Strandbredden. Alle tog Haand med, og — som Johan Skjoldborg beretter om Barndomsaarene i Øsløs, — „den Dag var der

paa aaben Strand Mad og Drikke i Overflødighed for det hjælpende, frivillige Mandskab, Kurve fulde af Hvedebrød, andre Kurve fulde af Mellemmader. Ankre med Brændevin, Ankre med Øl, Kaffe paa Fyrstedet, ... enhver kunde hele Dagen frit æde og drikke efter Behag", — og bagefter gik det lystigt langs Skippergaden med „Kaag-Bøjler" lige til Jul.[121]

— Efter længe vedholdende at have banket paa brød Vesterhavet endelig 1825 gennem Aggertangen. Angrebet gav den afstængte Limfjord det første voldsomme Stød; thi Strømmen, som jog med sit Havvand gennem Sundene, rev det gamle Fjordfiskeri med mangfoldige Traditioner over Ende.

De indeklemte Købstæder fik Luft, og Løgstør Kanalen fuldbyrdede Befrielsen en lille Menneskealder senere. Omvæltningerne fulgte Slag i Slag. Dampskibe dukkede frem, Pontonbroen satte Aalborg i Forbindelse med Vendsyssel, Vejene kom i Stand, Lyngstrækningerne bag Limfjordens Kystrand lagdes under Plov, Jærnbanerne drog deres Linjer gennem Landet, ældre Havnepladser som Løgstør, Nr. Sundby og Struer tilkæmpede sig Kødstadret, — og Biler, Broer og Dæmninger har i nyeste Tid fuldstændiggjort Sløjfningen af de gamle, besværlige Skranker.

Limfjordsbækkenets tilsyneladende urokkelige Helhed undergravedes og opløstes i Løbet af faa Menneskealdre af nye Forbindelser og Afsætningsformer, — dets gennem Tiderne tilblevne, næsten fossile økonomiske Struktur afløstes med ét af Bevægelighed.

— Trods alle Omskiftelser bevarede Fjorden imidlertid sit gamle, vejrslagne Ansigt, — lidt mildere i Trækkene kanhænde, nu da Diger og Dæmninger holder den i Ave, — men alt i alt dog det samme, selvom Vandet er salt og Havet staar ind fra Vest.

Nøgent og frit for alle Vinde ligger Landet endnu omkring den, Landsbykirker med blege Tage af Bly rejser sig som Gravmæler over Slægter, som bukkede under; Oldtidens Gravhøje

er der endnu, omend deres Tal er mindsket, Næssene, Engfladerne og Vigene bag de brede, forblæste Bakker.

Endnu drager Trækfuglenes Vrimmel gennem Taagen, deres Stemmer bringer Luften til at synge; Stormen staar i sin Vælde over Fjorden fra Hav til Hav, og den evindelige Skiften af Sol og Skyer giver Farvandet Udtryk og Liv. Snart breder Lyset sig blankt over Fjorden med dens Strømstriber og blaanende Dyb, snart skærer det kun som en Staalklinge gennem Graavejret. Fjerne Landtunger glider som Skygger ud i de lysende Vande, den ene bag den anden, — og fylder Fjorden med Udlængsel.

Og Ingen, hvis Sind er modtageligt for Rytmen i Landskabets Linjer, Lysets vidunderlige Omskiftelighed og Horisonternes Dragen, kan færdes langs Kysterne her uden at føle sig indfanget af denne mærkelige Natur, som i al sin Foryngelse uudsletteligt præges af Fortid. —

KILDER OG BEVISSTEDER

KILDER OG BEVISSTEDER

For at forstaa Fjorden maa man besejle den, og med Understøttelse af Carlsbergfondet har jeg derfor, i Tilslutning til mine mange Rejser langs dens Kyster, pr. Baad gjort mig bekendt med den i stor Udstrækning. Megen Venlighed har jeg mødt rundt om, hvor jeg kom, og mange gode Oplysninger om Fjordens Forhold skylder jeg Fiskere og Bønder. Blandt de mange, som under mine Studier har givet mig nyttige Vink, nævner jeg med Tak Landsarkivar Svend Aakjær, Viborg, og Fuldmægtig Chr. Petresch Christensen, København, og ligeledes føler jeg mig i Taknemmelighedsgæld til mine Venner oppe ved Fjorden, Planteskoleejer R. Brostrøm, Viborg, Kgl. Bygningsinspektør, Arkitekt Ejnar Packness, Aalborg, og Apoteker R. Olufsen, Nykøbing Mors, for Følgeskab paa mine Ture og megen Hjælp.

Kortene i Teksten er tegnede af Overofficiant, Guide F. H. Røhling, Geodætisk Institut.

Forkortelser: R. A. = Rigsarkivet. V. L. A. = Viborg Landsarkiv.

Fjorden rundt.

[1]) Snorre: Harald Haardraades Saga. — [2]) Boesen: Helsingøers Beskrivelse, Aalborg 1757, p. 33. — [3]) Jöran Sahlgren: Nekrolog over Elof Hellquist, Arkiv för nordisk filologi, 3. R., VI, 275. — [4]) „Aalborg Fjord" nævnt 1534 (Ældste danske Arkivregistr., V, 729); Johs. Meiers Kort, Gl. kgl. Saml., Fol., Nr. 713 (Kgl. Bibl.); Johs. Knudsen: Søkortdirektør Jens Sørensen, Kbh. 1918, 190, 195. — [5]) Hugo Matthiessen: Middelalderlige Byer, Kbh. 1927, 46 f. — [6]) Chr. Molbech: Optegn. paa en Udflugt til Jylland 1828, Nordisk Tidsskrift for Historie, Literatur og Konst, udg. af Chr. Molbech, III, 1829, 113. — [7]) Axel Jessen: Stenalderhavets Udbredelse i det nordlige Jylland, Danmarks geologiske Undersøgelse, 2. R., Nr. 35, Kbh. 1920, 30. Vedrørende Stenalderhavet omkring Limfjorden, et Emne, som af og til vil blive berørt i det følgende, henviser jeg een Gang for alle til dette Arbejde. — [8]) Gr. Begtrup: Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Nørre-Jylland, II, Kbh. 1810, 199 f.; Relation 1743, Fra Himmerland og Kjær Herred, Aarbog 1917, 507; Chr. Molbech, anf. St., 123 f. — [9]) Ny kirkehistoriske Samlinger, VI, 146 f. 1505 omtales

en Skov, kaldet Østskov, i Mov Sogn blandt Aalborg Helligaandsklosters Gods (Will. Christensen: Repertorium diplomat., 2. R., VI, Nr. 10520). Om Høstemark Skov, C. Christensen: Aalborg Amt, Kbh. 1832, 122, Chr. Vaupell, Tidsskrift for populære Fremstillinger af Naturvidenskab, 2. R., II, 1860, 171. — [10]) Indb. til O. Worm 1638, Samlinger til jydsk Historie og Topografi, 4. R., I, 1911—14, p. 100. 1768 hedder det: „Paa den nørre Side ved Indløbet udskyder en Runding, som mestendel kan ligne et Hoved, noget derfra i Nord ligger noget Buskadse, hvor tilforn kal have været en temmelig stor Skov, og der Norden for ligger en liden By, som kaldes Skovshoved" (Jydske Efterretninger, 22. April 1768, Nr. 150). — [11]) R. Mejborg: Danske Bøndergaarde, I, H. 1, 1897, p. 29; udmærkede Oplysninger om Kjær Herreds Skove i gl. Dage er samlede af Chr. Petresch Christensen i „Fra Himmerland og Kjær Herred", Aarbog, Bd. I. (1912—14), 436—67, II (1915—17), 1—55. — [12]) Chr. Petresch Christensen, anf. St. I, 462, 465 f., II, 53 ff.; R. A., Kommissionsakter vedkommende Overtilsyn med kgl. Slotte og Gaarde m. m., 1660—79, Jylland: Tingsvidne af 31. Sept. 1660. Om Skovenes Udstrækn., C. Christensen: Aalborg Amt, Kbh. 1832, p. 121 f. — [13]) D. H. Wulff: Statistiske Bidrag til Aalborg Stifts Historie i Slutn. af 17. Aarh., Aalborg 1887—88, 40. — [14]) Jfr. Chr. Vaupell i „Tidsskr. for popul. Fremstillinger af Naturvidenskab", 2. R., II, 1860, 172 f., 175, 184; Eug. Warming: Dansk Plantevækst, III, Skovene, Kbh. 1916—19, 492 f. — [15]) Gr. Begtrup: Beskriv. over Agerdyrkningens Tilstand i Nørre-Jylland, II, Kbh. 1810, 387 f. — [16]) N. Hancke: Skizzer, Ny Samling, Aalborg 1880, 11. — [17]) Geografisk Tidsskrift, II, 1878, Extrahefte, p. 25. — [18]) Orion, Kvartalsskrift udg. af T. A. Becker, II, 1851, 309. — [19]) L. Th. Fogtmann: Ulve- og Vildsvinejagt i Vendsyssel, i Anton Jacobsen: Vendsyssel, Folk og Land, hist. topogr. Aarb., 1908, I, 96 ff.; I. N. Wilse: Reise-Iagttagelser i nogle af de nordiske Lande V, Kbh. 1798, 270; Chr. Petresch Christensen: Nørresundbys Historie, II, Aalborg 1924, 375 f. — [20]) Danske Atlas, V, 1769, 6. — [21]) Denne og flere andre Oplysninger om Hals Nørreskov skylder jeg den over 80aarige Proprietær Toft, som har henlevet sit Liv i Skoven. — [22]) Jfr. Aalborghus Lens Regnskabers Oldenregistre; Kommissionsakter vedk. Overtilsyn med kgl. Slotte etc. 1660—79, Tingsvidne af 18. Sept. 1660. — [23]) R. A., Aalborghus Lens Regnskaber 1604—05, 1608—09, 1610—11, 1612—13, Oldenregister 1611—12. 1625 var Lunden saa stærkt medtaget, den kun kunde fede 10 Svin i det højeste (D. H. Wulff: Aalborg før og nu, 1883, 11). 1805 hedder det: „Sydvest for Aalborg By ligger nogle høje Banker, af hvilke man kalder den højeste Galgebakken. Man begynder nu at optage dem til Dyrkning. De skal før have været begroede med Skov, og man viser endnu i Aalborg i gamle Huse Egestolper, som skal være hugne i denne Skov." (Laurits Engelstofts Rejseiagttagelser 1805, Saml. til jydsk Histor. og Topografi, 3. R., VI, 37). — [24]) J. P. Stenholm: Aalborg Klosterhistorie, I, Aalborg 1904, 56, 75 f., 78. — [25]) Johs. Knudsen: Af Søkortdirektør Jens Sørensens

Papirer, Kbh. 1921, 93; Chr. Christensen: Kjær Herreds Skove, Fra Himmerland og Kjær Herred, Aarb. 1915—17, II, 8. — [26]) Kancelliets Brevbøger, 22. Juni 1588, p. 34; smstds., 24. Juli 1587, p. 783; 20. Aug. 1602, p. 768; R. A., Aalborghus Lens Regnskaber 1612 flg.; jfr. om Egholm, Kr. Værnfelt: Egholmbogen, Fra Himmerland og Kjær Herred, 1935, 485 flg. — [27]) Carl Klitgaard: Hvetbo Herred, II, Aalborg 1907, 531; jfr. I, 1906, 38 f. — [28]) Ældste danske Arkivregistr., III, 88, 90, 96. — [29]) C. Klitgaard, anf. St., I, 74 ff.; Kr. Erslev: Danmarks Len og Lensmænd, 1513—96, Kbh. 1879, 157, 135. — [30]) Danmarks og Norges oeconomiske Magazin, III, 1759, 99; 1754 nedlagdes der paa én Dag 9 Ulve i Vildmosen (R. A., Overjægermesterens Arkiv, Breve ang. Jagtvæsen, Nørrejylland: Brev fra Jægermester K. Trolle af 28. Okt. 1754). — [31]) Om nedlagte Ulve her og i Nabolaget, C. Klitgaard: Ulvenes Udryddelse, i Anton Jakobsen: Vendsyssel, Folk og Land, hist. top. Aarb., I, 1908, 89 f.; Sagn herom, Evald Tang Kristensen: Gl. Folks Fortællinger om det jydske Almueliv, Kolding 1891—93, I. Afd., p. 85, Nr. 319, 320. — [32]) Geograf. Tidsskrift, II, 1878, Ekstrahefte, 25. — [33]) Indb. til O. Worm 1638, Saml. til jydsk Hist. og Topogr., 4. R., I, 1911—14, 105; jfr. Trap, 1. Udg. 1859, Spec. Del, II, 86. — [34]) I. G. B. Dreyer: Erfaringer fra mit Landliv i Østerhanherred, Tidsskr. for Landoekonomi, udg. af I. C. Hald, N. R., IV, Kbh. 1842, 83. — [35]) Jfr. Bøndernes Ret til Øksehug i Halager Skov (Ældd. danske Arkivregistr., III, 88, 90, 96). Vidensk. Selskabs Kort 1791 markerer en Smule Skov N. V. for Birkumgaard, samt nogle Huse med Navnet „Skovhuse". 1810 nævnes ved Birkumgaard „et lidet Stykke Krat af noget over 1 Td. Lands Størrelse", Gr. Begtrup: Beskriv. over Agerdyrkningens Tilstand i Nørre-Jylland, II, Kbh. 1810, 488. Sagn om Skov, Evald Tang Kristensen: Danske Sagn, III, Silkeborg 1895, p. 383, Nr. 1947. — [36]) A. Barfod: Bidr. til Øklosters og Oxholms Historie, Saml. til jydsk Hist. og Topogr., 2. R., III, 1891—93, 35; Vendsysselske Aarbøger, II, 1917—18, 329; Kancelliets Brevbøger, 24. Nov. 1562, p. 189. — [37]) 1547, Danske Magasin, 4. R., I, 287. — [38]) J. L. Ussing: N. L. Høyens Levned, med Bilag af Breve, 2. Afdel., Kbh. 1872, 62. — [39]) Tidsskrift for Naturvidenskaberne, V, 1828, 253. — [40]) L. C. Brinck-Seidelin: Hjørring Amt, Kbh. 1828, 262. 1460 erklærede et Lavhævdbrev Ø Skov, intet undtagen, for Ø Klosters „rette Grund og Endel" (Ældd. d. Arkivregistr., III, 121). Danske Atlas, V, 1769, 398. Sagn om Ulve paa Øland, Svend Grundtvig: Gl. danske Minder i Folkemunde, I, 2. Udg., 1861, 148. — [41]) Svend Grundtvig, anf. St., I, 142 ff. — [42]) Evald Tang Kristensen: Jydske Folkeminder, IV, Kbh. 1880, p. 66, Nr. 88. — [43]) Relation 1743, Fra Himmerland og Kjær Herred, Aarb. 1917, 536; Danske Atlas V, 1769, 41. Fundamenterne fjernedes 1880 (Trap, 4. Udg., V, 787). — [44]) Sebberklosters Jordegods, Sebber Pastorats Arkiv, V. L. A. — [45]) R. A., Mageskiftebesigtelse ad 10. April 1581. — [46]) Frederik I's danske Registranter, 14. Nov. 1529, p. 239; R. A., Diverse Synsforretninger og Efterretninger ang. Ruin og Udgifter for Lenene 1657—60, Tingsv. af 19. Dec. 1661.

— [47]) Relation 1743, Fra Himmerland og Kjær Herred, Aarb. 1917, 525; Resens Atlas, Viborg Bispedømme, i dansk Oversættelse, udg. af Chr. Behrendt og Gunnar Knudsen, Kbh. 1934, p. 78, Fig. 11. — [48]) Relationer 1735 og 1743, Fra Himmerland og Kjær Herred, Aarb. 1917, 524 f.; Danske Atlas, V, 1769, 41; Kort over Vaar og Hornsgaards Enemærker fra 18. Aarh. (V. L. A., Viborg Bispearkiv, Pk. 29, Alm. Specifikationer og Efterretn.). Indb. til Thura 1755 (smstds.). — [49]) Indb. til O. Worm 1638, Saml. til jydsk Hist. og Topogr., 4. R., I, 1911—14, 108. — [50]) Om Marbjerg, Fra Himmerland og Kjær Herred, Aarb. 1917, 535; Danske Atlas, V, 1769, 41; J. M. Thiele: Danmarks Folkesagn, I, Kbh. 1843, 353. — [51]) J. Magnus Petersen: Fra min Virksomhed paa Arkæologiens Omraade 1845—1908, Kbh. 1909, 207 f. — [52]) N. Sodborg: Bygholm og Vesløs Vejler, Historisk Aarbog for Thisted Amt, 1909, 63—84. — [53]) O. Nielsen: Kong Valdemars Jordebog, Kbh. 1873, 50, 136; Abbed Anders Andersens Jordebog for Vitskøl Kloster 1552, Fra Himmerland og Kjær Herred, Aarb. 1922, 222. — [54]) Arent Berntsen: Danmarckis oc Norgis fructbar Herlighed etc., 1. Bog, 1. Part, Kbh. 1656, p. 167. Jfr. Boesen: Beskrivelse over Helsingør, Aalborg 1757, 33; Danske Atlas, V, 1769, 103 f. — [55]) Jeg skylder Hr. Inspektør Jensen paa Livø Aandssvageanstalt Tak for Tilladelse til at færdes paa Øen, samt mange Oplysninger. Jfr. Harald Leth: Lidt om Livø, Fra Himmerland og Kjær Herred, Aarb. I, 1912—14, 336—55. — [56]) Resens Atlas. Viborg Bispedømme, udg. i Oversættelse af Chr. Behrendt og Gunnar Knudsen, Kbh. 1934, 114. — [57]) St. St. Blichers Novelle „Rødstenen paa Fur" (1843). — [58]) J. N. Wilse: Reise-Iagttagelser i nogle af de nordiske Lande etc., V, Kbh. 1798, 239. — [59]) Kr. Erslev: Repertorium diplomat., Nr. 24, 33, 73. — [60]) Fred. Hammerich: Skandinaviske Rejseminder, Kbh. 1840, 65. — [61]) Ny kirkehistoriske Saml., V, 1869—71, 528. — [62]) Henrik Rantzau: Cimbrici Chersonesi etc. descriptio nova, Westphalen: Monumenta ined. rer. Germanicar., Lipsiæ 1739, Sp. 79; Jonas Koldingensis: Daniæ descriptio nova etc., Frankf. 1594, p. 99. — [63]) A. Heise: Diplomatar. Vibergense, Kbh. 1879, 178. — [64]) Resens Atlas. Viborg Bispedømme, anf. Udg. 1934, 8, 114; A. Oppermann: Skovfyr i Midt- og Vestjylland, Det forstlige Forsøgsvæsen, VI, Kbh. 1922, 169 ff. — [65]) Resen, anf. St., 8, 114. — [66]) Boesen: Helsingørs Beskriv., Aalborg 1757, 33; H. O. Scheel: Alm. Udkast af Krigens Skueplads etc., Kbh. 1785, 283. Jfr. Danske Atlas, IV, 1768, 772. — [67]) Saml. til jydsk Historie og Topografi, 2. R., III, 1891—93, 349. — [68]) St. St. Blicher: Viborg Amt, Kbh. 1839, 25. — [69]) Hugo Matthiessen: Viborg Veje, Kbh. 1933, 54. — [70]) Jydske Efterretninger, 1. April 1768, p. 131. Jeppe Aakjær: Skov og Have i Salling og Fjends Herred, „Skivebogen", hist. Aarb. for Skive og Omegn, XII, 1920, 134 ff. — [71]) Svend Aakjær: Stednavne i Fjends Herred, Hist. Aarb. for Skive og Omegn, VI, 1914, 26; smstds., XIII, 1921, 6 (Gudmund Schütte: Indbyggernavne i Salling og Fjends H. m. m.). — [72]) O. Nielsen: Kong Valdemars Jordebog, Kbh. 1873, 3, 93, 166; Svend Aa-

kjær: Kong Vald. Jordeb., Kbh. 1926 flg., Noter, p. 23. — [73]) Relation 1743, „Skivebogen", X, 1918, 122. — [74]) Nationalmuseets 2. Afdel., Inventar-Protokol, Nr. D. 894—95. — [75]) En Prøve af Kroymanns Forsøg til en Reise i Danmark og Holsten, Kbh. 1789, 11; Danske Atlas, IV, 1768, 663. — [76]) Kancelliets Brevbøger, 2. April 1596, p. 611; Hist. Aarb. for Skive etc., IV, 1912, 124 f. — [77]) M. R. Ursin: Stiftsstaden Viborg, Viborg 1849, 166; „Skivebogen", XII, 1920, 145; R. A., Jordebøger, indsendte i H. til kgl. Missiver af 28. Sept. 1660, 10. Jan. 1661 og 4. Juli 1662: Jordebog over Viborg Domkapitels Gods 1662. Om Lundø se endvidere, Aug. F. Schmidt: Fra Lundø, „Skivebogen", XXV, 1933, 1—26. — [78]) Resens Atlas, Viborg Bispedømme, anf. Udg., 112; Danske Atlas, IV, 1768, 673. — [79]) E. H. Tregder: Haandbog for Reisende, Kbh. 1824, 251. — [80]) Hugo Matthiessen: Middelalderlige Byer, Kbh. 1927, 41 f. Jfr. samme: Viborg-Veje, Kbh. 1933. — [81]) Kolderup-Rosenvinge: Gl. danske Love, V, 286. — [82]) A. Heise: Diplomatar. Vibergense, 1879, passim. — [83]) Jeppe Aakjær: Skov og Have i Salling og Fjends Herred, „Skivebogen", XII, 144 ff.; E. Dalgas: Fortids- og Fremtids-Skovene i Jyllands Hedeegne, Hedeselskabets Tidsskrift, V, 1884, 51 f. — [84]) Ellen Jørgensen: Annales Danici medii ævi, Kbh. 1920, 70. Jfr. Hugo Matthiessen: Viborg-Veje, Kbh. 1933, 132. — [85]) M. Goldschmidt: En Hederejse i Viborg-Egnen, Kbh. 1867, 54. — [86]) Indb. til O. Worm, 1638, Saml. til jydsk Historie og Topogr., 4. R., I, 1911—14, 130, 135 f. Mors „haver aldeles ingen Skov, en liden Lund ved Dueholm undtagen" (Arent Berntsen: Danmarckis oc Norgis fructbar Herlighed, I, I. Part, Kbh. 1656, 166); C. B. V. Hansen: Træplantningens Historie i Thisted Amt siden 1800, Kbh. 1911, 14 f.; samme: Om Fortids Skove i Thisted Amt, Saml. til jydsk Hist. og Topogr., 4. R., III, 1917—19, 51 f.; R. A., Lensregnskaber for Lundegaard paa Mors, 1604 f., 1640. „Nogle smaa Busker, kaldet Blidstruplund", nævnes i Danske Atlas, V, 1769, 557. — [87]) C. B. V. Hansen: Træplantningens Hist. i Thisted Amt, Kbh. 1911, 13; Saml. til jydsk Hist. og Topogr., 4. R., III, 1917—19, 50; C. Schade: Beskriv. af Mors, Aalborg 1811, 161 f., 164, 177. — [88]) Schade, 162. — [89]) A. Oppermann: Skovfyr i Midt- og Vestjylland, Det forstlige Forsøgsvæsen, VI, Kbh. 1922, 167 f.; samme: Egens Træformer og Racer, smstds. XII, 1932, 144; Aug. F. Schmidt: Morsingboer i gl. Dage, I, Nykøb. 1930, 7 f. — [90]) Lauritz Esmarch: Historiske Efterretninger om Sandflugten i Nørre-Jylland, Kbh. 1817, 38; Danske Atlas, IV, 1768, 738; C. Schade, anf. St., 99. — [91]) J. Magnus Petersen: Minder fra min Virksomhed paa Arkæologiens Omraade 1845—1908, Kbh. 1909, 116. — [92]) Kr. Erslev: Repertorium diplomat., Nr. 3038; Fred. I's danske Registr., 17. Marts 1532, p. 302; jfr. P. L. Hald: Af Thisted Købstads Historie, Thisted 1924, 17 ff. — [93])K. Aagaard: Phys., oecon. og top. Beskriv. over Thye, Viborg 1802, 72; C. Diørup: Thisted Amt, Kbh. 1842, 449. — [94]) Relationer 1735, Saml. til jydsk Hist. og Topogr., 4. R., III, 254; Aagaard, 31; Danske Atlas, V, 1769, 527. — [95]) O. Nielsen: Kong Vald. Jordebog, Kbh. 1873,

92 f.; C. Testrup: Danmarks og Norges Krigs-Armatur, Kbh. 1756, 196. — [96]) Kr. Erslev: Danmarks Len og Lensmænd i 16. Aarh., Kbh. 1879, 130; samme: Danmarks og Norges Len og Lensmænd 1596—1660, Kbh. 1885, 68; Fred. I's danske Registr., 27. Marts 1523, 1.; 2. Aug. 1529, 224; Kancell. Brevbøger, 3. Juli 1588, 47; 31. Aug. 1593; 28. Apr. 1597, 149; 20. Juli 1603, 67; 25. Okt. 1604, 213; 10. Maj 1605, 289. — [97]) K. Aagaard, anf. St., 240. — [98]) C. Diørup, anf. St., 450; C. B. V. Hansen: Træplantningens Hist. i Thisted Amt, Kbh. 1911, 10. — [99]) K. Aagaard, 240; Danske Atlas, V, 1769, 513; Evald Tang Kristensen: Danske Sagn, III, Silkeborg 1895, Nr. 1956, p. 384; Nørskov, Nørretoftskov, Sønderskov, Søndertoftskov (C. B. V. Hansen, anf. St., 10); paa Præstegaardsmarken nævnes 1690 „et Stykke, kaldet Vester Buske, et Stykke, kaldet Øster Buske" (V. L. A., Aalborg Stiftsbog 1690). — [100]) I. N. Wilse: Reise-Iagttagelser i nogle af de nordiske Lande etc., V, Kbh. 1798, 234 f.; Aagaard, 237. — [101]) Eug. Warming: Dansk Plantevækst, I, Strandvegetation, Kbh. 1906, 56 ff.; samme: III, Skovene, Kbh. 1916—19, 523 f., Fig. 250. — [102]) Warming, I, 56 ff. — [103]) R. A., Protokol for Limfjordskommissionen af 12. Jan. 1741, p. 243 f. — [104]) O. Nielsen: Hist. topogr. Efterretn. om Skodborg og Vandfuld Herreder, Kbh. 1894, 176—80; Indb. til O. Worm 1638, Danske Samlinger, 2. R., IV, 18. „Naar tørre Somre indfalder, avler de knap det, de saar" (Relation 1743, Hardsyssels Aarbog, XIII, 1919, 106). Her „haffvis det skiøne Aalefiskende" (Arent Berntsen: Danmarckis oc Norgis fructbar Herlighed, 1. B., 1. Part, Kbh. 1656, 167). „Aalefiskeriet udgjør det meeste" (C. Dreyer: En liden Beskriv. over Lemvig, samt Skodborg og Vandfuld Herreder, Viborg 1795, 68). — [105]) Kancelliets Brevbøger, 1. Febr. 1563, 699. — [106]) Jonas Koldingensis: Daniæ descriptio nova etc., Francof. 1594, 81. — [107]) O. Nielsen, anf. St., 177. Sønderris og Nørreris er Udflyttere fra Venø By, do., 180. 1542 svarer en Gaard paa Venø Skovsvin, Danske Kancelliregistranter, 1. Dec. 1542, p. 252. — [108]) Skovrester paa Thyholm, C. B. V. Hansen: Træplantningens Historie i Thisted Amt, Kbh. 1911, 9 f.; C. Diørup, anf. St., 450. — [109]) S. Grundtvig og Axel Olrik: Danmarks gl. Folkeviser, V, 2. Halvb., 1890, p. 87, 113. — [110]) C. Dreyer, anf. St., 67; Hardsyssels Aarbog, XIII, 1919, 105. — [111]) O. Nielsen: Hist. topogr. Efterretn. om Hjerm og Ginding Herreder, Kbh. 1895, 331 ff., 338 f., 345 f., 348; E. Dalgas: Fortids- og Fremtids Skovene i Jyllands Hedeegne, Hedelselskabets Tidsskrift, V, 1884, 55. — [112]) Novellen „Firkløveret". — [113]) M. Goldschmidt: Dagbog fra en Rejse paa Vestkysten af Vendsyssel og Thy, Kbh. 1865, 33. — [114]) O. Nielsen: Hist. top. Efterretn. om Skodborg og Vandfuld Herreder, Kbh. 1894, 79. — [115]) Venligst meddelt mig af Botanikeren, Apoteker J. Lind, Viborg. — [116]) A. Falkman: Fra Danmarks far-west langs Kysten mellem Thyborøn og Sønderho, Kbh. 1879, 22. — [117]) Chr. Axel Jensen: Sfragistik og Topografi, en Studie over Bygnings- og Landskabsbilleder paa danske Middelalder-Sigiller, Festskrift til Kr. Erslev, Kbh. 1927, 186. — [118]) Svanernes Mængde ved Vestervig omtales 1802, K. Aagaard, 51. — [119]) O. Nielsen: Hist. top. Efterretn. om Skodborg og Vandfuld Herreder,

Kbh. 1894, 156 f., 159. — [120]) C. Dreyer, anf. St., 62; E. Dalgas, anf. Sted., 55; O. Nielsen, 86. — [121]) O. Nielsen, 56, 86. — [122]) Danske Atlas, V, 1769, 851; C. Dreyer, 5, 55; Relation 1743, Hardsyssels Aarb., XIII, 1919, 108. — [123]) I Engbjerg S. saaledes Smedshave, Vester- og Nørrelund (1520 Lund), Skov; i Hygum: Byskov (1520 Byeskove), Agerskov (1596 Agerschouff); i Hove: Rævskov (1520 Reffweskowe), Nødskov (1610 Nødtschouff) og 1664 Gaarden „Lundt" (Trap, 4. Udg., VIII, 115, 117 f.). — [124]) Jonas Koldingensis: Daniæ descriptio nova, Francf. 1594, 95. — [125]) C. B. V. Hansen: Træplantningens Historie i Thisted Amt, Kbh. 1911, 19—25; samme: Om Fortidsskove i Thisted Amt, Saml. til jydsk Hist. og Topogr., 4. R., III, 1917—19, 53 f., 56. — [126]) Laur. Esmarch: Histor. Efterretn. om Sandflugten i Nørre-Jylland, Kbh. 1817, 51 ff. 1815—16 fandtes under et tykt Lag Flyvesand 5 Træstammer, 1½ Alen høje over Roden og omtr. 2 à 3 Al. i Omkreds (do. 53). — [127]) C. C. Andresen: Om Klitformationen og Klittens Behandling og Bestyrelse, Kbh. 1861, 128 f.; O. Nielsen, 541; K. Aagaard, 80; Karen Thuborg og Henrik Ussing: Det gamle Harboøre, Kbh. 1928, 136. — [128]) Hist. Aarbog for Thisted Amt, 1925, 155 f., 165. — [129]) Esmarch, 72. — [130]) Aagaard, 80. — [131]) Axel Jessen: Stenalderhavets Udbredelse i det nordlige Jylland, Danmarks geolog. Undersøg., 2. R., Nr. 35, Kbh. 1920, 52 f. — [132]) Af Øster Agger skulde der saaledes 1650 svares 7 Skovsvin, af Aggergaard 2, af Røn 1, af Nabe 1, af Graabjerg 1, af V. Agger 5, af Sdr. Aalum 7, i alt 24. 1651 erklærede et Tingsvidne, at saa længe man kunde mindes havde der ingen Skovsvin været udredt af Agger Sogn til Vestervig Kloster. Disse Afgifter var aarlig ført til Afkortning formedelst Ejendomme, hvoraf der forhen havde været ydet Skovsvin i Landgilde, nu var aldeles ødelagt af Sandflugt (R. A., Vestervig Klosters Lens Regnskaber 1650—51, p. 90 ff., samt Bilag hertil Nr. 65, Tingsv. af 30. Juni 1651). Som Følge heraf blev disse Ydelser i Skovsvin strøgne af Jordebogen, der ogsaa 1625—26 var bleven afkortet med 19 Skovsvin for Agger Sogns Vedkommende. — [133]) A. Østerbol: Fra Agger Sogn, Geograf. Tidsskrift, II, 1878, 131. — [134]) „Skovsted" nævnes flere Gange i Vestervig Lens Regnskaber som hærget af Sandflugt; „Risshoff" eller „Risshouff" i Regnskabet 1650—51, p. 99, samt Bilag 65, som ødelagt af Sand; „Dydschouff" i Regnsk. 1652 ff. — [135]) Det er muligt, at der endnu i 16. Aarh. har været Kratskove tilbage, men i hvert Fald efter 1600 er de forsvundne. En Meddelelse af T. A. Becker, som gaar ud paa, at Skovene her skulde være ødelagte i Tidsrummet 1662—84, savner ethvert Hold (jfr. Saml. til jydsk Hist. og Topogr., 4. R., III, 48 ff.). — [136]) O. Nielsen: Hist. topogr. Efterretn. om Skodborg og Vandfuld Herreder, Kbh. 1894, 381. — [137]) Samme: Ribe „Oldemor", Kbh. 1869, 11. — [138]) C. Diørup: Thisted Amt, Kbh. 1842, 100 f. — [139]) Danske Atlas, V, 1769, 412 ff. — [140]) I 1740erne siges det, at Hygum Nor skal være dannet af Havets Indbrud i Stormfloderne 1717 og 1720, da en Del Engjord blev afflaaet og skyllet bort (R. A., Protokol for Limfjordskommissionen af 12. Jan. 1741, p. 296).

Gennem tusinde Aar.

[1]) C. Schade: Beskrivelse over Mors, Aalborg 1811, 101 f. — [2]) Brev fra C. J. Thomsen til Vedel Simonsen af 5. Nov. 1857, Odense L. A., velvilligt meddelt mig af Mag. V. Hermansen. Nationalmuseet I. Afdel., Inventar Nr. 16398. — [3]) Curt Weibull: Om det svenska och det danska rikets uppkomst, Histor. Tidsskrift för Skåneland, VII, 323 f. — [4]) Snorre: Olaf Tryggvesøns Saga. — [5]) Møntfund fra Aalborg, Rørdal, Gravlev, Tolstrup (Aars Sogn), Grynnerup (Salling), Siem (Hellum H.). Velvilligt meddelt af Museumsinspektør G. Galster. — [6]) Gustav Storm: Om Limfjordens ældre Aabning mod Vest etc., (Norsk Historisk Tidsskrift, IV, 1876, 113 ff.). — [7]) Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed, I, 1832, 204 f.; P. Hauberg: Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146, Kbh. 1900, 170. — [8]) Jfr. C. F. Bricka: Om Limfjordens Forbindelse med Vesterhavet i det 11. Aarh., Aarb. for nord. Oldk. og Hist., 1868, 313—333; R. H. Kruse: Et Bidrag til Limfjordens Hist. i 11. Aarh., smstds., 1869, 277—82; A. D. Jørgensen: Harald Haardraade i Limfjorden, smstds., 1870, 111—19; Bricka: Endnu nogle Ord om Limfjordens Forb. med Vesterhavet i 11. Aarh., smstds., 1871, 402—9; Kr. Erslev: Harald Hårdråde i Limfjorden, smstds., 1873, 57—72; J. Japetus S. Steenstrup: Harald Haardraades Tog til Limfjorden og Limfjordens Tilstand i XIte Aarh., Kbh. 1875. Jfr. Axel Jessen: Stenalderhavets Udbredelse i det nordlige Jylland, Danmarks geolog. Undersøgelse, 2. R., Nr. 35, Kbh. 1920, 62. — [9]) Ælnoths occidentalis portus-Vestervig (Gertz: Vitæ sanctorum Danor., 1908—12, p. 99). — [10]) Saml. til jydsk Hist. og Topogr., 4. R., VI, 1928—30, 2; A. D. Jørgensen: Den nordiske Kirkes Grundlæggelse og første Udvikling, Kbh. 1874—78, 844 f. — [11]) Ellen Jørgensen: Helgendyrkelse i Danmark, Kbh. 1909, 138, 204 f. — [12]) Francis Beckett: Danmarks Kunst, I, 174 f., 115 f.; Mogens Clemmensen: Vestervig Klosterkirke, Kbh. 1928, 5. — [13]) Francis Beckett, I, 63 f., 114 f., 207; Aarb. for nord. Oldkyndighed og Historie, 1918, 38 f. — [14]) Histor. Tidsskrift, 6. R., IV, 239 ff. — [15]) G. Galster i Aarb. for nord. Oldkyndigh. og Hist., 1931, 236 ff., 243 ff. Beslægtet hermed, men nogle Aar yngre er Møntfundet fra Biersted Hede, Kjær Herred, Galster, smstds., 247; P. Hauberg: Danmarks Myntvæsen 1146—1241, Kbh. 1906, 21. — [16]) L. Laursen: Kronens Skøder, I, 31. — [17]) Tvis Kl. Privileg., Danske Saml., IV, 349. — [18]) Hans Ellekilde: Jens Glob den haarde, Histor. Aarbog for Thisted Amt, 1933, 345—70. — [19]) Jfr. A. Heise: Diplomatarium Vibergense, passim; Viborg Stifts Breve, Ældd. danske Arkivregistr., II, 195—360. — [20]) J. Kinch: Ribe Bys Historie, I, 1869, 604 f. — [21]) Jfr. Kr. Erslev: Danmarks Len og Lensmænd 1513—96, 1879, 132 ff. — [22]) O. Nielsen: Hist. top. Efterretn. om Skodborg og Vandfuld Herreder, Kbh. 1894, 180. — [23]) Will. Christensen: Repertorium diplomat., 2. R., IV, Nr. 7582, 7600, 7846. — [24]) Dänische Bibl., VI, 1746, p. 165. — [25]) Se f. Eks. Ældd. danske Arkivregistr., II, 224. — [26]) A. Heise: Viborg Stift paa Reformationstiden, Ny

kirkehistoriske Saml., V, 1869—71, 531 f. — [27]) Danske Atlas, V, 1769, 418. — [28]) O. Nielsen: Ribe „Oldemor", Kbh. 1869, 5 f., 112. — [29]) Scriptores rer. Danicar., VI, 360. — [30]) Chr. Villads Christensen: Nykøbing paa Mors, Kbh. 1902, 24 ff. — [31]) Knud Fabricius: Bondeoprøret 1441, Historisk Tidsskrift, 7. R., II, 455—519. — [32]) William Christensen: Dansk Statsforvaltning i det 15. Aarh., Kbh. 1903, 201 ff. — [33]) Tidsskrift for Fiskeri, II, 1868, 166 f.; Will. Christensen: Repertorium diplomat., 2. R., I, Nr. 1499, 1641, 1499; Frederik den Førstes danske Registr., 5. Nov. 1524, 61; Saml. til jydsk Historie og Topogr., 2. R., III, 1891—93, 29 f. — [34]) Ældste danske Arkivregistr., V, 755. — [35]) Danske Magazin, II, 140 f., 145. — [36]) A. Heise: Diplomatar. Vibergense, Kbh. 1879, Indledn., p. XXIX ff. — [37]) Huitfeldt, Fol., 553; P. Severinsen: Viborg Domkirke etc., Kbh. 1932, 261. — [38]) Alfr. Krarup og Johs. Lindbæk: Acta pontificarum Danica, II, Kbh. 1907, 164 f. — [39]) Kirkehistor. Saml., 3. R., II, 782 f.; Vendsysselske Aarbøger, 1933, 39—49. — [40]) I Beg. af forrige Aarh. regnedes det for „det største Uldmarked i Jylland", Th. Gliemann: Den danske Stats geogr. Beskriv., I, Kbh. 1817, 306. — [41]) C. Klitgaard: Nibe Bys Historie indtil 1728, Aalborg, 6. — [42]) J. B. Daugaard: Om de danske Klostre i Middelalderen, Kbh. 1830, 102; Markederne afholdtes Sct. Hans og Sct. Olufs Dag (jfr. R. A., Vestervig Klosters Lens Regnskaber 1610 flg.). „Efter gammel Sædvane" opkrævedes 4 Skill. af hvert Bodstade. 1621—22 opføres der i Regnskabet Stadepenge af 39 Personer i Sct. Hans, 41 i Sct. Olufs Marked. Om Stadepladserne paa Kirkegaarden 1489, A. Heise: Diplomatar. Vibergense, 90. — [43]) William Christensen: Repertorium diplomat., 2. R., III, Nr. 5081. — [44]) Danske Magasin, 5. R., II, 214 ff. — [45]) Hugo Matthiessen: Viborg-Veje, Kbh. 1933, 15 ff., 34 ff. — [46]) Kancelliets Brevbøger, 20. Aug. 1602, 768 f. — [47]) Saml. til jydsk Historie og Topogr., VIII, 257 ff., 364 ff.; 3. R., IV, 461 ff.; Kr. Erslev: Aktstk. og Oplysn. til Rigsraadets og Stændermødernes Histor. i Kr. IV's Tid, I, Kbh. 1883—85, 481, jfr. 491; III, Kbh. 1888—90, 230. — [48]) Danske Magasin, 4. R., II, 191. — [49]) Johs. Steenstrup: Studier over Kong Valdemars Jordebog, Kbh. 1874, 340. — [50]) William Christensen: Repertorium diplomat., 2. R., I, Nr. 955. — [51]) A. Heise: Diplomatar. Vibergense, 51 f., 54 f. Jfr. Will. Christensen: Dansk Statsforvaltning i det 15. Aarh., Kbh. 1903, 387. — [52]) Forordning af 2. Jan. 1740. — [53]) Kancell. Brevb., 30. Dec. 1621, p. 227. — [54]) Smstds., 15. Febr. 1552, p. 120. — [55]) I. N. Wilse: Reise-Iagttagelser i nogle af de nordiske Lande, V, Kbh. 1798, 256. — [56]) Kancell. Brevb., 24. Apr. 1560, p. 392; 16. Juli 1560, p. 427; 21. Apr. 1577, p. 172; 12. Nov. 1577, p. 265 f.; 30. Juli 1590, p. 413; 24. Dec. 1616, p. 107; Saml. til jydsk Historie og Topogr., VII, 1880—81, p. 184 f., 188 f., 192. Regnskab for Opførelsen af 2 „Vejder" eller „Sætaarne" ved Hals (R. A., Aalborghus Lens Regnsk. 1650—51). — [57]) Danske Atlas, V, 1769, 553; R. A., Indb. fra Stiftsamtmændene ang. Skibsfarten og Fiskerierne, indsendte i H. til Skriv. af 23. Juli 1771. — [58]) Chr. Villads Christensen: Nykjøbing paa Mors, Kbh. 1902, 118. — [59]) Oecono-

miske Tanker over den udi Liimfjorden befindende særdeles skadelige og hinderlige Grund ved Løegstøer etc., Danmarks og Norges oeconomiske Magazin, IV, Kbh. 1760, 99. — [60]) Lossepenge over Løgstør Grund nævnes aarlig i Hald Lens Regnskaber 1610 ff. — [61]) Saml. til jydsk Historie og Topogr., 3. R., V, 1906—8, 208 ff.; Kr. Erslev: Aktstykker og Oplysn. til Rigsraadets og Stændermødernes Hist. etc., II, Kbh. 1888—90, 455 f. — [62]) Smstds., III, 340. — [63]) R. A., Rentekammerets Sekret., Forslag til Landets Opkomst og det alm. Bedste, indsendt i H. til kgl. Befal. af 18. Septb. 1747. Limfjordsbyerne, undtagen Aalborg, anbefalede en Uddybning af Grundene. — [64]) Danmarks og Norges oeconomiske Magazin, IV, Kbh. 1760, 77—104. — [65]) Relation 1735, Fra Himmerland og Kjær Herred, Aarb. 1917, 531. — [66]) H. O. Scheel: Alm. Udkast af Krigens Skueplads etc., Kbh. 1785, 277 f. — [67]) R. A., Rtkr. Sekr., Indb. fra Stiftamtmændene ang. Fiskerierne og Skibsfartens Tilstand, inds. i H. til Skriv. af 23. Juli 1771. — [68]) Jydske Efterretninger, 12. Aug. 1768, p. 292. — [69]) Luxdorphs Dagbøger, udg. af Eiler Nystrøm, II, Kbh. 1925—30, 34. — [70]) Om de forskellige Forsøg paa at overvinde Grundene, Chr. Villads Christensen: Nykøbing paa Mors, Kbh. 1902, 117—121; Gr. Begtrup: Beskriv. over Agerdyrkningens Tilstand i Nørre-Jylland, II, Kbh. 1810, 259 ff. — [71]) M. R. Ursin: Stiftsstaden Viborg, Viborg 1849, 88 f.; Gr. Begtrup, anf. St., III, 1812, 301. — [72]) G. F. Ursin: Rejse i Provindserne, Magazin for Kunstnere og Haandværkere, 2. R., IV, Kbh. 1833, 438 f. — [73]) Ny kirkehistor. Saml., V, 350; Saml. til jydsk Hist. og Topogr., III, 255 f., V, 75; O. Nielsen: Histor. topogr. Efterretn. om Skodborg og Vandfuld Herreder, Kbh. 1894, 373 ff. — [74]) Danske Magazin, 3. R., IV, 329 ff. — [75]) Arent Berntsen: Danmarckis oc Norgis fructbar Herlighed etc., I. Bog I. Part, Kbh. 1656, 164. — [76]) R. A., Protokol for Limfjordskommissionen af 12. Jan. 1741, p. 300. — [77]) Danske Atlas, V, 1769, 460. — [78]) C. Diørup: Thisted Amt, Kbh. 1842, 71; Aarbøger for nord. Oldkyndighed og Hist., 1869, 280. Jfr. om Havets Angreb, J. Chr. Petersen: Om Aggertangen før og nu, Geograf. Tidsskrift, I, 1877, 12 ff.; A. Østerbol: Fra Agger Sogn, smstds., II, 1878, 129—138; C. C. Andresen: Om Landtungen mellem Vesterhavet og Limfjorden fra Agger til Plælediget, Tidsskrift for populære Fremstillinger af Naturvidenskaben, III, 1856, 313—37; L. Petersen: Landtungen Agger-Harboøre, „Fra alle Lande", VIII, 1868, 394—424; Evald Tang Kristensen: Gl. Folks Fortællinger om det jydske Almueliv, V, Kolding 1893 f., p. 293 ff., Nr. 765 ff. — [79]) Danske Atlas, V, 1769, 460. — [80]) Kancelliets Brevb., 4. Marts 1598, p. 253. — [81]) Geografisk Tidsskrift, I. 1877, 13. — [82]) K. Aagaard: Beskriv. af Thye, Viborg 1802, 206 f. — [83]) Laur. Esmarch: Hist. Efterretninger om Sandflugten i Nørre-Jylland, Kbh. 1817, 51. — [84]) St. St. Blicher: Vestlig Profil af den Cimbriske Halvøe fra Hamborg til Skagen, Kbh. 1839, 74. — [85]) C. C. Andresen: Om Klitformationen og Klittens Behandl. og Bestyrelse, Kbh. 1861, 234. Jfr. R. H. Kruse i Aarbøger for nord. Oldkyndighed og Hist., 1869, 280; C. Diørup: Thisted Amt, Kbh. 1842, 71. — [86]) Vi-

borg Samler, 16. April 1825, Nr. 45. — [87]) Geograf. Tidsskrift, II, 1878, 135; Henrik Laursen: Fra Agger for 100 Aar siden, Histor. Aarbog for Thisted Amt, 1925, 152—165.

Færdsel og Færgesteder.

[1]) H. O. Scheel: Alm. Udkast af Krigens Skueplads etc., Kbh. 1785, 278. — [2]) Hugo Matthiessen: Middelalderlige Byer, Kbh. 1927, 44 f. — [3]) Johs. Steenstrup: Studier over Kong Valdemars Jordebog, Kbh. 1874, 117 f. — [4]) Om Sundby-Færge henvises nærmere til Chr. Petresch Christensen: Nørresundbys Historie, I, Aalborg 1921, 62 ff.; II, 1924, 10 ff. — [5]) I Mov Sogn nævnes 1755 „Færgehusene, saa kaldede, fordi i gamle Dage skal der have været et Færgested over til Vendsyssel" (Indb. til Thura 1755. Viborg Bispearkiv, Pakke 29, V. L. A.). — [6]) Om Ladens Færgested, Samlinger til jydsk Hist. og Topogr., 2. R., III, 1891—93, p. 387—89; Danske Atlas, V, 1769, 180 f.; Gr. Begtrup: Beskriv. over Agerdyrkningens Tilstand i Nørre-Jylland, II, Kbh. 1810, 342. „Den Helligaands Lade" nævnes sidst i 1400erne (Lindbæk og Stemann: De danske Helligaandsklostre, Diplomatarium, Nr. 203, p. 78). 1537 omtales „Helliggesthus Hospitals" Lade (smstds., Nr. 561, p. 222 f.), 1550 „den Helligaands Lade" (Danske Kancelliregistranter, 3. Marts 1550, p. 438 f.; Saml. til jydsk Hist. og Topogr., II, 1868—69, 124). — [7]) Færgehuset her omtales 1537 (Danske Magazin, 3. R., VI, 145). Stundom fandtes der ogsaa herfra Overfart til Han Herred (Aug. Baggesen: Den danske Stat, Kbh. 1840, 304). — [8]) Hugo Matthiessen: Middelalderlige Byer, Kbh. 1927, 43 f. — [9]) Ny kirkehist. Saml., II, 330, 331 f.; Kr. Erslevs Repertorium, Nr. 2998. — [10]) Lindbæk og Stemann: De danske Helligaandsklostre, Kbh. 1906, 97, Diplomatar., Nr. 112, p. 37; Indb. til O. Worm 1638, Samlinger til jydsk Hist. og Topogr., 4. R., I, 1911—14, 111. — [11]) Danske Atlas, V, 1769, 308; Aug. Baggesen: Den danske Stat, Kbh. 1840, 304. — [12]) Suhm: Nye Saml. til den danske Historie, I, 155 f. — [13]) Smstds., I, 151 f., 367, 384. — [14]) Svend Grundtvig: Danmarks gl. Folkeviser, III, p. 604. — [15]) Knud Fabricius: Bondeoprøret 1441, Histor. Tidsskrift, 7. R., II, 455 f. — [16]) J. Magnus Petersen: Fra min Virksomhed paa Arkæologiens Omraade 1845—1908, Kbh. 1909, 207 f.; Træsnit i „Illustreret Tidende", XXII, 1880, 105; se Plancherne til nærværende Bog. — [17]) Danske Magasin, 3. R., III, 269. — [18]) Aug. F. Schmidt: Danmarks Helligkilder, Kbh. 1926, Nr. 1313, p. 132. 1510 nævnes „Bispgardt" i Bistrup (Bejstrup), Ældste danske Arkivregistr., III, 47. — [19]) Danske Magasin, 3. R., III, 263. — [20]) D. H. Wulff: Statistiske Bidrag til Vendelbo Stifts Historie i det 16. og 17. Aarh., Aalborg 1872—74, 173. Kroen i Aggersund, tilhørende Aggersborggaard, fik Bevilling 21. Marts 1737, men er muligvis ældre (Vendsysselske Aarbøger, V, 1923—24, 135). — [21]) D. H. Wulff anf. St., 180, 178; Samme: Statistiske Bidrag til Aalborg Stifts Hist. i Slutn. af 17. Aarh., Aalb. 1887—88, 158 f. — [22]) Wulff: Stat. Bidr.

til Vendelbo Stifts Hist., 171 f.; Chr. Olufsen: Collectanea til et antiquar.-topogr. Lexikon over Danmark, Kbh. 1829, 40; Wulff: Stat. Bidr. til Aalborg Stifts Hist., 143 (1690: et Hus kaldet Borgefred 9 Bindinger langt); Evald Tang Kristensen: Danske Sagn, III, 1895, Nr. 1616, p. 323. — [23]) Chr. Molbech: Uddrag af Biskop Jens Bircherods Dagbøger, Kbh. 1846, 306. — [24]) Johs. Knudsen: Søkortdirektør Jens Sørensen, Kbh. 1918, 118. „Imellem Hanherred og Thyeland findes en stor Vejle, 1 Mil bred, som man kjører over i Vand, undertiden 1 Alen, ja 5 Quarter høj" (Hans Rosborgs Relation 1743, „Skivebogen", hist. Aarb. for Skive og Omegn, IX, 1917, 125). Jfr. Knud Aagaard: Physisk, oecon. og topogr. Beskrivelse af Thye, Viborg 1802, 25; C. Diørup: Thisted Amt, Kbh. 1842, 1 f. — [25]) Oeconomiske Tanker over den udi Limfjorden befindende særdeles skadelige og hinderlig Grund ved Løgstør med videre deraf dependerende, Danmarks og Norges oeconomiske Magazin, IV, 1760, 82; N. Sodborg: Lidt om Bygholm Vejle, Historisk Aarbog for Thisted Amt, 1926, 179 ff.; R. A., Protokol for Limfjordskommissionen af 12. Jan. 1741, p. 363 ff.; N. Sodborg: Bygholm og Vesløs Vejler, Histor. Aarb. for Thisted Amt, 1909, 63—84; Gr. Begtrup: Beskriv. over Agerdyrkningens Tilstand i Nørre-Jylland, II, Kbh. 1810, 265 f. Om Svaners og Svømmefugles Mængde, Relation 1735 (Vendsysselske Aarbøger, II, 1917—18, 36); om de utallige Sten langs Hannæs, C. Diørup: Thisted Amt, Kbh. 1842, 78, 129, 148. — [26]) Danmarks og Norges oeconomiske Magazin, IV, 1760, 82. Om Ulykker i Vejlen se ogsaa, D. H. Wulff: Stat. Bidrag til Vendelbo Stifts Hist., 183 f.; Histor. Aarbog for Thisted Amt, 1935, 94 f. — [27]) R. A., Protokol for Limfjordskommissionen af 12. Jan. 1741, p. 377 f. — [28]) I. N. Wilse: Reise-Iagttagelser i nogle af de nordiske Lande etc., V, Kbh. 1798, 243; St. St. Blichers Skildring i „Eneboeren paa Bolbjerg". Baade i Øsløs og Tømmerby klagede Præsterne 1625 over Gæsteriet, Wulff, anf. St., 183 f., 186. — [29]) Protokol for Limfjordskommis. af 12. Jan. 1741; jfr. Hist. Aarb. for Thisted Amt, 1909, 65 f. — [30]) Johan Skjoldborg: Min Mindebog. Barndommens Dage, Kbh. 1934, 20. — [31]) Jonas Koldingensis: Daniæ descriptio nova etc., Frankf. 1594, 97. — [32]) D. H. Wulff: Stat. Bidr. til Aalborg Stifts Hist., 241; Danske Magasin, 4. R., I, 200; Danske Atlas, V, 1769, 566; Danske Kancelliregistranter, 4. Apr. 1547, p. 345. — [33]) Will. Christensen: Repertorium diplom., 2. R., I, Nr. 341. — [34]) D. H. Wulff: Stat Bidr. til Vendelbo Stifts Hist., 91. — [35]) O. Nielsen: Kong Valdemars Jordebog, Kbh. 1873, 92. — [36]) Ældste danske Arkivregistr., III, p. 159. Nr. 10. — [37]) H. O. Scheel: Alm. Udkast af Krigens Skueplads, Kbh. 1785, 281. — [38]) I. N. Wilse: Reise-Iagttagelser i nogle af de nordiske Lande etc., V, Kbh. 1798, 178; Knud Aagaard: Beskriv. over Thye, Viborg 1802, 207, jfr. 27; I. Chr. Petersen: Aggertangen før og nu, Geografisk Tidsskrift, I, 1877, 12—14. — [39]) Jfr. Wilses Beskrivelse af Vejen, anf. Sted, V, 178 f.; K. Aagaard, anf. St., 207 f. Taabel Kro nævnes i „Specifikation over privileg. Kroer" 1757, R. A. — [40]) Evald Tang Kristensen: Gl. Folks Fortællinger om det jydske Almueliv, V, 1891, p. 100, Nr. 278.

— [41]) Afhandlinger af Villads Christensen, K. C. Rockstroh og Johs. Steenstrup i „Samlinger til jydsk Historie og Topografi", 3. R., IV, 1904—5. Om Kampen ved Nabe, Histor. Tidsskrift, 6. R., V, 531 ff. — [42]) Chr. Molbech: Uddrag af Biskop Bircherods Dagbøger, Kbh. 1846, 338. — [43]) Pælediget nævnes 1742, „den Grøft kaldet Peelen" (R. A., Limfjordskommiss. af 12. Jan. 1741, Dokumenter, Reversalens Nr. 208); 1769 omtalt som en „gammel Grøft" (V. L. A., Indb. om Harboøre og Engbjerg 1769, blandt Indb. til Biskop Bloch i Ribe 1769); 1802 tales der om „et Dige, kaldet Pæledige" (K. Aagaard, anf. St., 208). Jfr. Evald Tang Kristensen, anf. St., V, p. 294, Nr. 770. Om Tangens Tilbagerykning, Geograf. Tidsskrift, I, 1877, 12 ff. — [44]) Viborg Samler, 19. Nov. 1825, Nr. 138. — [45]) A. Østerbol: Fra Agger Sogn, Geografisk Tidsskr., II, 1878, 135. 1889 levede endnu en af de Studedrivere, som havde ført sine Drifter over Tangen (H. F. Feilberg: Dansk Bondeliv, I, 3. Opl., 1910, 179). — [46]) K. Aagaard, 214. — [47]) R. A., Protokol for Limfjordskommiss. af 12. Jan. 1741, p. 318. — [48]) H. F. Feilberg: Ordbog over de jydske Almuemaal, III, 655. — [49]) C. Diørup: Thisted Amt, Kbh. 1842, 147. — [50]) Kancelliets Brevbøger, 22. Juni 1596, p. 676; 25. Juni 1596, p. 677 f.; 4. Maj 1597, p. 154 f. — [51]) O. Nielsen: Histor.-topograf. Efterretninger om Skodborg og Vandfuld Herreder, Kbh. 1894, 154. — [52]) do., 155. — [53]) Jac. Knudsen Schanderup: Curieuse poetiske Skrifter, Kbh. 1728. — [54]) Jfr. K. Aagaard, 31, — [55]) Kancelliets Brevb., ca. 29. April 1574, p. 429; O. Nielsen: Histor.-topograf. Efterretn. om Hjerm og Ginding Herreder, Kbh. 1895, 13 ff. — [56]) Samlinger til Fyens Historie og Topografi, VI, 1873, 374. — [57]) Kanc. Brevb., 22. Juni 1589, p. 196; 13. Aug. 1590, p. 445 f.; 17. Okt. 1590, p. 471 f.; 10. Marts 1591, p. 562; 1593—96, p. 180, 212, 236, 291; O. Nielsen, anf. St., 13 ff. — [58]) Diørup: Thisted Amt, Kbh. 1842, 404. — [59]) J. Magnus Petersen: Minder fra min Virksomhed paa Arkæologiens Omraade, 1845—1908, Kbh. 1909, 112. — [60]) Danske Atlas, V, 1769, 529. — [61]) Indb. til O. Worm 1638, Saml. til jydsk Histor. og Topogr., 4. R., I, 128. — [62]) Historisk Tidsskrift, 1. R., I, 235; R. A., Lensregnskaber for Lundegaard Len 1632—33. (1633 aftinget med en Person, som hemmeligt og mod Færgemandens Minde havde ført Folk fra Mors i Færgebaaden); jfr. R. A. Færgesager: Sillerslevør—Nymølle 1836—67. — [63]) D. H. Wulff: Statist. Bidrag til Vendelbo Stifts Historie, Aalb. 1872—74, p. 84; Samme: Statist. Bidr. til Aalborg Stifts Hist., Aalb. 1887—88, p. 219; 1613 flg. var Færgemanden ved Næssund i Restance med sin Afgift p. Gr. af „Armod og andre Ulejligheder, tilmed Færgen fast øde" (R. A., Ørum Lens Regnskaber 1613 flg.). Blandt Krongods, som er lagt øde „af Sand og i andre Maader", nævnes 1615 Næssund Færge (Kancelliets Brevbøger, 13. Juni 1615, p. 810). — [64]) Danske Atlas, V, 1769, 473, 561. — [65]) Først 1806 lagdes Vejen Salling—Vilsund gennem Nykøbing (C. Schade: Beskriv. over Mors, Aalb. 1811, 237). — [66]) C. Diørup: Thisted Amt, Kbh. 1842, 404. — [67]) Svend Grundtvig: Danmarks gl. Folkeviser, III, 642 f. — [68]) Ny kirkehistor. Saml., V,

1869—71, 537. — [69]) Mandtalsregister over Salling-Vilsundfærgernes Sundkorn, R. A., Hald Lens Regnskaber 1614. Udgifter til Færgerne, smstds., 1612—13, 1613—14, 1614—15. 1617 Ordre om at forny Sallingsund Bro og Færger (Kancell. Brevb., 16. Febr. 1617, p. 137, Hald Lens Regnsk. 1617 f.). 1627 skal den brøstfældige Ladebro synes (Kancell. Brevb., 11. April 1627, p. 53). Brev i Anledn. af Adelens Klage, smstds., 25. Febr. 1632, p. 702. 1633 nybygges Broen og Færgen repareres, Hald Lens Regnsk. 1633—34, 1634—35. — [70]) Synsv. af 10. Aug. 1646, Bilag 17 til Hald Lens Regnsk. 1645—46. Om Sallingsund-Færgen se forøvrigt C. Schade: Beskr. over Øen Mors, Aalborg 1811, 240 f.; Jeppe Aakjær: Et lille Trav ud ad de gl. Landeveje, „Skivebogen", XIII, 1921, 113 ff., 122 f.; Marius Dahlsgaard: Sallingsund, Historisk Aarbog for Mors, V, 1923, 3—21. — [71]) Vejen er afsat paa Johs. Meiers Kort Nr. 38, Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml., Fol., 713. — [72]) Fra Himmerland og Kjær Herred, Aarb. 1921—23, Bd. IV, 317 (Optegn. af Chr. Sørensen Testrup); Laur. Engelstofts Rejseiagttagelser i Jylland 1805, Saml. til jydsk Histor. og Topografi, 3. R., VI, 46. — [73]) Chr. Sørensen Testrup: Rinds Herreds Krønike, Saml. til jydsk Histor. og Topogr., II, 1868—69, 61; smstds., V, 1874—75, 280; R. A., Limfjordskommiss. af 12. Jan. 1741, Dokumenter, Nr. 171; Danske Atlas, IV, 1768, 750; Jeppe Aakjær: Limfjordsrotter, „Skivebogen", XVIII, 1926, 135 f. — [74]) Frederik I's danske Registr., 3. Aug. 1532, p. 329; Danske Magasin, 3. R., IV, 207; Danske Kancelliregistr., 17. Febr. 1549, p. 401 f. — [75]) Evald Tang Kristensen: Jyske Folkeminder, VI, Kbh. 1883, Nr. 69, p. 50. — [76]) Bogen om Skive i Anledn. af Købstadens 600 Aars Jubilæum, Skive 1926, 389. Mere om Hvalpsund-Færgen, Jeppe Aakjær i „Skivebogen", XIII, 1921, 116 ff. — [77]) Bennike og Marius Kristensen: Kort over de danske Folkemaal, Kbh. 1898—1912, Nr. 66, 83, 90. — [78]) Ældd. danske Arkivregistr., II, 238; Suhm: Nye Saml. til den danske Historie, I, 1792, 60. — [79]) R. A., Generalpostdirektionen, Færgesager, Virksund 1811—72. Jfr. „Skivebogen", XIII, 1921, 131. Om den gl., farefulde Viborg-Løgstør Vej, Hugo Matthiessen: Viborg-Veje, Kbh. 1933, 51 ff. — [80]) Rentekr. Skriv. af 18. Okt. 1727. — [81]) I. M. Thiele: Danmarks Folkesagn, II, Kbh. 1843, 185, 250 f.; Orion, histor. Quartalskrift, red. af T. A. Becher, II, 1851, 316 f.; Samlinger til jydsk Histor. og Topogr., IX, 1882—83, 351; Evald Tang Kristensen: Jyske Folkeminder, III, Kbh. 1876, Nr. 5, p. 8; IV, Kbh. 1880, Nr. 30, p. 22 f.; Nr. 43, p. 40 f.; Nr. 44, p. 41 f.; Nr. 45, p. 43 f.; Histor. Aarb. for Thisted Amt, 1935, 50 ff. — [82]) Evald Tang Kristensen: Gl. Folks Fortællinger om det jydske Almueliv, I, Kolding 1891—93, Nr. 331, p. 88. — [83]) Samme: Jyske Folkeminder, VI, Kbh. 1883, Nr. 80, p. 56. Om Rotternes Hærgning af Limfjordsøerne, Gr. Begtrup: Beskriv. over Agerdyrkningens Tilstand i Nørre-Jylland, II, Kbh. 1810, 207; Jeppe Aakjær: Limfjordsrotter, „Skivebogen", XVIII, 1926, 135—42; Harald Leth: Lidt om Livø, Fra Himmerland og Kjær Herred, Aarb. I, 1912—1914, 350 f.; S. Abildgaards Rejsedagbog 1771, IV, 73, Nationalmuseet 2. Afdel.; Vendsysselske

Aarbøger, 1917—18, 30 f.; 1922, 318. — [84]) 1638 nævnes saaledes Sundhøj ved Bejstrup nær Aggersund, 3 Sundhøje i Arup Sogn ved Feggesund, Sundhøj ved Aas i Skjoldborg Sogn ved Vilsund, Sundhøj i Kærby S. ved Næssund (Indb. til O. Worm 1638, Saml. til jydsk Histor. og Topogr., 4. R., I, 1911—14, 110, 115, 126, 130); Sundhøj ved Sallingsund nævnt i 1740erne (R. A., Protokol for Limfjordskommiss. af 12. Jan. 1741, p. 233); Sundhøj i Ørding S. ved Sillerslevør (Hist. Aarb. for Mors, 1931, 116), o. s. fr. — [85]) Gode Oplysninger om Færgernes Indretning kan saaledes sankes sammen af Hald Lens Regnskaber fra Beg. af 1600erne. Af et Syn over Aggersund Færgen 14. Maj 1810 fremgaar, at den var 20½ Alen lang, 4 Al. 2 T. vid indenbords, 1¼ Al. høj. (R. A., Generalpostdirektionen, Færgesager. Aggersund). — [86]) R. A., Hald Lens Regnskaber 1624—25. — [87]) R. A., Færgesager: Feggesund, Skriv. fra Løvenørn af 2. Aug. 1810 til Generalpostdirektionen. Jfr. om Forholdene ved Aggersund, Fra Himmerland og Kjær Herred, Aarb. 1927—29, Bd. VI, p. 124. — [88]) R. A., Færgesager: Feggesund 1809—65. Først i 1840erne byggedes der Broer ved Feggesund. Færgesager: Aggersund 1809—69. — [89]) Skriv. fra Løvenørn af 29. Juli 1810 (R. A., Færgesager: Aggersund.) — [90]) Præsten Rasmus Pedersen Winthers Beretning om sin Slægt og sit Liv, udg. af Axel Kofod, Kbh. 1934, 139. — [91]) C. Schade: Beskriv. over Mors, Aalb. 1811, 240; Løvenørns ovenn. Skr. af 2. Aug. 1810 vedr. Feggesund. Om Gaasetransporterne, Aug. F. Schmidt: Morsingboer i gl. Dage, I, Nykøbing M., 1930, 113; Histor. Aarbog for Thisted Amt, 1921, 237; 1928, 398. — [92]) Kancelliets Brevb., 11. Juli 1624, p. 174. — [93]) C. Schade, anf. St., 238. — [94]) Relation 1735, Saml. til jydsk Histor. og Topogr., 4. R., III, 1917—19, 261 f. — [95]) C. Schade, 238; Saml. til jydsk Histor. og Topogr., 3. R., VI, 1908—10, 55. — [96]) Smstds., 3. R., VI, 47. — [97]) Akter herom i R. A., Færgesager: Feggesund 1809—65. — [98]) Klage af 20. Juli 1808 (R. A., Færgesager: Aggersund). — [99]) Skriv. fra Løvenørn af 29. Juli 1810 (R. A., Færgesager: Aggersund). — [100]) Skriv. 1826 (Færgesager: Aggersund). — [101]) Skriv. af 28. Septb. 1811 til Generalpostdirektionen (R. A., Færgesager: Virksund 1811—72). Jfr. Laurits Engelstofts Rejseiagttagelser 1805, Saml. til jydsk Histor. og Topogr., 3. R., VI, 46. — [102]) Chr. Petresch Christensen: Nørresundbys Historie, II, Aalb. 1924, 13. — [103]) Oscar Bang: Fra gamle Dage, Nykøb. M. 1924, 42. — [104]) Saml. til jydsk Histor. og Topogr., 3. R., VI, 47. — [105]) Videnskab. Selskabs Kort 1795. — [106]) C. Schade, 239. — [107]) Løvenørns Skriv. af 2. Aug. 1810 om Feggesund (R. A., Færgesager). — [108]) P. F. Wandall og J. Schjern: Dannerkongen Frederik den Sjettes Rejse gennem Jylland i Sommeren 1824, Aalb. 1825, p. 66 f. — [109]) J. Magnus Petersen: Minder fra min Virksomhed etc., Kbh. 1909, 109 f. — [110]) P. V. Grove: Danmark, illustr. Rejsehaandbog, 2. Udg., Kbh. 1871, 479. — [111]) I. G. B. Dreyer: Erfaringer fra mit Landliv i Østerhanherred, Tidsskrift for Landoekonomi, udg. af I. C. Hald, Ny Række, IV, Kbh. 1842, 117. — [112]) Mellem Aalborg og Nr. Sundby havde Færgefolkene, naar Sundet lagde til, dog Eneret paa at føre Korn og

andet Gods i Slæder over Isen for Betaling, Chr. Petresch Christensen: Nørresundbys Historie, II, Aalb. 1924, 17. — [113]) A. C. Johansen: Om Aalborg-Silden etc., Beretn. fra den danske biologiske Station, XXXV, 1929, 16 f. — [114]) C. Schade, 240. — [115]) Chr. Molbech: Uddrag af Biskop J. Bircherods Dagbøger, Kbh. 1846, 98; Mads Pedersen Farstrup og Laur. Axelsons Dagbøger, udg. af Ign. Becher, Aalb. 1813, 93. 1572—73 var der haard Vinter fra sidst i Oktober til ind i Maj, Fjorden blev islagt d. 21. Nov. (Præsten Chr. Nielsen Juels Aarbog, Ny kirkehistor. Saml., V, 1869—71, 364). 1798—99 var den strengeste Vinter, nogen kunde mindes, begyndte ved Kyndelmisse og blev ved til midt i April. Selv Havet var tillagt med Is, saa langt man kunde se (Hygum „Liber daticus", c. h. O. Nielsen: Histor.-topograf. Efterretn. om Skodborg og Vandfuld Herreder, Kbh. 1894, 420). 1838 brød Fjorden først op d. 12. April efter at have været tillagt i 3 Maaneder (R. H. Kruse: Udførl. Beskriv. over Øen Fuur i Limfjorden, Aarhus 1874, 14). „I klart Vejr seer man over den (Fjorden) Thye, hvortil regnes 2 Miile, og hvorhen man i denne Vinter ofte har kiørt over Limfjorden" (C. Dreyer: En liden Beskriv. over Lemvig, samt Skodborg og Vandfuld Herreder, Viborg 1795, 35). — [116]) C. M. C. Kvolsgaard: Spredte Træk af Landbolivet, Kbh. 1891, 15 f. — [117]) C. Schade, anf. St., 113. Om Drukneulykker paa den islagte Fjord, se bl. a. Uddrag af Bircherods Dagb., 529; Jydske Efterretn. 8. Jan., 12. Febr. 1768, 5. April 1771 o. s. fr. — [118]) Viborg Samler, 10. Febr. 1827, Nr. 18; 26. Jan. 1828, Nr. 11. — [119]) V. L. A., Thisted Amts Journalsager, K., Fiskerisager 1807; R. H. Kruse: Beskriv. over Fuur, Aarhus 1874, 25. — [120]) Tidsskr. for Landoekonomi, udg. af I. C. Hald, N. R., IV, 1842, 117.

Fjordens Rigdom.

[1]) Saxos Fortale. — [2]) P. F. Suhm: Nye Samlinger til den danske Historie, I, Kbh. 1792, 341. — [3]) I Bog, I Part, Kbh. 1656, p. 128. — [4]) Fr. Thaarup: Statistisk Udsigt over den danske Stat i Beg. af 1825, Kbh. 1825, 206. (Trøjels Rejse 1816). — [5]) P. M. Stolpe: Dagspressen i Danmark, III, Kbh. 1881, 166 f. — [6]) Beretning fra den danske biologiske Station, XXXV, 1929, 18. — [7]) Chr. Olufsen: Bidrag til en Oversigt af National-Industrien i Danmark, Kbh. 1819, 211. — [8]) Viborg Samler, 24. Dec. 1825, Nr. 153; Jydske Efterretninger, 25. Febr. 1826, Nr. 26; Viborg Samler, 29. Maj 1826, Nr. 64. — [9]) Viborg Landsarkiv. Thisted Amts Journalsager, K., Fiskerisager 1830 f.; C. Diørup: Thisted Amt, Kbh. 1842, 482; L. C. Brinck-Seidelin: Hjørring Amt, Kbh. 1828, 308 f.; R. H. Kruse: Udførlig Beskriv. over Øen Fuur i Limfjorden, Aarhus 1874, 25. — [10]) F. Faber: Kort Efterretn. om en zoologisk Rejse til det nordl. Jylland 1827, Tidsskrift for Naturvidenskaberne, V, 1828, 254; Kruse anf. St., 25; Viborg Samler, 21. Aug. 1826, Nr. 100. Aborrerne drev 1826 i en saadan Mængde døde mod Land, at de maatte fjernes og graves

ned, hvilket beviste, „at dette Ægteskab mellem Hav og Fjord ikke er lykkeligt" (Viborg Samler, 1. Okt. 1827, Nr. 117). — [11]) L. C. Brinck-Seidelin, anf. St., 308 f. — [12]) Viborg Samler, 1. Okt. 1827, Nr. 117. — [13]) R. H. Kruse, anf. St., 25. — [14]) V. L. A., Thisted Amts Journalsager, K., Fiskerisager, 1828. — [15]) Oscar Bang: Fra gamle Dage, Nykøbing M. 1924, 33. — [16]) Viborg Samler, 12. Juni 1826, Nr. 70. — [17]) V. L. A., Thisted Amts Journalsager, K., Fiskerisager 1828: Indb. fra Herredsfogeden i Fjends-Nørlyng H. af 6. Febr. 1828. — [18]) R. H. Kruse, anf. St., 25. — [19]) Aalborg Stiftstidende og Adresseavis, 21. Nov. 1829, Nr. 182. — [20]) Smstds. — [21]) C. Molbech: Optegn. paa en Udflugt til Jylland i Sommeren 1828, Nordisk Tidsskrift for Historie, Lit. og Konst, udg. af C. Molbech, III, 1829, 131. — [22]) Viborg Samler, 21. April 1828, Nr. 48. — [23]) Aalborg Stiftstidende, 21. Nov. 1829, Nr. 182. — [24]) Holger Jacobæus' Rejsebog 1671—92, udg. af Vilh. Maar, Kbh. 1910, 178. — [25]) R. H. Kruse: Beskriv. over Nautrup Pastorat i Salling, Saml. til jydsk Hist. og Topogr., III, 1870—71, 391. 1771 fanges ved Uttrup en Laks paa 31 Pund (Jydske Efterretninger, 24. Maj 1771, Nr. 21, p. 180). — [26]) Thøger Reenberg: Poetiske Skrifter, I, 1769, p. 59. — [27]) K. Aagaard: Beskriv. over Thye, Viborg 1802, 41; A. F. Just: Naturhistorie om Dyrene, Viborg 1802, 385. — [28]) Just, 368. — [29]) Viborg Samler, 12. Juni 1826, Nr. 70. — [30]) Den falder „i utrolig Mængde", Danske Atlas, V, 1769, 526; K. Aagaard, anf. St., 41. — [31]) Hans Rosborgs Relation 1743, „Skivebogen", hist. Aarbog for Skive og Omegn, IX, 1917, 127. — [32]) A. F. Just, anf. St., 360; K. Aagaard, anf. St., 40. — [33]) Just, 369 f. — [34]) A. F. Just: Digte, Viborg 1792, 235 f. — [35]) Viborg Samler, 29. Maj 1826, Nr. 64. — [36]) Relation 1743, Fra Himmerland og Kjær Herred, Aarbog 1917, 497. — [37]) G. F. Ursin: Rejse i Provindserne, Magazin for Kunstnere og Haandværkere, 2. R., IV, 1833, 421. — [38]) Thøger Reenberg: Poetiske Skrifter, I, 1769, 23 f. — [39]) C. Schade: Beskriv. over Øen Mors, Aalborg 1811, 317; O. Nielsen: Hist. top. Efterretn. om Skodborg og Vandfuld Herreder, Kbh. 1894, 341; A. F. Just: Naturhistorie om Dyrene, Viborg 1802, 382 f.; K. Aagaard, anf. St., 40. — [40]) Danske Atlas, V, 1769, 526. — [41]) O. Nielsen, anf. St., 341. — [42]) I. C. Hald: Ringkjøbing Amt, Kbh. 1833, 261. — [43]) A. H. Stibolt: Forsøg til en Afhandling om Saltvands-Fiskerierne omkring de danske Kyster, Kbh. 1814, 33. — [44]) A. F. Just, anf. St., 382. — [45]) A. F. Just: Den nyeste Bondepraktika til Nytte for Landmænd og Agerdyrkere, Viborg 1798, 77. — [46]) Digte, Viborg 1792, 236. — [47]) Danske Atlas, IV, 1768, 769. — [48]) R. A., Rentekammer, Indb. om Skibsfarten og Fiskeriet i H. til Skr. af 23. Juli 1771: Indb. fra Rosenkrantz paa Spøttrup af 17. Aug. 1771; K. Aagaard: Beskriv. over Thye, Viborg 1802, 228 f. — [49]) R. A., Limfjordskommissionen af 12. Jan. 1741, Protokol. — [50]) V. L. A., Thisted Amts Journalsager, K., Fiskerisager: Skriv. fra Herredsfoged Hansen af 27. Nov. 1806. — [51]) Lister over Fangstudbyttet findes i Thisted Amts Journalsager, K., Fiskerisager, 1810 ff. 1824 toges der om Østerild kun 6,190 Stk., en paafaldende ringe

Fangst. — [52]) Viborg Samler, 23. Dec. 1826, Nr. 153; 12. Marts 1827, Nr. 31. Der var i disse Aar en voldsom Uro blandt Limfjordsfiskene p. G. af Saltvandets Fremtrængen. Brasener, som ellers ikke plejede at fiskes i Mængde, førtes 1829 i Læssevis til Torvet i Viborg (do. 12. Marts 1827). — [53]) Viborg Samler, 19. Maj 1827, Nr. 60. Samtidig myldrede Helt og Ferskvandsfisk i Fjordens fjernere Vige (do. 12. Marts 1827), og 1828 meddeltes det fra Mors, at Vigene ved Glomstrup vrimlede med Fisk, særlig Helt (do. 8. Marts 1828, Nr. 29). 1827 toges der dog ved Østerild 21,640, ved Tømmerby 24, 464. — [54]) Fangstlisterne i Thisted Amts Journalsager, K. 1829 var Udbyttet ved Østerild 153, ved Tømmerby 320, 1830 henholdsvis 51 og 615, 1831: 6 og 140. Det anførtes ved Fortegnelserne 1826 og 1827, at mange Helt drev døde op paa Stranden, og at de i Mængde trak op ad Aaer og Bække efter fersk Vand. — [55]) Indb. fra Fiskerne i Østerild 1835 (Thisted Amts Journalsager). — [56]) Arent Berntsen: Danmarckis oc Norgis fructbar Herlighed, 2. B., 2. Part, Kbh. 1650, p. 188, 245. — [57]) Aug. F. Schmidt: Morsingboer i gl. Dage, Nykøbing M. 1930, I, 178; R. A., Lundgaards Lensregnskaber, Jordebøger 1627, 1629, 1645. — [58]) R. H. Kruse: Udførl. Beskriv. over Øen Fuur, Aarhus 1874, 25. — [59]) Nordisk Tidsskrift for Fiskeri, IV, 1878, 358. — [60]) Pastor Thanings Erindringer fra Mors, Saml. til jydsk Hist. og Topogr., 3. R., V, 559. — [61]) Skriv. fra By- og Herredsfoged Brøndlund i Thisted af 7. Maj 1806 (Thisted Amts Journalsager, K., Fiskerisager 1806). — [62]) Saml. til jydsk Hist. og Top., 3. R., V, 559 f. — [63]) A. F. Just: Naturhistorie om Dyrene, Viborg 1802, 337. — [64]) Evald Tang Kristensen: Jydske Folkeminder, VI, Kbh. 1883, Nr. 68, p. 321. „Struer-Aal" fra Hjerm Herred var særlig berømte, I. C. Hald: Ringkjøbing Amt, Kbh. 1833, 263. — [65]) H. F. Feilberg: Ordbog over jyske Almuesmaal, IV, p. 1191 f. — [66]) Dagmar Larsen: Kulturbilleder og Typer fra Nibes Glansperiode i Slutn. af 18. og Beg. af 19. Aarh., Aalborg 1926, 205. — [67]) R. A., Protokol for Limfjordskommissionen af 12. Jan. 1741. 1697 fandtes mellem Gjøl Sten og Aggersund 1 Aalegaard (R. A., Limfjordsmatrikel 1697, Dokum. og Stadebøger vedr. Limfjorden 1695—1750), men 1741 foruden denne 23 umatrikulerede. Alene ved Gjøl var der 1802 100 Aaleruser (R. A., Kommercekollegiet, Produktions- og Fiskerifaget: Sager ang. Fiskeri og Handelsplanter, 1802). — [68]) Indberetn. fra Fur 1771 (R. A., Rtk., Indb. ang. Skibsfarten og Fiskeriet i H. til Skriv. af 23. Juli 1771). — [69]) C. Schade: Beskriv. over Mors, Aalborg 1811, 230. — [70]) Danske Atlas, IV, 1768, 768; K. Aagaard: Beskriv. over Thye, 1802, 229. — [71]) Danske Atlas, IV, 1768, 769. — [72]) Nikolaj Jonge: Kongeriget Danmarks chorographiske Beskriv., Kbh. 1777, 627. — [73]) St. St. Blicher: Viborg Amt, Kbh. 1839, 203. — [74]) I. C. Hald: Ringkjøbing Amt, Kbh. 1833, 263. — [75]) R. H. Kruse, anf. St., 23 f. — [76]) A. F. Just, 336; C. Christensen: Aalborg Amt, Kbh. 1832, 139; R. A., Protokol for Limfjordskommissionen af 12. Jan. 1741, p. 1027 f. — [77]) Limfjordskommiss. af 12. Jan. 1741. — [78]) P. F. Suhm: Nye Saml. til den danske Historie, I, 1792, 86 f.

— [79]) Kommiss. af 23. Apr. 1736, Reskript af 24. Maj 1737 (Tidss. for Fiskeri, IV, 1870, 171 ff.). — [80]) Om de mange Lovbestemmelser ang. Pulsvaad i Limfjorden henvises til „Nordisk Tidsskrift for Fiskeri", III, 1876, 214 f. Jfr. Danske Kancellireg., 8. Marts 1535, p. 2; Danske Magasin, 3. R., IV, 202; 3. R., VI, 360; Kr. Erslev: Aktstk. og Oplysn. til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian IV's Tid, III, 339 f.; Recesserne, Kancelliets Brevbøger, passim; Christian V's Danske Lov, 5, X, 46 f. Talrige Bidrag er samlede i: „Forsøg til en Oversigt over de Fiskeriet i Danmark vedrørende ældre og nyere Lovregler" i „Tidsskrift for Fiskeri", I, (1866), 126—149; II, (1868) 1—49, 142—217; III, (1869), 190—243; IV, (1870), 1—40, 113—210, 241—336. — [81]) Protokol for Limfjordskommissionen af 12. Jan. 1741, p. 1020 ff.. jfr. Tidsskr. for Fiskeri, IV, 1870, 251 f. Om Pulsvaad-Baade, H. F. Feilberg: Ordbog over jyske Almuesmaal, II, 895; Hardsyssels Aarbog, XV, 1921, 99 f.; Lars Hess Bing: Physisk og oekonom. Beskriv. over Øen Lesøe, Kbh. 1802, p. 169 ff., 172 ff., samt Kobberne bag i Bogen, giver en Fremstilling af Pulsvaadfiskeriet under Læsø. Pulskøllen bruges endnu enkelte Steder i Limfjorden, men nu især til Rødspættefangst. — [82]) C. Schade: Beskriv. over Øen Mors, Aalborg 1811, 318. — [83]) Nordisk Tidsskrift for Fiskeri, III, 1876, 356. — [84]) H. V. Fiedler: Om den Indflydelse, som de Tid efter anden nedsatte Fiskerikommissioner have haft paa den danske Fiskerilovgivning siden Chr. V's Lov udkom, Nordisk Tidsskrift for Fiskeri, III, 1876, 356 ff. — [85]) R. A., Dokum. og Stadebøger vedr. Limfjordsfiskeriet 1695—1750. — [86]) Forordn. af 15. Dec. 1750; jfr. Limfjordskommissionen af 12. Jan. 1741, hvis righoldige Materiale findes paa Rigsarkivet. En Oversigt er meddelt i „Tidsskrift for Fiskeri", IV, 1870, 178—193. — [87]) Lov af 22. Marts 1867; Forordn. af 22. Juni 1761. — [88]) 1833 hedder det, at „endnu bevares i Skive nogle Maal af Messing, hvorefter Garnene prøves" (G. F. Ursin: Rejse i Provindserne, Magazin for Kunstnere og Haandværkere, 2. R., IV, 1833, 421). Paa Aalborgs gamle Raadhus fandtes ophængt „Skjælde" (ɔ: Pind, hvorover Vaadmaskerne skulde bindes for at faa en bestemt Størrelse), samt et Grundrids af Fiskestaderne i Limfjorden (C. Klitgaard: Aalborg gl. Raadhus, Fra Himmerland og Kjær Herred, II, 1915—17, 386). — [89]) L. C. Brinck-Seidelin: Hjørring Amt, Kbh. 1828, 307. — [90]) Joh. Ludv. Lybecker: Forsøg til nogle Betragtn. over Fiskene og Fiskerierne i Almh. etc., Kbh. 1792, 58. — [91]) A. F. Just: Den nyeste Bondepraktika, Viborg 1798, 36 f. — [92]) K. Aagaard: Beskriv. over Thye, Viborg 1802, 208. — [93]) Skriv. fra By- og Herredsfoged Brøndlund, Thisted, af 7. Maj 1806 (V. L. A., Thisted Amts Journalsager, K., Fiskerisager 1806). — [94]) Rosborgs Relation 1743, „Skivebogen", hist. Aarb. for Skive og Omegn, IX, 1917, 122; Saml. til jydsk Hist. og Topogr., 3. R., V, 1906—8, 559. — [95]) Rosborgs Relation 1743, anf. St. — [96]) Nik. Jonge: Kongeriget Danmarks chorographiske Beskriv., Kbh. 1777, 644. — [97]) P. L. Hald: Af Thisted Købstads Historie, Thisted 1924, 105. — [98]) Danske Atlas, V, 1769, 526; Relation 1735, Saml. til jydsk Hist. og Topogr., 4. R.,

III, 1917—19, 256; K. Aagaard, anf. St., 218, 39; I. C. Hald: Ringkjøbing Amt, Kbh. 1833, 263. — [99]) N. Hancke: Nord for Limfjorden, Aalborg 1873, 21; C. Diørup: Thisted Amt, Kbh. 1842, 482. — [100]) Skr. fra By- og Herredsfoged Brøndlund, Thisted, af 7. Maj 1806 (Thisted Amts Journalsager, K., Fiskerisager 1806). — [101]) Kinch: Ribe Bys Historie, II, 1884, 837; Hugo Matthiessen, Victor Hermansen og Otto Smith: Ribe Bys Historie 1660—1730, 1929, 166 f. — [102]) Th. O. Achelis: Haderslev i gl. Dage, II, Haderslev 1929, 197. — [103]) J. J. Fyhn: Efterretn. om Kolding, Kbh. 1849, p. 198; P. Eliassen: Kolding fra Middelalder til Nutid, Kolding 1910, 418. — [104]) J. M. Thiele: Danmarks Folkesagn, III, Kbh. 1860, 10; Evald Tang Kristensen: Jydske Folkeminder, IX, Kolding 1888, Nr. 314, p. 30. — [105]) C. M. C. Kvolsgaard: Spredte Træk af Landbolivet, Kbh. 1891, 31. — [106]) Limfjordskommissionen af 12. Jan. 1741, Protokol; Om Stangtømmeret, H. F. Feilberg: Ordbog over jydske Almuesmaal, III, 539 f. — [107]) K. Aagaard, 42. — [108]) M. C. Nielsen: Om det gammeldags Aalefiskeri i Limfjorden, Fra Himmerland og Kjær Herred, I, 1912—14, 51 ff. — [109]) Smstds. — [110]) Danske Atlas, V, 1769, 525. — [111]) Dette fremhæves i Limfjordskommissionen af 12. Jan. 1741. — [112]) Danske Atlas, V, 1769, 525; I. N. Wilse: Reise-Iagttagelser, V, Kbh. 1798, 189; Aagaard, 229. — [113]) Resens Atlas. Viborg Bispedømme, udg. af Chr. Behrendt og Gunnar Knudsen, Kbh. 1934, 79. — [114]) A. C. Johansen: Om Aalborgsilden og dens Betydning for det danske Sildefiskeri fra det 16. Aarh. til vore Dage, Beretning fra den danske biologiske Station, XXXV, 1929, p. 19—31 (Afsnittet: „Aalborgsildens Racepræg og Sædvaner i Nutiden"). — [115]) K. Aagaard, 41, 227. — [116]) O. Nielsen: Hist. topogr. Efterretn. om Skodborg og Vandfuld Herreder, Kbh. 1894, 154. — [117]) Om Nibes Sildefiskeri, C. Klitgaard: Nibe Bys Historie indtil 1728, Aalborg. — [118]) D. Schäfer: Das Buch d. lüb. Vogts auf Schonen, Bilag II, p. 133; Hanserecesse, 1. R., VII, p. 99; smstds., 2. R., III, p. 452. — [119]) Paul Simson: Der Arthushof in Danzig u. seine Brüderschaften die Banken, Danzig 1900, 43, 81; Will. Christensen: Unionskongerne og Hansestæderne 1439—1466, 1895, 5; E. Daenell: Die Blütezeit der deutschen Hanse, II, 1906, 204. — [120]) Ernst Baasch: Zur Geschichte der lüb. Aalborgfahrt, Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Gesch. u. Altertumskunde, B. XXI, 1921, 103—110. Jfr. Hanseat. Geschichts-Blätter, 1908, 382, jfr. 357, 362, 384 f., 390 f.; Ernst Baasch: Die Lübecker Schonenfahrer, Lübeck 1922, 22—25, 354 f., 367 f.; F. Bruns: Die lübecker Bergenfahrer und ihre Chronistik, Berlin 1900, p. XCVIII, 13, 392. — [121]) Om Aalborgs Handelspolitik, se C. Klitgaard: Aalborg Handelsstands Historie, Aalb. 1913. — [122]) Kr. Erslev: Repertorium diplom., Nr. 7399; Will. Christensen: Dansk Statsforvaltning i det 15. Aarh., Kbh.. 1903, 636, 638. — [123]) Danske Magasin, 3. R., VI, 292; Samlinger til jydsk Hist. og Topogr., IX, 1882—83, 111. — [124]) Kancelliets Brevbøger, 13. Aug. 1590, p. 445, 16. Juli 1591, p. 636; Kolderup-Rosenvinge: Udvalg af gl. danske Domme, IV, 1848, 348—51. — [125]) Kancelliets Brevbøger, 19. Maj 1552, p. 157.

1516 var der oven i Købet udgaaet Brev om, at Indbyggerne kun maatte nedsalte Sild i Aalborg og „Lysterød" (Løgstør), medens alle andre Fiskerlejer skulde aflægges (Suhm: Saml. til den danske Historie, III, 1781, p. 141 f.). — [126]) Danske Kancelliregistr., 12. Juni 1542, 231; Danske Magasin, 4. R., I, 104; Kancelliets Brevb. 11. Febr. 1551, p. 11; 29. Sept. 1553, p. 259; 19. Okt. 1553, 263 f.; 30. Apr. 1560, 395; 13. Marts 1572, 110 o. a. St. — [127]) Henrik Krøyer: Prøve af en hist. statist. Udsigt over de danske Fiskerier, Tidsskrift for Fiskeri, III, 1869, 15. — [128]) Danske Magasin, 3. R., VI, 331. — [129]) Danske Kancelliregistr., 12. Juni 1542, 231; Kancell. Brevb. 29. Sept. 1553, p. 259; 19. Okt. 1553, p. 263 f.; Hübertz: Aktstk. vedk. Aarhus, I, 156 f. — [130]) Aarbog af Kr. Staphensen m. fl., Saml. til jydsk Hist. og Topogr., V, 1874—75, 76, 78. — [131]) Klavs Gjerding: Sildefiskeriet ved Nibe, Saml. til jydsk Hist. og Topogr., X, 1884—85, p. 95 f.; C. Klitgaard: Nibe Bys Historie, 23; Evald Tang Kristensen: Det jydske Almueliv, V, Nr. 117, p. 42. — [132]) Se f. Eks. R. A., Mageskiftebesigtelse ad 10. Apr. 1581; Pantebrev af 3. Febr. 1670 (V. L. A., Viborg Landstings Kopier af protokollerede Breve, 1670, A.). — [133]) G. Begtrup: Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Nørre Jylland, II, Kbh. 1810, 286; Dagmar Larsen: Kulturbilleder og Typer fra Nibes Glansperiode i Slutn. af 18. og Beg. af 19. Aarh., Aalborg 1926, 132. — [134]) Begtrup, anf. St., 230; L. C. Brinck-Seidelin: Hjørring Amt, Kbh. 1828, 7; Dagmar Larsen, 132; Chr. Olufsen: Bidrag til en Oversigt af National-Industrien i Danmark, Kbh. 1819, 209 f. Selv de Umælende havde godt af Sild. Om Vinteren kunde man i Hakkelsen give Faarene Levningerne af Spegesilden, „som de har overmaade godt af" (A. F. Just: Den nyeste Bondepraktika, Viborg 1798, p. 21). — [135]) R. A., Protokol for Limfjordskommissionen af 12. Jan. 1741, p. 410 f. — [136]) Biskop Bircherods Dagbøger, udg. af Chr. Molbech, Kbh. 1846, 422 f. — [137]) A. C. Johansen: Om Aalborgsilden og dens Betydning for det danske Sildefiskeri fra det 16. Aarh. til vore Dage, Beretning fra den danske biologiske Station, XXXV, 1929, p. 9 ff. — [138]) 1756 var Fangsten dalet saa stærkt, at Udførselen fra Aalborg kun beløb sig til 9,600 Tdr., 1757 til 6,400 (A. C. Johansen, anf. St., 9). 1771 tilberedtes der i Nibe-Fiskeriet: 3—400 Læster saltet Sild, 100,000 Ol vindtørrede, 10,000 Ol røgede. Over 100 Mænd deltog i Arbejdet foruden Kvinder. 35—36 Fiskerkaage og 20 Krejlkaage var i Brug foruden 10 Fartøjer til Søfarten. Den Part af Fangsten, som udskibedes fra Nibe med omliggende Pladser, ansloges til ca. 300 Læster saltet, 80,000 Ol vindtørrede og 9,000 røgede, som mest afsattes til Hørkræmmere i København. (R. A., Rentekammeret, Indberetn. ang. Skibsfarten og Fiskeriet i Henh. til Skriv. af 23. Juli 1771: Indb. fra Viborg Stiftamtmand af 14. Okt. 1771, do. af I. L. Lybecker af 4. Sept. og 12. Okt. 1771). — [139]) Anf. St., Indb. fra Viborg Stiftamtmand af 14. Okt. 1771. — [140]) C. Schade: Beskriv. over Mors, Aalborg 1811, 167; K. Aagaard: Beskriv. over Thye, Viborg 1802, 50; C. Dreyer: En liden Beskrivelse over Lemvig etc., Viborg 1795, 15; Relation 1743, Fra Himmerland

og Kjær Herred, Aarbog 1917, p. 497; I. N. Wilse: Reise-Iagttagelser i nogle af de nordiske Lande etc., V, Kbh. 1798, 232 f. — [141]) Wilse, anf. St., 233. — [142]) Saml. til jydsk Hist. og Topogr., V, 1874—75, p. 75; R. A., Aalborghus Lensregnskaber 1610—11. — [143]) Vendsysselske Aarbøger, 1922, 318; Relation 1743, Fra Himmerland og Kjær Herred, Aarb. 1917, 497. — [144]) R. A., Indb. fra Stiftamtmændene ang. Skibsfarten og Fiskerierne i H. til Skr. af 23. Juli 1771: Skriv. fra W. Rosenkrantz, Krabbesholm, af 31. Aug. 1771; R. A., Limfjordskommissionen af 12. Jan. 1741. — [145]) Sammes Protokol, p. 743. — [146]) A. C. Johansen anf. St., 10. Se iøvrigt om Limfjordssildefiskeriet en Afhandling af V. Kiørboe i Nationaløkonomisk Tidsskrift, 3. R., III, 1895, 622—68; Fred. Thaarup: Udførlig Vejledning til det danske Monarkis Statistik, I, Kbh. 1812, 213—17. I Vaarfiskeriet ved Nibe skal man 1805 have taget 1800—2000 Ol Sild i een Kaag (Laurits Engelstofts Rejseiagttagelser i Jylland 1805, Saml. til jydsk Hist. og Topogr., 3. R., VI, 36). 1817 udklareredes der fra Aalborg 38,000 Tdr. saltet Sild og fra Nibe og Nabolejer 37,000 (Nationaløkonom. Tidsskrift, 3. R., III, 1895, 657 f.). 1801, da Storfiskeriet endnu ikke var begyndt, beløb Udførselen fra Aalborg, Nibe og Løgstør sig til: saltet Sild 1119 Læster, tørre og røgede 7040 Ol, desuden brugtes af fersk Sild især paa Stedet et dobbelt saa stort Kvantum. (R. A., Kommercekollegiet. Produktions- og Fiskerifaget. Sager ang. Fiskeri og Handelsplanter 1802: Indb. fra Aalborg Amtmand af 20. Dec. 1802). — [147]) Tregder: Haandbog for Reisende, Kbh. 1824, 5; Nationaløkon. Tidsskr., 3. R., III, 1895, 662. — [148]) Chr. Olufsen: Bidrag til en Oversigt af National-Industrien i Danmark, Kbh. 1819, 209 f. (jfr. ovenfor Note 146). — [149]) A. C. Johansen, 10. — [150]) Jfr. Nordisk Tidsskrift for Fiskeri, IV, 1878, 348—61. — [151]) Aalborg Stiftstidende og Adresseavis, 22. Juni 1829, Nr. 95. — [152]) Danske Samlinger, 2. R., VI, 366. — [153]) A. C. Johansen, 11 ff., 38 ff. — [154]) H. Krøyer forklarer Ordet „Laa" som „en Grund, som paa en Side støder til Sejldybet, paa de andre Sider omgives af endnu fladere Grunde, paa hvilke kan vades", Tidsskr. for Fiskeri, III, 1869, p. 11. — [155]) Limfjordskommissionen af 12. Jan. 1741, Protokol (Betænkning om Fiskeredsel); Nationaløkonomisk Tidsskrift, 3. R., III, 1895, 633 ff. — [156]) Stadebog 1697 (R. A., Dokum. og Stadebøger vedrør. Limfjordsfiskeriet 1695—1750). — [157]) G. Begtrup: Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Nørre-Jylland, II, Kbh. 1810, 284 f., 384. — [158]) Begtrup, II, 384; Nationaløkon. Tidsskrift, 3. R., III, 1895, 635; Dagmar Larsen: Kulturbilleder og Typer fra Nibes Glansperiode etc., Aalb. 1926, 132 f. — [159]) Sildene kaldtes: „Vaarsild og Høstsild, og deriblandt kaldes de, som have deres Rogn og Mælken, fulde, og de, som have skudt samme fra sig, kaldes tomme Sild. Om Efterhøsten falder den her fedest" (Joh. Ludv. Lybecker: Forsøg til nogle Betragtninger over Fiskene og Fiskerierne etc., Kbh. 1792, p. 83). — [160]) Indb. til O. Worm 1638, Saml. til jydsk Hist. og Topogr., 4. R., I, 1911—14, p. 111. — [161]) En Mængde Materiale til Limfjordsfiskeriets Historie er samlet af Arthur Feddersen: Fortsatte Bidrag

til Limfjordsfiskeriets Historie, Nordisk Tidsskrift for Fiskeri, IV, 1878, 224—71, 348—61; V, 1879, 120—32, 159—79; VI, 1881, 1—34, 59—79; V. Kiørboe: Det gamle Limfjordssildefiskeri, Nationaløkon. Tidsskrift, 3. R., III, 1895, 622—68. — Om Fartøjerne hedder det i Limfjordskommissionen af 1741, at *Kaagen* af Bygn. er spids i begge Ender, Bunden flad, Siderne perpendikulære, saa Kaagen er lige vid oven og neden. Den er afdelt i forskellige Rum, bygget af Eg, sejler godt med Sprød- og Foksejl. *Nedkaag* er de mindste, *Bundgarnskaag* større og *Krejl-Kaage*, som kan føre 30—40 Tdr. Gods, de største; thi vel er *Føerkaage* de allerstørste, men bruges ej til Fiskeri og er af anden Bygning. Øst for Løgstør bruges alene Kaage, men Sønden og Vest for Løgstør intet uden *Baade*. Disse er forskellige, nogle af Eg, de fleste af Fyr, spidse i begge Ender, lange, smalle og saa lave, at den, der ikke kender dem, maa anse dem som det underste Vrag af en anden Baad. Aarerne bevæges paa 2 Jern-Nagler. De største kaldes *Pulsvaadbaade*, de mindre *Aalekroge-Baade*, men bruges og til andet Fiskeri. Den kan roes meget hurtigt og uden Fare i saa haardt Vejrlig, at intet andet Fartøj vover sig paa Vandet. Men de er ubekvemme til at sejle. Harboøre- og Aggerboerne har deres Havbaade, som de drage over Sandet til Limfjorden. — Ca. 1800 skildres Kaagene som 13—13½ Alen lange, klinkbyggede og fladbundede. Bunden af Bøg, Resten af Eg. De smaa Kaage til Drivnedgarn kaldtes „Bergens Joller". (Begtrup, II, 288 f). Kaagene var forsynede med „de saakaldte Sværd paa Siden, som paa en Maade erstatte baade Kjøl og Roer" (I. N. Wilse: Reise-Iagttagelser etc., V, Kbh. 1798, 229). — [162]) C. Christensen: Aalborg Amt, Kbh. 1832, 139. — [163]) H. C. Strandgaard: Om Sildefiskeriet ved Sallingsund, Saml. til jydsk Hist. og Topogr., VIII, 1880—81, 165—183. — [164]) R. A., Kommercekol., Produktions- og Fiskerifaget, Sager ang. Fiskeri og Handelsplanter 1802: Indberetning om Fiskeriet paa Gjøl, inds. gennem Amtmanden i Hjørring 5. Dec. 1802. — [165]) F. Faber: Kort Efterretn. om en zoologisk Rejse til det nordl. Jylland 1827, Tidsskr. for Naturvidenskaberne, V, 1828, 253. — [166]) G. Begtrup, II, 298. — [167]) P. C. Møller: Oeconomisk Skildring af Hou i Hals Sogn, Aalborg 1833, 30. — [168]) N. C. Rom: Den danske Husflid, dens Betydning og dens Tilstand i Fortid og Nutid, 1871, 354; K. Aagaard, anf. St., 23; Karen Thuborg og Henrik Ussing: Det gl. Harboøre, Danmarks Folkeminder, Nr. 36, Kbh. 1928, 106. Chr. Dalsgaards Malerier og Tegninger af Limfjordsfiskere giver gode Oplysninger om Dragterne.

Fjord og Folk.

[1]) Patriotiske Samlinger, ved et Selskab, Aalborg, 2. B., I, 1786, p. 122. — [2]) Danske Atlas, V, 1769, 5. — [3]) L. Holst: Bidrag til Studehandelens og Studeholdets Historie, Dansk Maanedsskrift, 1866, I, 466; Jesper Madsen: Studehandelens Historie i Danmark, Aarhus 1908, 37. — [4]) N. Morville: Geograf. og geometr. Beregning over Hjørring, Aalborg og Randers Amter, Kbh. 1809, 57 f. — [5]) E. Dalgas: Geograf. Billeder fra Heden, 1870;

jfr. Hugo Matthiessen: Viborg Veje, Kbh. 1933. — [6]) O. Nielsen: Bidr. til Oplysn. om Sysselinddelingen i Danmark, Kbh. 1867. — [7]) Forordn. af 12. Maj 1602, V. A. Secher: Corpus constitut. Daniæ, III, Kbh. 1891—94, 149 f. — [8]) Arent Berntsøn: Danmarckis oc Norgis fructbar Herlighed, Kbh. 1656, III, 495 ff. — [9]) C. M. C. Kvolsgaard: Spredte Træk af Landbolivet, Kbh. 1891, 1. — [10]) N. Hancke: Nord for Limfjorden, Skitser, Aalborg 1873, 67. — [11]) Nordisk Tidsskrift for Historie, Literatur og Konst, udg. af Chr. Molbech, III, 1829, 124 f. — [12]) Laurits Engelstofts Rejseiagttagelser i Jylland 1805, Saml. til jydsk Hist. og Topografi, 3., VI, 1908—10, 41. — [13]) K. Aagaard: Beskriv. over Thye, Viborg 1802, 208 f. — [14]) O. Nielsen: Hist. topogr. Efterretn. om Skodborg og Vandfuld Herreder, Kbh. 1894, 370; Evald Tang Kristensen: Molbo- og Aggerbohistorier m. m., I, Viborg 1892, p. 86, Nr. 281; Karen Thuborg og H. Ussing: Det gamle Harboøre, Danmarks Folkeminder, Nr. 36, Kbh. 1928, 54. — [15]) Evald Tang Kristensen: Danske Ordsprog og Mundheld etc., Kbh. 1890, 498. — [16]) Smstds., 498. — [17]) K. Aagaard, 8. — [18]) Danske Atlas, IV, 1768, 721. — [19]) „De spise og leve godt med det bedste Brød, Øl og Sul, som kan faaes", L. M. Wedels Indenlandske Rejse etc., II, Odense 1806, 92. — [20]) Dorschæus' Relation om Skive 1735, „Skivebogen", VIII, 1916, 150. — [21]) Danske Atlas, IV, 1768, 767 f. — [22]) Smstds., 767 f. — [23]) Hans Kyrre: Furboerne, Danmarks Folkeminder, Nr. 9, Kbh. 1912, 8 f. — [24]) Danske Atlas, IV, 768. — [25]) Kr. Sørensen Testrup: Rinds Herreds Krønike, Saml. til jydsk Hist. og Top., II, 1868—69, 76. — [26]) Evald Tang Kristensen: Gl. Folks Fortællinger om det jydske Almueliv, V, Kolding 1893 f., Nr. 109. — [27]) Evald Tang Kristensen: Jydske Folkeminder, IX, Kolding 1888, p. 98, Nr. 48. — [28]) Jens Kamp: Danske Folkeminder m. m., Odense 1877, 160. — [29]) Smstds., 160. — [30]) Evald Tang Kristensen: Jydske Folkeminder, IV, Kbh. 1880, p. 345, Nr. 445. — [31]) Smstds., VI, 1886, p. 316, Nr. 28; Evald Tang Kristensen: Molbo- og Aggerbohistorier m. m., II, Aarhus 1905, p. 153, Nr. 560; samme: Danske Ordsprog og Mundheld etc., Kbh. 1890, 498. — [32]) Smstds., 498; Evald Tang Kristensen: Jydske Folkeminder, IX, Kolding 1888, p. 97, Nr. 42. — [33]) Smstds., VI, p. 318, Nr. 51. Om Salling-, Thy- og Morsingboers gensidige Stiklerier se smstds., VI, p. 315 ff., IX, p. 97. Jfr. Histor. Aarb. for Mors, IV, 1922, p. 18 f. — [34]) Evald Tang Kristensen: Jydske Folkeminder, VI, Kbh. 1886, p. 329, Nr. 123; 238 f., Nr. 328; Danske Ordsprog, 501. — [35]) H. F. Feilberg: Ordbog over jydske Almuesmaal, I, 455. — [36]) C. N. Rosenkildes Efterladte Skrifter, udg. af P. Hansen, I, Kbh. 1877, 24. — [37]) Danske Atlas, V, 1769, 461. — [38]) K. Aagaard: Beskriv. over Thye, Viborg 1802, 16. — [39]) Evald Tang Kristensen: Danske Ordsprog, 501. — [40]) Samme: Molbo- og Aggerbohistorier m. m., I, Viborg 1892; II, Aarhus 1905. — [41]) K. Aagaard, 208. — [42]) Evald Tang Kristensen: Jydske Folkeminder, IX, p. 98, Nr. 52. — [43]) Smstds., VI, p. 316 f., Nr. 30, 35. — [44]) Smstds., VI, p. 318, Nr. 50. — [45]) Danske Atlas, V, 1769, 532; I. M. Thiele: Danmarks Folkesagn, III, Kbh. 1860, 22 f.; C. Schade: Be-

skriv. over Øen Mors, Viborg 1811, 117; Skattegraveren, udg. af Evald Tang Kristensen, XII, 1889, 144; Aug. F. Schmidt: Morsingboer i gl. Dage, I, Nykøb. M. 1930, 118. — [46]) I. G. B. Dreyer: Erfaringer fra mit Landliv i Østerhanherred, Tidsskr. for Landoekonomi, udg. af I. C. Hald, N. R., IV, Kbh. 1842, 115 ff. — [47]) L. C. Brinck-Seidelin: Hjørring Amt, Kbh. 1828, 70; C. M. C. Kvolsgaard: Spredte Træk af Landbolivet, Kbh. 1891, 52. — [48]) C. Diørup: Thisted Amt, Kbh. 1842, 193. — [49]) Evald Tang Kristensen: Danske Ordsprog etc., 505. — [50]) Smstds., 501. — [51]) Evald Tang Kristensen: Gl. Folks Fortæll. om det jydske Almueliv, III, Kolding 1891 f., p. 84, Nr. 295 f. — [52]) Gudmund Schütte: Himmerboer, „Skivebogen", XXI, 1929, 130 f. — [53]) Aug. F. Schmidt: Morsingboer i gl. Dage, I, Nykøb. M., 181 ff. — [54]) Kancelliets Brevb., 24. Apr. 1560, p. 391 f. — [55]) St. St. Blicher: Viborg Amt, 1839, 203. — [56]) Histor. Aarb. for Skive og Omegn, IV, 1912, 124 ff., Evald Tang Kristensen: Gl. Folks Fortællinger om det jydske Almueliv, Tillægsb. V, Aarhus 1902, p. 30 f., Nr. 85. — [57]) R. A., Limfjordskommissionen af 12. Jan. 1741, Dokument Nr. 199. — [58]) N. C. Rom: Den danske Husflid, dens Betydn. og dens Tilstand i Fortid og Nutid, Kbh. 1871, 352. — [59]) Evald Tang Kristensen: Gl. Folks Fortæll. om det jydske Almueliv, V, Kolding 1893 f., Nr. 107; do., Tillægsb. V, Aarhus 1902, p. 26 f., Nr. 76 f. — [60]) Evald Tang Kristensen: Danske Ordsprog etc., Kbh. 1890, 498. — [61]) Relation 1743, Fra Himmerland og Kjær Herred, Aarbog 1917, 496. — [62]) K. Aagaard: Beskriv. over Thye, Viborg 1802, 203. — [63]) Danske Atlas, V, 1769, 523. — [64]) Fr. Thaarup: Statistisk Udsigt over den danske Stat i Beg. af Aaret 1825, Kbh. 1825, 198. — [65]) Smstds., 192; A. F. Bergsøe: Den danske Stats Statistik, II, Kbh. 1847, 285. — [66]) Resens Atlas. Viborg Bispedømme, udg. i Oversættelse ved Chr. Behrendt og Gunnar Knudsen, Kbh. 1934, 114. — [67]) Videbrev for Øsløs 1736, Poul Bjerge og Thyge J. Søegaard: Danske Vider og Vedtægter, III, 1913—20, 270. — [68]) Pastor Thannings Erindringer fra Mors 1834—36, Saml. til jydsk Hist. og Topogr., 3. R., V, 1906—8, 562 f.; C. Schade: Beskriv. over Mors, Aalborg 1811, 160. — [69]) C. Diørup: Thisted Amt, Kbh. 1842, 315 f.; C. C. Rafn (Danmarks og Holstens Flora, I, Kbh. 1796, 333) anbefaler Kransblad som ypperlig Gødning og anfører, at den brugtes som saadan i de preussiske Lande. Selv havde han ingensteds set den anvendt her hjemme. — [70]) Trap: Danmark, 1. Udg., 1859, Speciel Del, II, 106. — [71]) I. C. Hald: Ringkøbing Amt, Kbh. 1833, 225; N. C. Rom: Den danske Husflid etc., Kbh. 1871, 352 f. — [72]) Evald Tang Kristensen: Gl. Folks Fortæll. om det jydske Almueliv, V, Kolding 1893—94, p. 36 f., Nr. 101. — [73]) Eutropii Philadelphi: Oeconomisk Balance etc., Kbh. 1759, 152. — [74]) L. C. Brinck-Seidelin: Hjørring Amt, Kbh. 1828, 7. — [75]) L. M. Wedels Indenlandske Rejse etc. i Aarene 1799—1804, II, Odense 1806, 61. — [76]) Museum, Tidsskrift for Historie og Geografi, Aarg. 1894, 287. — [77]) Aug. Hennings: Oekonomische Beobachtungen einer im Jahre 1779 auf Befehl unternommenen Reise durch Jütland, Kopenhagen-Leipzig 1786, 155. — [78]) A. F.

Bergsøe: Den danske Stats Statistik, II, Kbh. 1847, 321. — [79]) Smstds., II, 324; O. J. Rawert: Beretning om Industriens Tilstand i de danske Provindser etc., Kbh. 1820, 61, jfr. 59. Om Husflid i Vendsyssel se forøvrigt L. C. Brinck-Seidelin: Hjørring Amt, Kbh. 1828, 273 ff.; C. Christensen: Aalborg Amt, Kbh. 1832, 127 f. — [80]) K. Aagaard: Beskriv. over Thye, Viborg 1802, 16—24; N. C. Rom: Den danske Husflid etc., Kbh. 1871, 324—55; A. F. Bergsøe anf. St., II, 317 f.; C. M. C. Kvolsgaard: Spredte Træk af Landbolivet, Kbh. 1891, 88 ff.; Aug. F. Schmidt: Morsingboer i gl. Dage, I, Nykøb. M. 1930, 136 f. — [81]) Danske Atlas, V, 1769, 520. — [82]) D. H. Wulff: Statist. Bidr. til Vendelbo Stifts Hist. i 16. og 17. Aarh., Aalborg 1872—74, 76; samme: Statist. Bidr. til Aalborg Stifts Hist., Aalborg 1887—88, 215 ff. — [83]) Arent Berntsen: Danmarckis oc Norgis fructbar Herlighed, I Bog, 1 Part, Kbh. 1656, 166. — [84]) C. Dreyer: En liden Beskriv. over Lemvig etc., Viborg 1795, 81; K. Aagaard, 209; Evald Tang Kristensen: Gl. Folks Fortæll. om det jydske Almueliv, III, Kolding 1891—93, p. 34, Nr. 90. — [85]) Edv. Egeberg: Silkeborg Slot, I, 1923, 149. — [86]) C. B. V. Hansen: Træplantningens Historie i Thisted Amt siden 1800, Kbh. 1911, 12. — [87]) L. C. Brinck-Seidelin: Hjørring Amt, Kbh. 1828, 262. — [88]) Trap: Danmark, Spec. Del, II, 1859, 93; Evald Tang Kristensen: Gl. Folks Fortæll. om det jydske Almueliv, V, Kolding 1893 f., p. 26, Nr. 65. — [89]) Chr. Olufsen: Oeconomiske Annaler, VII, 1806, 187. — [90]) A. F. Just: Den nyeste Bondepraktika etc., Viborg 1798, 25. — [91]) L. V. Scheel: Brændevinsbrændingen i Danmark, Kbh. 1877, 55; Joh. Ludv. Lybecker: Korte Betragtn. over Aarsagerne til Kornmangelen etc., Kbh. 1772, 8 ff.; samme: Upartiske Tanker etc. ang. de danske Kiøbstæders Tarv og Trang etc., Kbh. 1772, 117 ff.; O. J. Rawert: Beretning om Industriens Tilstand i de danske Provindser etc., Kbh. 1820, 23. — [92]) C. M. C. Kvolsgaard: Spredte Træk af Landbolivet, Kbh. 1891, 99. — [93]) R. A., Rentek. Sekret., Forslag til Landets Opkomst etc., indsendte i H. t. kgl. Befal. af 18. September 1747: Indb. fra Viborg By; jfr. om Smugbrænding, Nyttige og fornøjelige Jydske Efterretninger, 1771, Nr. 14, p. 113 ff. — [94]) Saml. til jydsk Hist. og Top., 3. R., V, 1906—8, 574. — [95]) Aug. Hennings: Oekon. Beobachtungen etc., Kbh.-Leipzig 1786, 107 f. — [96]) K. Aagaard: Beskriv. over Thye, Viborg 1802, 175; P. L. Hald: Af Thisted Købstads Historie, Thisted 1924, 121. — [97]) Gr. Begtrup: Beskriv. over Agerdyrkningens Tilstand i Nørre-Jylland, II, Kbh. 1810, 413. — [98]) Aug. Hennings: Oekonomische Beobachtungen einer 1779 auf Befehl unternommenen Reise durch Jütland, Kopenh.-Leipzig 1786, 73. — [99]) L. C. Brinck-Seidelin: Hjørring Amt, Kbh. 1828, 204, 208. — [100]) Smstds., 204. — [101]) Gr. Begtrup, anf. St., 415; C. Christensen: Aalborg Amt, Kbh. 1832, 97. — [102]) Om denne Skudehandel henvises især til en Række gode Afhandlinger af C. Klitgaard i „Saml. til jydsk Histor. og Topogr.", 3. R., I, 209 ff.; 3. R., VI, 532 f.; 5. R., I, 383 ff.; Vendsysselske Aarbøger, I, 1915—16, 280 ff. Jfr. Saml. til jydsk Hist. og Topogr. 2. R., IV, 425 ff., samt Joh. Hvidtfeldt: Skudehandelen i 17. Aarh., smstds.,

5. R., II, 29 ff. — [103]) C. Klitgaard: En Fortids-Vandvej, Saml. til jydsk Hist. og Top., 4. R., VI, 313 ff. — [104]) Saml. til jydsk Hist. og Top., 5. R. II, 36 ff. — [105]) Arent Berntsen: Danmarckis oc Norgis fructbar Herlighed, l., I, Kbh. 1656, 167. — [106]) Saml. til jydsk Hist. og Top., 5. R., II, 34 f. — [107]) C. Klitgaard: Aggersund som Handelsplads, Vendsysselske Aarbøger, IX, 1930—32, 331 ff. — [108]) Jakob Lykke: Skive By og Lysen Havn, Hist. Aarbog for Skive og Omegn, I, 1909, 84 ff. — [109]) Danske Kancelliregistranter, 3. Marts 1550, p. 438 f.; Saml. til jydsk Hist. og Top., II, 124. — [110]) Et Indlæg ca. 1696 (R. A., Dokumenter og Stadebøger vedr. Limfjordsfiskeriet 1695—1750). — [111]) Indb. om Gjøl af 30. Juli 1802 (R. A., Commercekolleg., Sager ang. Fiskeri og Handelsplanter, Indb. fra Amtmændene 1802). — [112]) Jydske Efterretninger, 1771, Nr. 11, p. 84. — [113]) Gr. Begtrup: Beskriv. over Agerdyrkningens Tilstand i Nørre-Jylland, II, Kbh. 1810, 313 f. Om Landhandelens Skadelighed se endvidere Joh. Ludv. Lybecker: Upartiske Tanker etc. ang. de danske Kiøbstæders Tarv og Trang etc., et Prisskrift, Kbh. 1772, 16 ff. — [114]) Histor. Aarb. for Skive og Omegn, VI, 1914, 55 f., 66 f.; VIII, 1916, 147 f.; Bogen om Skive i Anledn. af Købstadens 600 Aars Jubilæum, Skive 1926, 394 ff. Ogsaa ved Taarupgaard fandtes et Indløb, hvor Fartøjer „fra Aalborg kan lægge til, med hvilke Proprietærerne og andre kan udskibe deres Korn og andre Vare og igien faae sig tilført Tømmer med flere fornødne Ting", „Danmarks Speil for Aaret 1769", Sorø 1769, Sp. 480. — [115]) Indb. fra Skive og Viborg 1747 (R. A., Rentekammerets Sekret., Forslag til Landets Opkomst etc., inds. i H. til kgl. Befal. af 18. Septb. 1747). Jfr. Indb. af Rosenkrantz paa Spøttrup af 17. Aug. 1771 (R. A., Rtk. Sekret., Indb. fra Stiftamtm. ang. Fiskerierne og Skibsfarten, inds. i H. til Skr. af 23. Juli 1771). — [116]) N. Hancke: Skizzer, Ny Saml., Aalborg 1880, 110 f.; Johan Skjoldborg: Krejlerliv, Saml. til jydsk Hist. og Top., 2. R., I, 131 ff.; N. Sodborg: Krejlerliv paa Limfjorden, Hist. Aarb. for Thisted Amt, 1920, 165 ff., jfr. smstds. 1922, 320; C. Diørup: Thisted Amt, Kbh. 1842, 400. — [117]) Gr. Begtrup: Beskriv. over Agerdyrkningens Tilstand i Nr. Jylland, III, Kbh. 1812, p. 285, 300. Jeg skylder cand. mag. I. C. Hansen, Viborg, Tak for Meddelelser om Kvols „Kaagmænd". — [118]) Relation 1743, „Skivebogen", X, 1918, 127; Danmarks Speil for Aaret 1769, Sp. 479; St. St. Blicher: Viborg Amt, Kbh. 1839, 202. — [119]) Holger Jacobæus' Rejsebog, udg. af Vilh. Maar, Kbh. 1910, 173. — [120]) Resens Atlas. Viborg Bispedømme, i Overs. udg. af Chr. Behrendt og Gunnar Knudsen, Kbh. 1934, 80; Hugo Matthiessen: Gamle Gader, Kbh. 1917, 152; Danske Atlas, IV, 1768, 724; Hist. Aarb. for Skive og Omegn, VI, 1914, 52 f.; Resens Plan over Skive. — [121]) Johan Skjoldborg: Min Mindebog. Barndommens Dage, Kbh. 1934, 40 f.

PLANCHER

Valpladsen paa Sct. Jørgensbjerg i Han Herred. Træsnit efter Magnus Petersen 1880 (Illustr. Tidende). Se Side 20, 74.

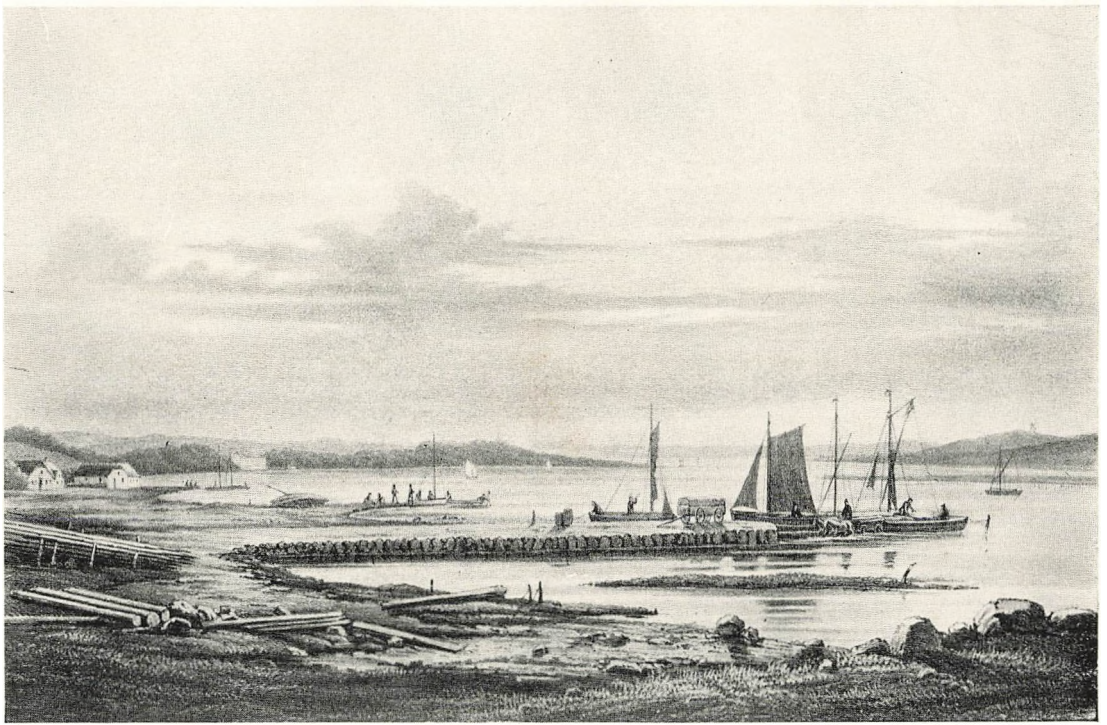

Ved Nibe. Lithografi af A. Nay efter Maleri af F. C. Kierschou.

Udsigt fra Krabbesholm Strand over Skive Fjord. Farvelagt Tegning af Chr. Dalsgaard 1849. (Kobberstiksamlingen). Se Side 28 f.

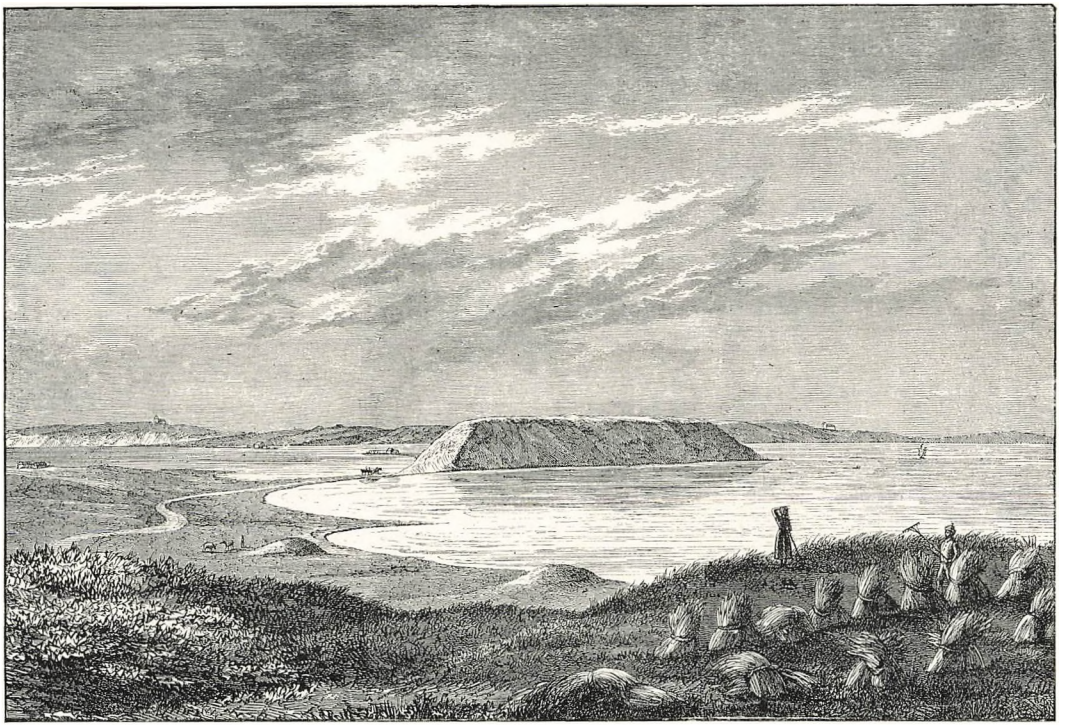

Feggeklit. Træsnit efter Tegning af Magnus Petersen. (Illustr. Tidende 1874). Se Side 33, 79.

Vilsund Færgen. Træsnit efter Tegning af H. C. Kofoed. (Illustr. Tidende 1874).

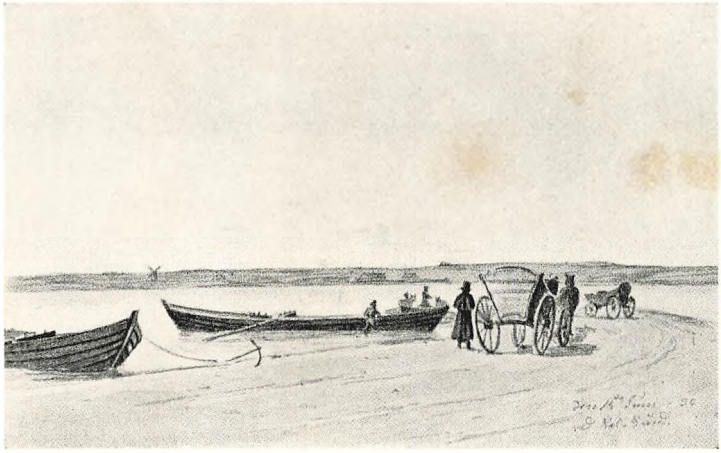

Vilsund Færgen. Farvelagt Tegning af M. Rørbye 1830. (Georg Nygaard: M. Rørbyes Rejsedagbog 1830).

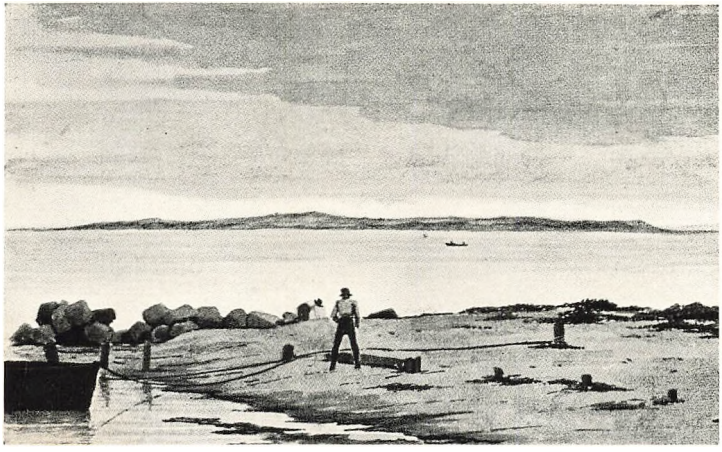

Udsigt fra Thisted. Farvelagt Tegning af M. Rørbye 1830 (Georg Nygaard: M. Rørbyes Rejsedagbog 1830).

Ved Limfjorden. Farvelagt Tegning af M. Rørbye 1830 (Georg Nygaard: M. Rørbyes Rejsedagbog 1830).

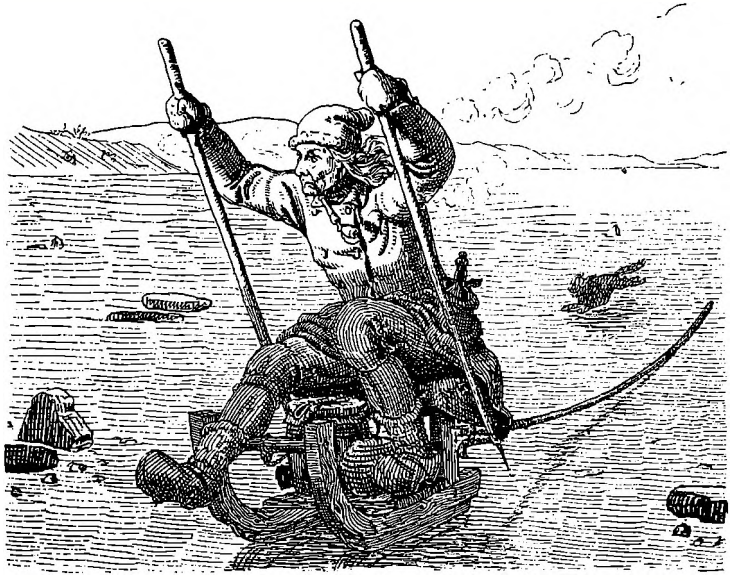

Limfjordsbonde paa Isslæde. Efter Chr. Dalsgaard. Se Side 120.

Glibfiskere paa Limfjorden. Tegning af Hans Smidth (Hirschsprungs Samling). Se Side 113.

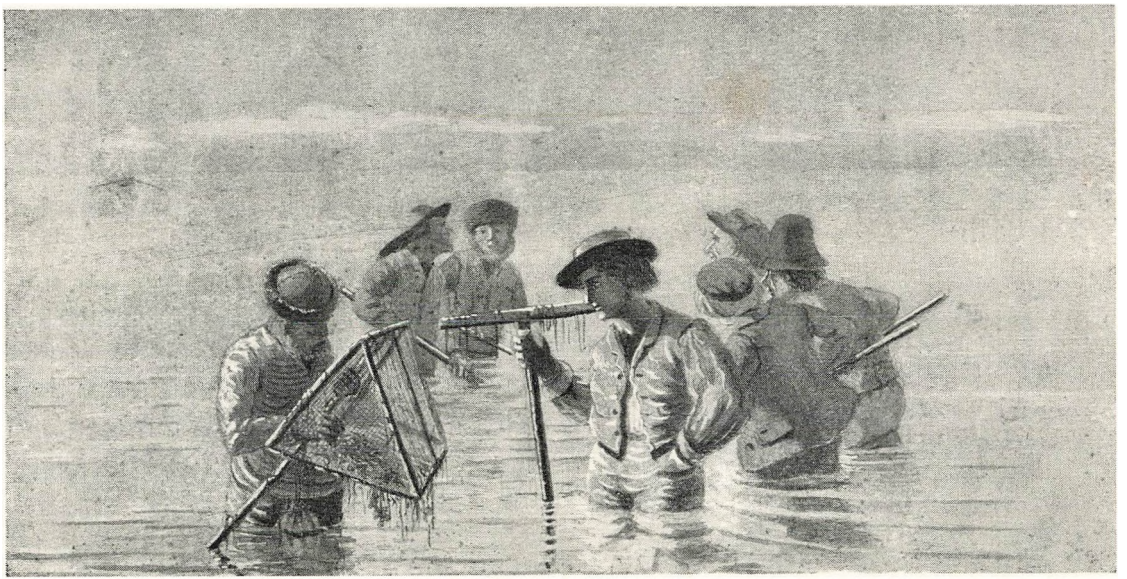

Glibfiskere paa Limfjorden. Farvelagt Tegning af Hans Smidth. (Kobberstiksamlingen). Se Side 113.

Limfjordsbonde i Vinterdragt med „Hatteslag". Tegning af Chr. Dalsgaard. (K. Soeborg: Chr. Dalsgaard og hans Kunst). Se Side 137.

57°
40'
LIMFJORDEN
Vigsö Bugt
Lögstör Bredning
Livö Bredning
Nissum Bredning
Lovns Bredning
Risgaarde Bredning
Venö Bugt
Harboøre Tange
Agger Tange
Tyborön
Fur
Livö
Mors
Salling
Thy
HIMMERLAND
NORRESUNDBY
AALBORG
HOBRO
MARIAGER
RANDERS
VIBORG
SKIVE
STRUER
LEMVIG
NYKÖBING
LÖGSTÖR
NIBE
FARSÖ
AARS
HADSUND
ASSENS
ÖRSTED
ALLINGÅBRO
DRONNINGLUND
HALS
AVNING
DJURS
1 : 500000
10 5 0 10 20km
Reproduceret ved Geodætisk Institut. København 1941

HUGO MATTHIESSEN

Jyllands Kulturhistoriker

Museumsinspektør Hugo Matthiessen kender Jylland og Jyderne — i Fortid og Nutid — som ingen anden. Han har tilsyneladende læst alt om Jylland — og husker det, og han kender af Selvsyn, fra Vandringer og Studieophold, ethvert Emne, han skriver om. Hans Evner til at fortælle og levendegøre har skaffet ham Tilnavnet vor Tids Troels-Lund.

Det er efterhaanden det meste af Jylland, man kan drage paa Vandring i med Hugo Matthiessen som Vejleder. At han er meget paaskønnet, kan bl. a. ses af, at flere af hans Bøger er udsolgt og allerede er Sjældenheder, der er stærkt søgte af Samlere af topografisk Litteratur. For Tiden kan faas:

„Hærvejen"
2. Udgave. I syv Dagsrejser følger Forfatteren den tusindaarige Vej fra Viborg til Dannevirke. Han skildrer den, som den er nu, og maner de svundne Aarhundreders Færdsel frem for Læserens Blik. Med Billeder og Kort. 5.75.

„Viborg Veje"
En historisk, kulturhistorisk og naturhistorisk Beretning om de Veje, der gaar ud fra Viborg, bl. a. gennem Johannes V. Jensens og Jeppe Aakjærs Fødeegn. Med talrige Billeder og Kort.

„Den sorte Jyde"
Dette Tværsnit af Hedens Kulturhistorie har som Midtpunkt Hedebonden, saadan som Blicher kendte ham. Hedens ejendommelige Kultur og Industri: Pottemageri, Hosebinding, Knipling, Færdselen ad de sandede Veje, den sejrende Lyng o. s. v. giver den fængslende Baggrund. Med Billeder og Kort. 6.50.

En gammel Hedebonde fletter Kurve. Illustration fra Hugo Matthiessen: „Den sorte Jyde".

„Limfjorden"

Forfatteren kender Limfjordsegnene ud og ind. Fortiden bliver lige saa levende som Nutiden, dens Begivenheder lige saa dramatiske som Gaarsdagens. Limfjordens forskelligartede Landsk
bliver indviet i Fjordens Be
de sidste 1000 Aar. Og i Sk
Ansigt til Ansigt med en E
bjærge det daglige Brød. M